

THE GLOBAL INITIATIVE
AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

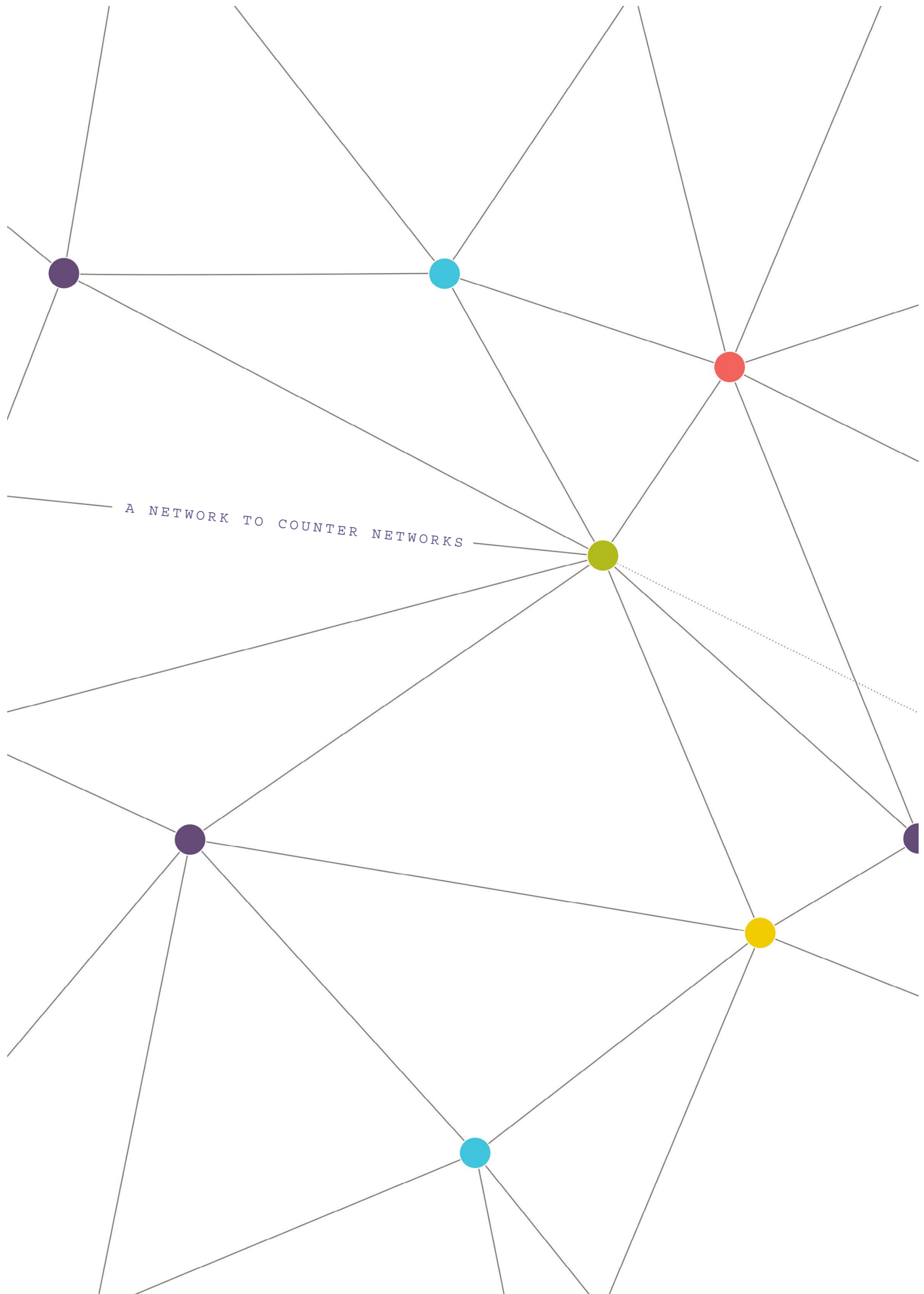

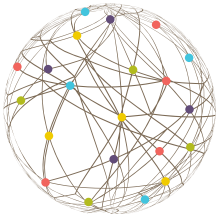
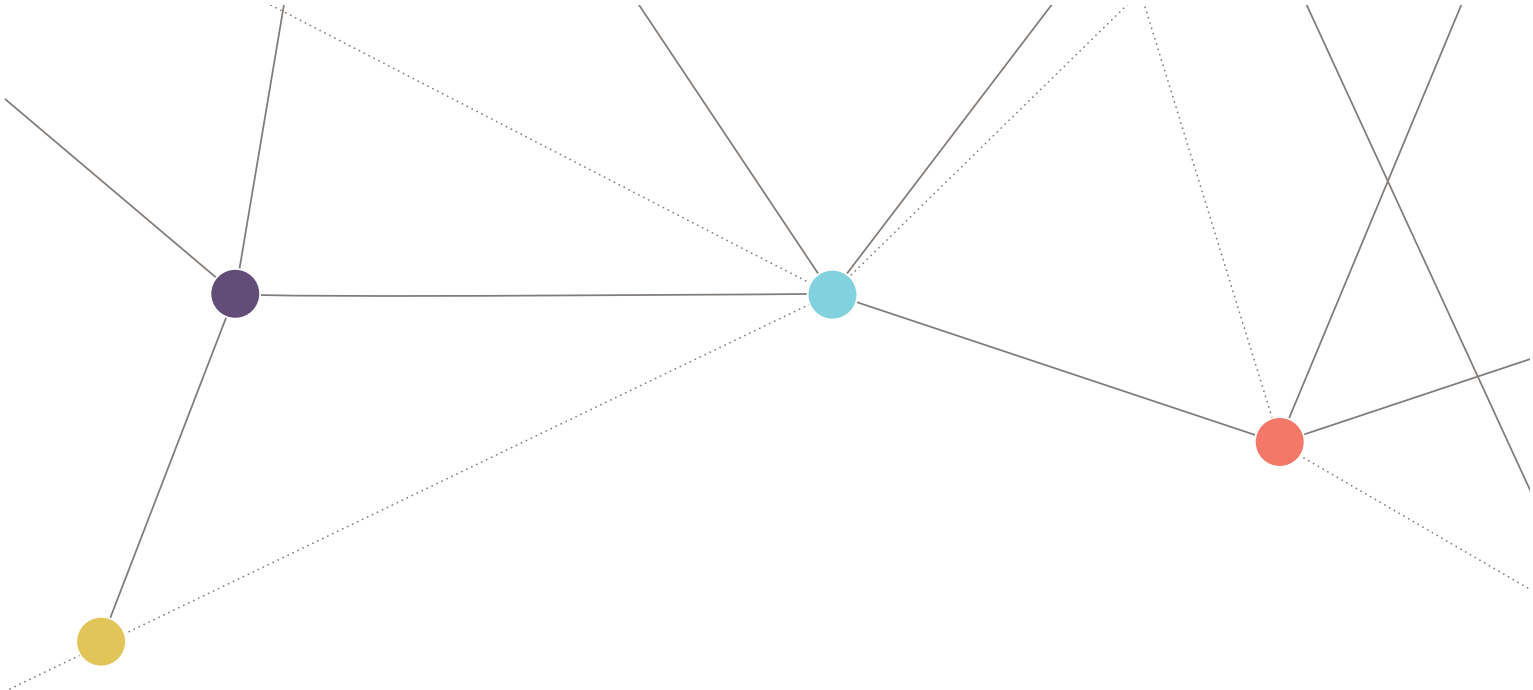
ŽARIŠTA ORGANIZOVANOG KRIMINALA NA ZAPADNOM BALKANU

*Lokalne slabosti u
regionalnom kontekstu*

maj 2019.

ŽARIŠTA ORGANIZOVANOG KRIMINALA NA ZAPADNOM BALKANU

Lokalne slabosti u regionalnom kontekstu

maj 2019.

Fotografija na naslovnoj strani: Pripadnik granične službe policije u Hrvatskoj pregleda prugu na srpsko-hrvatskoj granici (Reuters/Antonio Brončić).

© 2019 Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala. Sva prava zadržana.

Nije dozvoljeno štampati ili objavljivati delove ovog izveštaja bez pisane dozvole Globalne inicijative. Molimo vas obratite se:

The Global Initiative Against Transnational Organized Crime

WMO Building, 2nd Floor

7bis, Avenue de la Paix

CH-1211 Geneva 1

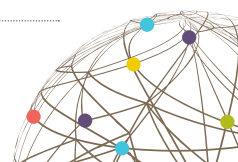
Switzerland

www.GlobalInitiative.net

Sadržaj

Uvod.....	1
Metodologija: geografija i politička ekonomija kriminala.....	1
Širi kontekst: Ništa nije završeno na Balkanu.....	2
Balkanske rute.....	4
Profili žarišta organizovanog kriminala.....	6
Granična čvorišta: koridori polikriminaliteta.....	8
Rat za luke u Crnoj Gori: Bar, Budva i Kotor.....	11
Priča o dva klana.....	11
Otvoreni Bar.....	13
Krađa automobila: Sarajevo.....	13
Glavne raskrsnice i prestonice.....	15
Krizni trougao: Južna Srbija, Kosovo i Severna Makedonija.....	20
Profil žarišta: Severno Kosovo.....	22
Lukrativna siva zona.....	23
Ko upravlja severnim Kosovom?.....	24
Tržište nasilja.....	26
Kriminalne grupe.....	26
Plaćene ubice.....	26
Firme za privatno obezbeđenje.....	26
Siledžije.....	27
Politički demonstranti.....	27
Fudbalski huligani.....	28
Pripadnici paravojnih jedinica.....	28
Kriminalni ekosistem.....	28
Balkanski kriminal u inostranstvu.....	33
Buduća kriminalna žarišta?.....	34
Zaključak.....	35
Primedbe.....	37

Uvodna napomena

Ovaj izveštaj je rezultat rada Opservatorije civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi pri Globalnoj inicijativi protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI).

Opservatorija je platforma koja povezuje i osnažuje organizacije civilnog društva u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Kosovu, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji. Cilj Opservatorije je da omogući civilnom društvu da identifikuje, analizira i mapira trendove u kriminalu i njihov uticaj na tokove ilegalne robe, upravu, razvoj, međuetničke odnose, bezbednost i vladavinu prava, zatim da ih podrži u praćenju dinamike u okviru nacionalnih država, kao i trendova u organizovanom kriminalu u širem regionalnom i međunarodnom kontekstu. Opservatorija je pokrenuta nakon Samita o Zapadnom Balkanu u Londonu 2018, koji je deo Berlinskog procesa.

Izveštaj je zasnovan na brojkama, informacijama i analizama koje su prikupile i podelile među sobom organizacije civilnog društva na Zapadnom Balkanu, kao i 20 novinara i stručnjaka. Zahvaljujemo im se na značajnom doprinosu, iskrenoj i konstruktivnoj posvećenosti ovom procesu.

Fajtona Mejdini je koordinirala rad lokalne mreže, dok je za analizu i sintezu podataka bio zadužen Valter Kemp, viši saradnik Globalne inicijative, uz podršku Kristine Amerhauzer i Johane Borstner. Na zaključku i završnim tačkama su radili Uglješa Zvekić, Fabijan Žila, Od Malme i Mark Šo.

Ovaj izveštaj je izrađen uz finansijsku podršku Fonda za konflikte, stabilnost i bezbednost Velike Britanije. Za sadržaj je isključivo odgovorna Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i on ne odražava u potpunosti stavove Velike Britanije.

Uvod

Krajem 2018. godine, demonstranti u Albaniji, Makedoniji i Srbiji su na ulicama izrazili nezadovoljstvo i bes zbog korupcije i organizovanog kriminala. Novinari u regionu koji su otkrivali korupciju na visokom nivou su proganjani, poput Olivera Lakić, koja je u maju 2018. upucana u nogu nakon što je otkrila učešće visokih crnogorskih zvaničnika u švercu cigareta. Pojednici navodno povezani s organizovanim kriminalom su uhapšeni i ispitivani u vezi sa ubistvom srpskog političara s Kosova, Olivera Ivanovića. Mafijaška ubistva su sve češća u regionu, zbog višegodišnjih sukoba među moćnim grupama u crnogorskom i srpskom podzemlju. U Sarajevu je pucano na policajce kada su pokušavali da privedu kradljivce automobila. U drugim slučajevima, policajci i carinici su osuđeni za korupciju, primanje mita, čak i krađe i udruživanje radi činjenja krivičnih dela. Ovi i drugi slučajevi, koji su opisani pri kraju izveštaja, predstavljaju pipke ružne i opasne hobotnice koja živi tik ispod površine društva.

Umesto usredsređivanja na nelegalna tržišta, protok robe ili pojedinačne kriminalne grupe, ovaj izveštaj se bavi mestima na kojima se to odvija: žarištima organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu. Posebno razmatra karakteristike ovih žarišta, a zatim pruža detaljnu analizu određenih graničnih prelaza, raskršća i regiona podložnijih kriminalu. Šta čini ova mesta posebno ranjivim? Zašto su ona privlačna kriminalcima? Nakon što razmotrimo ova pitanja, izveštaj povezuje tačke između ovih lokacija kako bi se identifikovale moguće veze i šeme, koje bi nam bolje objasnile geografiju kriminala u regionu.

Kako bi se žarišta organizovanog kriminala stavila u kontekst, izveštaj pruža pregled trenutne situacije na Zapadnom Balkanu, kao i opšte informacije o glavnim tokovima nelegalnih aktivnosti. Zatim su predstavljena žarišta blizu granica ili (internih) graničnih prelaza.

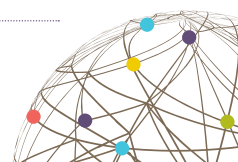
Drugi značajan deo izveštaja bavi se glavnim raskršćima organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu; prvenstveno velikim gradovima (najčešće prestonicama), primorskim gradovima i mestima u kojima se ukrštaju veliki autoputevi. Mape prikazuju žarišta, kao i ključne putanje. U okviru ovih procena, izveštaj se detaljnije bavi mestima koja su izložena kriminalu poput Sarajeva, tri luke na crnogorskom primorju, severnim Kosovom, kao i tromeđom Severne Makedonije, južne Srbije i Kosova.

Jedan od ključnih zaključaka u ovom izveštaju, koji mora biti spomenut na početku, jeste da politička ekonomija kriminala duboko ukorenjena u većini zemalja regiona omogućava nezakonite aktivnosti koje se odvijaju u nekoliko luka, gradova i na graničnim prelazima u Zapadnom Balkanu. Stoga se u izveštaju bavimo ekosistemom kriminala, koji se stvorio sredinu plodnu za ilegalni protok robe. Izveštaj na kraju donosi prognozu budućih kriminalnih žarišta.

Metodologija: geografija i politička ekonomija kriminala

Ovaj izveštaj je sastavila organizacija Opservatorija civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi pri Globalnoj inicijativi, mreže osmišljena radi identifikacije modela organizovanog kriminala u regionu kako bi se podigla svest, smanjila ranjivost i stimulisala odgovarajuća reakcija. Ovo je izveštaj civilnog društva koji se bavi uticajem necivilnog društva i faktorima koji to omogućavaju. U duhu Berlinskog procesa (međuvladin proces započet 2014. kako bi se poboljšala saradnja među zemljama Zapadnog Balkana), ovaj izveštaj i Opservatorija treba da budu sagledani kao doprinos civilnog društva u zemljama koje su pogođene ovim problemom kako bi se poboljšala regionalna saradnja radi suzbijanja organizovanog kriminala.

Izveštaj se skoncentrisao na šest zemalja kandidata za članstvo u Evropskoj uniji iz regiona Zapadnog Balkana, koje se grupno zovu ZB6, a obuhvataju Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Kosovo,¹ Crnu Goru, Severnu Makedoniju i Srbiju.

Ova studija doprinosi naporima Globalne inicijative u mapiranju organizovanog kriminala na globalnom (*Svetski atlas nelegalnih aktivnosti*²), regionalnom i lokalnom nivou. Metodologija primenjena u sastavljanju ovog izveštaja kombinuje detaljnu lokalnu procenu sa širom regionalnom perspektivom. Iako većina informacija u ovom izveštaju nije nova, verujemo da ovaj pristup jeste. Istovremeno se prikazuje dešavanje na terenu i lokalna perspektiva, kroz regionalni kontekst. Takođe, izveštaj identifikuje i opisuje ekosistem kriminala koji je nastao na osnovu podataka Globalne inicijative i istražuje veze između političke, ekonomske i kriminalne elite na Balkanu.³

Izveštaj je nastao na osnovu informacija, koje je prikupila mreža 20 eksperata upoznatih sa spomenutim lokalnim žarištima. Oni su obavili blizu 350 razgovora s policijom, tužiocima, sudijama, lokalnim političarima, zvaničnicima iz različitih nivoa uprave, novinarima, lokalnim stanovništvom, kao i predstavnicima civilnog društva. Većina informacija je prikupljena u poslednjem kvartalu 2018. godine, ali takođe u izveštaju se koriste podaci koje je Globalna inicijativa već sakupila na Zapadnom Balkanu.

Izveštaj je upotpunjen korišćenjem objavljenih izvora, poput sudskih spisa, podataka o robi koju su zaplenile policija i carinski službenici, vladnim dokumentima, zvaničnim statistikama, medijskim natpisima, izveštajima nevladinih organizacija, kao i istraživača iz akademskog sveta i *think tankova*. Podaci su analizirani i sakupljeni kako bi se uočili opšti trendovi. Nacrt izveštaja je razmatrala i procenila mreža blizu 20 istraživačkih novinara, učesnika u civilnom društvu i regionalnih eksperata iz svih šest zemalja Zapadnog Balkana u martu 2019, koji je doprinos iskorišćen za dalje ispravke izveštaja.

Mapiranje lokacija koji se odnose na glavne saobraćajne pravce, ekonomski ranjive regione, mestima na kojima žive određene etničke zajednice, nacionalne granicama i interne granične prelaze (kakvi postoje u Bosni i Hercegovini i na Kosovu) omogućili su nam da razumemo zašto su određena mesta žarišta organizovanog kriminala.

Tokom pripreme ovog izveštaja, GI je zahtevala zvanične podatke od nacionalnih tela za sprovođenje zakona i ministarstva unutrašnjih poslova. Mora biti spomenuto da većina zvaničnih tela nisu rado davali podatke.

Lista ovih žarišta nije konačna, ali sigurno predstavlja trendove i aktivnosti u regionu.

Važno je konstatovati i šta ne predstavlja ovaj izveštaj. On ne sadrži procenu pretnji, niti su u njemu predstavljeni dokazi. U pitanju je analiza lokalnih ranjivih tački u regionalnom kontekstu. Po svom karakteru, on je opisan: sadrži više kvalitativnih nego kvantitativnih podataka, prvenstveno zbog oskudnih zvaničnih podataka. Bez obzira na to, izveštaj prikazuje situaciju i pruža mogućnost lokalnim glasovima da bolje razumeju ono što se dešava oko njih.

U izveštaju se ističe gde se odvijaju nelegalne aktivnosti i zašto. Nadamo se da ovaj izveštaj može da doprinese smanjenju ranjivosti i poboljšanju reakcija za prevenciju poštasti kakva je organizovani kriminal i suočavanje s tim problemom, koji trenutno usporava regionalni napredak; posebno težnje ZB6 ka članstvu u Evropskoj uniji.

Širi kontekst: Ništa nije završeno na Balkanu

U prethodnih nekoliko godina, mnogi su priželjkivali da su „sukobi na Zapadnom Balkanu završeni”. ZB6 će postati stabilniji, unutrašnje razmirice će se rešiti, regionalna saradnja će biti pojačana, čime će biti privučene strane investicije i region će se približiti Evropskoj uniji i NATO savezu.

Ali, ništa nije završeno na Balkanu. Izbeglička kriza iz 2015. ponovo je vratila “Balkansku rutu” u centar pažnje. Zbog rata na Bliskom istoku deo oružja je napustio region, ali su se strani borci vratili. Pregovori, pod vođstvom Evropske unije, o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine su propali.

Situacija u Bosni i Hercegovini je krhka, jer je zemlja i dalje etnički podeljena. Politička situacija u Albaniji se pogrošala, jer opoziciona Demokratska stranka odbija da uđe u parlament, protestujući protiv navodne korupcije i uticaja organizovanog kriminala na izbore 2017. Demonstranti koji već nedeljama protestuju u Beogradu zahtevaju veće medijske slobode i reformu izbornog sistema.

Više hiljada demonstranata je izašlo na ulice u Crnoj Gori zahtevajući ostavku predsednika Mila Đukanovića iz Demokratske partije socijalista, koja je na vlasti već decenijama, zbog navodne korupcije i veza s organizovanim kriminalom.

Jedna od retkih svetlih tačaka je Skoplje. Nakon propalog pokušaja opozicije da upadne u skupštinu, nova vlada je preuzela vlast, počela sa sprovođenjem reformi i rešila sukob sa susednom Grčkom koji je trajao 25 godina u vezi sa imenom države. To je otvorilo put Severnoj Makedoniji da pristupi NATO paktu i Evropskoj uniji.

Mogućnost EU proširenja – što je bio jedan od najvećih faktora za ostvarivanje reformi u regionu, smanjena je 2018, kada su članice EU među kojima su Francuska i Holandija zatražile da reforme budu vidljivije pre otvaranja pregovora o članstvu sa Severnom Makedonijom i Albanijom.

Iako EU ostaje najveći investitor u regionu, novi igrači poput Kine i zalivskih država (posebno Saudijske Arabije i Ujedinjenih Arapskih Emirata) su ekonomski aktivni, dok Rusija uspeva da izvrši uticaj bez plaćanja visoke političke cene.⁴

Rusija, zajedno s Turskom, takođe nudi model samouverenog prototipa autoritarnog vladara u okviru naizgled demokratske strukture, što je veoma privlačno ambicioznim autokratama na Zapadnom Balkanu. Turska i Rusija otvoreno igraju na kartu kulturoloških sličnosti i sličnih alata meke moći kao protivteže zahtevnim odnosima sa članicama EU.⁵

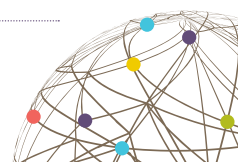
„Posledica demokratskog i ekonomskog pada i smanjenja vere u budućnost je činjenica da mnogi mladi napuštaju region.”

Turska je ključni ekonomski partner Zapadnom Balkanu, posebno u oblasti trgovine, bankarstva i direktnim stranim investicijama.⁶ U poslednjoj deceniji, Kina je postala jedan od najvećih investitora u Srbiji, pošto su kineske kompanije kupile rudnik bakra, čeličanu i termoelektranu, a u toku je izgradnja brze železnice, puteva i luka. Crna Gora je uzela kredit od 1,3 milijarde dolara od Kineske eksport-import banke kako bi platila kineskoj građevinskoj firmi skoro milijardu dolara za izgradnju autoputa do Srbije.⁷

Kako bi se suprotstavili uticaju Rusije i Turske i obustavili kretanje velikih grupa ljudi ka Evropi, zapadne sile su podržale lidere koji su obećali stabilnost i pokazali želju za evro-atlanskim integracijama. Crna Gora je na primer nagrađena pristupanjem NATO u junu 2017. Sjedinjene države i Evropska unija su bile sklone da minimizuju ili ignorišu loše ponašanje nekih političara, kako bi održale svoj uticaj. Time su stvorene takozvane „stabilokratije”: slabe demokratije na čijem su čelu autokratski orijentisani lider, koji vladaju putem neformalnih, klijentelističkih mreža i tvrde da omogućavaju prozapadnu stabilnost u regionu.⁸

Ovakve „stabilokratije” dodatno jača trend u nekim zemljama centralne Evrope (ali i šire) prema neliberalnim demokratijama i populizmu. To dovodi do smanjenog prostora za civilno društvo, većih ograničenja slobode medija i potpirivanja toksičnog političkog diskursa. U 2019. godini, većina zemalja u regionu je pala na listi Freedom House,⁹ (sem Severne Makedonije, čiji je indeks porastao i Albanije, koji je ostao na istoj poziciji). Slično tom rezultatu, većina zemalja je pala na nižu poziciju na listi koju objavljuje Transperensi internešnal 2018, sem Bosne i Hercegovine, koja je zadržila isto mesto i Severne Makedonije, koja se popravila.¹⁰ Posledica demokratskog i ekonomskog pada i smanjenja vere u budućnost je činjenica da mnogi mladi napuštaju region. Mora biti spomenuto da u većini opština i gradova spomenutih u ovom izveštaju, broj stanovnika je značajno opao u poslednjih 15 godina.

I dok se ekonomska situacija u ZB6 popravlja, u regionu postoje izražene slabe tačke. Nezaposlenost pada, ali s prosekom od 20,9% nezaposlenih u 2018. u ovih šest zemalja, ova cifra je i dalje tri puta veća od evropskog proseka¹¹ i veliki broj ljudi već godinama nije u stanju da pronađe posao.

Nezaposlenost među mladima je takođe visoka.¹² Cifre iz 2018. su u rasponu od 31,7% u Crnoj Gori do 57,7% na Kosovu.¹³ Stopa emigracije se povećala (pogotovu među mlađom populacijom), kao i iznos doznaka. Mnoge firme u regionu su male i funkcionišu koristeći gotovinu, tako da postoji aktivna neformalna privreda.¹⁴ Iznos stranih direktnih investicija je nizak zbog političke nestabilnosti, odliva ljudskog kapitala i prepreka u regulativi. S druge strane, korupcija je sve veća.

Ukratko, u izveštaju koji je sastavila Savetodavna grupa za javnu politiku Balkan u Evropi stoji: „..... ZP6 je region u tranziciji bez jasnog cilja ili kraja na vidiku, zona „između” – demokratije i autoritarne vlasti, tržišne i centralne privrede, divljeg kapitalizma i socijalističkog nasleđa”.¹⁵ Netransparentni interni politički i ekonomski interesi u kombinaciji sa spoljnim političkim sukobima stvaraju veoma dinamičnu i nestabilnu situaciju.

Ono što je posebno značajno za ovaj izveštaj je da ove zemlje takođe se nalaze tačno između izvora ponude i potražnje za drogom i oružjem, kao i na glavnoj ruti za krijumčarenje migranata. Što je region ranjiviji, privlačniji je kao kanal za trafficking. Ovaj izveštaj identifikuje žarišta nelegalne aktivnosti i smešta ih u regionalni kontekst.

Balkanske rute

Položaj Zapadnog Balkana čini ovu regiju posebno atraktivnom za šverc droge, oružja i ljudi. Ona se nalazi na ulazu u Evropsku uniju. Region je smešten između najvećeg svetskog proizvođača opijuma, Avganistana i najvećeg tržišta za heroin, a to je zapadna Evropa. Ovaj region postaje sve značajnija tačka za ulaz kokaina u Evropu, kao i mesto za pranje nelegalno stečenog profita.

Zapadni Balkan je takođe na glavnom putu nelegalnog prelaska ljudi sa Bliskog Istoka i severne Afrike u Evropsku uniju, bilo da su oni migranti koji prelaze uz pomoć krijumčara ili žrtve traffickinga. Takođe je i središte šverca oružja.¹⁶

Treba imati u vidu da uz sve vrste kriminalnih aktivnosti, Zapadni Balkan ne funkcioniše u vakumu. Veći deo potražnje za proizvodima, koji su proizvedeni u regionu ili su u tranzitu, dolazi izvan – najčešće iz zemalja članica Evropske unije. To znači rešenje problema zahteva saradnju sa zemljama izvan regiona.

Takozvana balkanska ruta je najpoznatija po švercu **heroina** iz Avganistana preko Turske, Zapadnog Balkana u Evropsku uniju. Heroin iz Turske prelazi u Bugarsku ili Grčku, pre nego što uđe u Severnu Makedoniju i Srbiju. Zatim biva prenet takozvanom centralno-evropskom rutom do Mađarske, Slovačke, Austrije i Švajcarske. Heroin se takođe krijumčari u Italiju preko Severne Makedonije i Kosova, a zatim preko Albanije i Crne Gore. Iz Srbije i Crne Gore, droga stiže u Bosnu i Hercegovinu, a zatim dalje u Hrvatsku i susednu Sloveniju.¹⁷ Tokom 2015. godine ukupni profit krijumčara opijata u jugoistočnoj Evropi procenjen je na 1,7 milijardi dolara.¹⁸ Pored šverca heroina, ova droga se takođe prerađuje na Balkanu.

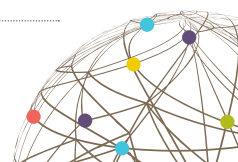
Albanija i Makedonija predstavljaju veoma važne tačke ulaska **kokaina** u Evropu iz Latinske Amerike. Isporuke stižu najviše u teretnim kontejnerima u luke Drač i Bar. Pošiljke se dalje distribuiraju preko Kosova, Srbije i Bosne i krijumčare dalje ka centralnoj Evropi. Takođe, postoje dokazi da se kokain prerađuje u regionu. Ono što je možda značajnije je da su kriminalne grupe sa Balkana aktivne u distribuciji kokaina u zapadnoj Evropi, najviše u Austriji, Grčkoj, Italiji, Belgiji, Holandiji, Španiji, Švedskoj i Velikoj Britaniji. Većina šefova ovih grupa živi na Zapadnom Balkanu i tu pere novac – jer to tu moguće.

I dok je Balkan tranzitni region za sve vrste droga, istovremeno je glavni snabdevač **kanabisa**. Albanija je najveći proizvođač kanabisa u regionu. Organizovane kriminalne grupe ne samo da krijumčare ovaj proizvod u susedne EU zemlje, već ga i distribuiraju širom regiona. Ipak, mora biti spomenuto da je došlo do značajnog pada uzgoja kanabisa od sredine 2017. i porasta zaplene ove droge.¹⁹

Širom Zapadnog Balkana, ali najviše u Albaniji, kanabis je najkorišćenija i najjeftinija droga. Glavna destinacija za albanski kanabis je Italija, a šverc se obavlja gliserima. U prošlosti i mali avioni su bili korišćeni u ovu svrhu. Prema podacima italijanskih vlasti, rekordnih 90 tona kanabisa iz Albanije su zaplenjeni u 2017. Druge važne destinacije

Mapa 1: Tokovi nelegalne robe

su Grčka i Turska, preko Severne Makedonije. Krijumčari koriste najvažnije putne pravce, zvanične prelaze, kao i planinske delove granice kako bi švercovali ovaj proizvod na jug i istok.

Kanabis se preko Jonskog mora prebacuje u Grčku i dalje u Tursku. Velike količine kanabisa su prošvercovane u susednu Crnu Goru i Kosovo, preko zvaničnih graničnih prelaza i ilegalnih to jest paralelnih prelaza. Odatle, kanabis nastavlja put ka Bosni i Srbiji, a zatim Hrvatskoj i Sloveniji. Iz Srbije biva transportovan u Mađarsku, Slovačku i Austriju.

Kada se prokrijumčari na Kosovo, kanabis najčešće nastavlja put ka Severnoj Makedoniji i Bugarskoj; ili prema Srbiji i Bugarskoj. U poslednje vreme, količina kanabisa koji se uzgaja u Albaniji je značajno opala, iako se uzgoj i dalje odvija, ali u manjoj meri i ne toliko očigledno. Izvršen je pritisak na Albaniju da reši ovaj problem, u okviru procesa pridruživanja Evropskoj uniji. Treba spomenuti da se kanabisom (koji se izvozi na istok) ponekad plaća heroin (koji stiže na zapad).

“Veći deo potražnje za proizvodima, koji su proizvedeni u regionu ili su u tranzitu, dolazi izvan – najčešće iz zemalja članica Evropske unije.”

Sintetičke droge predstavljaju tržište u porastu na Balkanu. Droge kao što su ekstazi, amfetamini i metamfetamini se krijumčare preko regiona iz Holandije najčešće preko Hrvatske, Mađarske, Bosne i Srbije; zatim Kosova, Severne Makedonije, Bugarske, Grčke i Turske. Sintetičke droge se sve više proizvode na Balkanu, najviše u Bosni i Srbiji (koja predstavlja najveće tržište za ovu vrstu droge u regionu).

Šverc **cigareta** je glavni oblik organizovanog kriminala na Balkanu. Središte je Crna Gora, gde se prave i lažne marke cigareta proizvode i zatim krijumčare preko luke Bar u različite zemlje EU, na Bliski istok i u Afriku. Crnogorske cigarete se švercuju širom regiona. Cigarete se takođe nelegalno proizvode u Bosni i Hercegovini, Srbiji i na Kosovu. Zatim se krijumčare u Crnu Goru, odakle nastavljaju, sa crnogorskim cigaretama, ka Evropskoj uniji i dalje. Od nedavno, Kosovo je postalo novi regionalni centar distribucije cigareta.²⁰ Velike količine se dalje švercuju odatle u Srbiju, Severnu Makedoniju i Bugarsku, a zatim transportuju kroz poroznu granicu ka Crnoj Gori.

Balkan je izvor **šverca** oružja. Zbog nasleđa ratova iz devedesetih, nemira u Albaniji 1997. i nestabilnosti u Severnoj Makedoniji 2001. region je zatrpan oružjem.

Jedan deo ovog oružja se dalje krijumčari u Evropsku uniju, najčešće da bi ga koristile druge kriminalne grupe, bajkerske bande u nordijskim zemljama ili italijanske mafijaške grupe. Oružje s Balkana često koriste i islamistički teroristi.²¹ Oružje koje se krijumčari s Balkana najčešće koristi iste rute kao i za drogu. Organizovane kriminalne grupe iz Bosne i Hercegovine, Kosova, Crne Gore, Severne Makedonije i Srbije švercuju oružje prvo u centralnoevropske države kao što su Hrvatska, Mađarska, Slovačka i Austrija. Odatle se oružje distribuira dalje ka Francuskoj, Belgiji, Holandiji, Danskoj, Švedskoj i Norveškoj. Pištolji iz Albanije se švercuju gliserima u Italiju, gde je navodno sicilijanska mafija najveći kupac. Iz Italije, oružje stiže dalje u druge zemlje zapadne Evrope. Oružje i eksploziv sa Balkana se i dalje koriste u regionu. Privatne kompanije za obezbeđenje često poseduju oružje, a u mnogim slučajevima su povezane s kriminalnim organizacijama.

Profili žarišta organizovanog kriminala

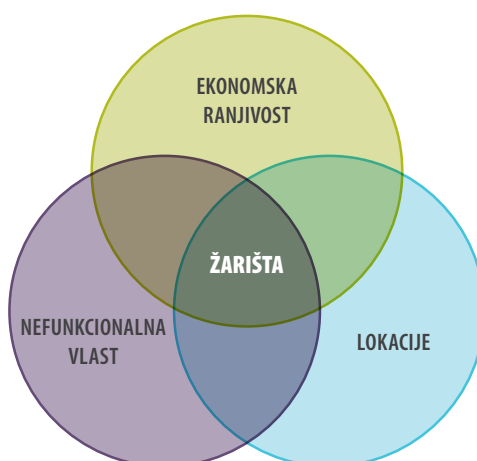
Ovaj izveštaj je neobičan u smislu da se bavi mestima koja su povezana s organizovanim kriminalom, a ne ljudima ili tržištima. Cilj izveštaja je da se usredsredi na faktore koji čine ove lokacije ranjivim ili atraktivnim organizovanom kriminalu; proceni unutrašnju dinamiku i učesnike; smesti mesta na mapu i poveže ih međusobno kako bi bio stečen jasan pregled geografije kriminala u regionu.

Mesta su inicijalno izabrana na osnovu uvida lokalnih članova regionalne mreže Opservatorije civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi pri Globalnoj inicijativi. Informacije su sakupljene tokom poseta tim mestima, intervjuima i dopisima kojima se zahtevaju podaci. Nakon analize informacija, neke početne pretpostavke su bile potvrđene, dok su se druge ispostavile kao netačne, zbog promena lokalnih uslova na tržištu.

Podatak s jedne lokacije vodio je do informacije o drugim žarištima, neka od tih mesta uopšte nisu isprva razmatrane. Pošto je ovo prvi put, da mi znamo, da se primenjuje ovakav pristup, GI je zainteresovana za prikupljanje predloga i drugih žarišta i nastaviće da posmatra druge lokacije u okviru Opservatorije za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi.

Ilustracija 1: Šta čini žarište

Tokom analize žarišta, određene karakteristike su se pojavile, prva i najočiglednija je lokacija (pogledajte ilustraciju 1).

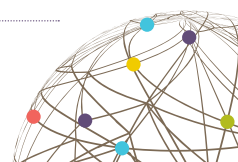
Pošto je Balkan tranzitna region za nelegalnu aktivnost, većina žarišta organizovanog kriminala su mesta gde, jednostavno rečeno, roba može da uđe ili izađe – drugim rečima, luke, aerodromi, granični prelazi ili uopšte granične regije. Takođe, postoje žarišta uz glavne puteve koji su tranzitne rute (sever – jug i istok – zapad), kao i na raskrsnicama glavnih puteva. U nekim slučajevima, žarišta su u nepristupačnim krajevima, uz slabo čuvane granice ili u slučaju laboratorija za drogu u izolovanim seoskim sredinama. Neka od ovih mesta i dalje trpe posledice nedavnih konflikta.

Drugi faktor je ekonomska ranjivost. Većina ovih žarišta nalaze u oblastima koje su već bile ekonomski nerazvijene tokom vremena komunizma ili gde se osećaju posledice skorašnjih ratova. Ova ranjivost se manifestuje kroz društvene probleme poput visoke stope nezaposlenosti (pogotovu među ljudima koji dugo traže posao i mladima), visokog prirodnog priraštaja, emigracije, problema s mentalnim zdravljem (obuhvatajući visoke stope depresije i samoubistva), kao i pada broja stanovnika.

Treći faktor, povezan s prva dva, jeste nefunkcionalna vlast. Neka od mesta, koja se spominju u izveštaju su feudi lokalnih političara, blisko povezanih sa strankom na vlasti i/ili kriminalnim grupama. Druga se nalaze na mestima gde nije jasno ko je nadležan za šta, čime je ograničena kontrola centralne vlasti. Mesta u udaljenim krajevima su najčešće ekonomski nerazvijena, centralna vlast ih je zanemarila i oslonjena su na neformalnu privredu radi opstanka.

Mesta na kojima se preklapaju ova tri faktora imaju veću verovatnoću da postanu žarišta organizovanog kriminala.

Neophodno je spomenuti da stanovnici ovih žarišta čine veliki deo dijasporu u zemljama EU ili u Sjedinjenim Državama. Mnogi ljudi napuštaju ova žarišta zbog konflikta, nerazvijenosti, nefunkcionalne vlasti i većih mogućnosti napretka u inostranstvu. I dok je dijaspora koristan izvor doznaka, ona može da pojača veze sa organizovanim kriminalom u inostranstvu. Pored razmatranja pojedinačnih žarišta, neophodno je sagledati region u geografskom i istorijskom kontekstu. Kraj komunizma i raspad Jugoslavije izazvao je dramatične promene u političkoj i ekonomskoj arhitekturi regiona. Rat u Jugoslaviji devedesetih, sankcije, kao i proces privatizacije i tranzicije, stvorili su mogućnosti

za kriminalne grupe. Značajnije, stvaranje sedam novih država iz nekadašnje Jugoslavije dovelo je do mnoštva novih granica i ograničenja, tenzija unutar država i izvan njih, kao i administrativnih struktura koje je bilo moguće iskoristiti. Ostaci ovog nasleđa se vide u ovim žarištima i oblikovali su sveukupan ekosistem kriminala koji će biti opisan u produžetku ovog izveštaja.

Granična čvorišta: koridori polikriminaliteta

Tokom rada na izveštaju, brojni granični prelazi su identifikovani kao žarišta ilegalnih aktivnosti. Od presudne važnosti su lokacije čvorišta, pre nego tok određene robe. Većina grupa koje operišu na ovim prostorima su polikriminalci koji kontrolišu koridor putem kog se švercuje širok spektar ljudi i roba (oružje, droga, cigarete, kola i potrošačka roba). Iako je lista gotovo nepregledna, ona upućuje na glavne granične oblasti koje se koriste za krijumčarenje i dobar je pokazatelj oblika transnacionalnog kriminala – videti Mapu 2. Ispod su nabrojana čvorišta, počinjemo od najsevernijeg.

Subotica (140.000 stanovnika u 2017²²) smeštena je na severu Srbije, blizu mađarske granice, pored međunarodnog auto-puta E75, glavne saobraćajnice u pravcu sever-jug od Grčke do Slovačke. To je popularna krijumčarska ruta za šverc narkotika i cigareta (o čemu svedoče velike količine zaplenjenog kanabisa, kao i cigareta, od kojih većina ima akciznu marku Severne Makedonije). Subotica je bila važan prelaz za migrante. Međutim, s podizanjem zida na mađarskoj strani granice 2015, migranti su se okupljali na srpskoj strani u prihvatilištima i privremenim skloništima. To je dovelo do stvaranja kako potencijalne humanitarne krize, tako i do krijumčarenja migranata, trgovine ljudima i drugih kriminalnih aktivnosti.

Grad **Vršac** (50.000 stanovnika²³) smešten je u južnom delu pokrajine Vojvodine u severnoj Srbiji, blizu granice sa Rumunijom. Obližnji prelaz Vatin/Stara Moravica navodno je čvorište trgovine cigareta i prepakivanja ove robe. Prema policijskim izvorima upoznatim sa situacijom na prelazu: "Nevažno je da li ih [cigarete] želite van zemlje ili u zemlji, morate da se zaustavite u Vršcu i prepakujete robu."²⁴ Heroin se takođe zaplenjuje u Vršcu. Ovo žarište – duž auto-puta između Beograda i Temišvara – takođe je nezvanično postao granični prelaz za krijumčarenje migranata.

Oblast istočno od **Tuzle** (Bosna i Hercegovina) u blizini **Bjeljine** i **Zvornika**, često se navodi kao ruta za krijumčarenje migranata, stoke, drveta, droge, automobila kao i za piratizovan tekstil i novac. Takođe je poznat i kao središte za šverc cigareta. Prelaz **Rača/Granični** između Bosne i Srbije (gde se beleži veliki protok saobraćaja) smatra se naročito važnim za nezakonite aktivnosti. Na ovom prelazu je 2018. presretnuto 200 kutija ekstazija. Lokalni carinici i policija su poznati po korumpiranosti, često su umešani u šverc i primanje mita.

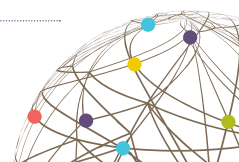
Region **Trebinje** u istočnoj Hercegovini (deo Republike Srpske) obuhvata 70-kilometarski pojas granice sa Hrvatskom (do zapada) i 130-kilometarski granični pojas sa Crnom Gorom. To ga čini idealnom lokacijom za tranzit droge iz Crne Gore (pod šta potpada kanabis koji dolazi iz Albanije i kokain koji stiže iz crnogorskih luka) u Bosnu kao i u Hrvatsku, a odatle u druge krajeve EU. Navodno, postoje snažne veze između grupa koje funkcionišu u oblasti Trebinja i Dubrovnika (koji je udaljen samo 32 kilometra). Izveštaji često ukazuju na krijumčarenje heroina u region preko Crne Gore i Srbije.²⁵ Cigarete ili odlaze na sever ili podmiruju potrebe domaćeg crnog tržišta (cene legalnih paklica su u porastu). Od 2015. Trebinje se koristi za krijumčarenje migranata.

Dva grada u regionu – **Trebinje** (30.000 stanovnika²⁶) i **Bileća** (videti ispod) – često se navode kao ključne tačke za trafficking. Takođe se veruje da kriminalne grupe operišu u manjim mestima Gacko i Nevesinje. Region je retko naseljen i ekonomski depresivan. Teren je ispresecan planinama i teško ga je nadzirati. Zvanične granične prelaze je lako zaobići što putem mita, što korišćenjem lokalnih puteva: smatra se da postoje brojni ilegalni prelazi oko Trebinja.²⁷ Tokom protekle decenije organizovana su brojna hapšenja pojedinaca iz regiona uhvaćenih kako švercuju kanabis, kokain i heroin. Interesantno, zabeležen je visok procent recidivizma među onima koji su uhapšeni. Veliki broj policajca iz regiona je takođe bio hapšen zbog traffickinga.

Bileća je grad u kom živi oko 10.000 ljudi,²⁸ nalazi se blizu granice sa Crnom Gorom i graničnog prelaza između **Deleuše** i **Vračnovića**. Šverc cigareta (naročito u susednu Hrvatsku) navodno je veoma učestao u ovoj oblasti, a

Mapa 2: Krijumčarska uporišta

postoje i čvrsto uvezane mreže kriminalaca. Smatra se da trgovinu olakšava korumpirana policija i granični službenici. Sudski postupci u koje je GI imao uvid nameću zaključak da je "rizik od otkrivanja i hapšenja za šverc mali, jer je većina policajaca i sama umešana u švercerske operacije." Odnedavno, područje je postalo popularni granični prelaz za krijumčarenje migranata.

Rožaje je mali grad na severu Crne Gore (oko 23.000 stanovnika²⁹) blizu granice sa Kosovom i Metohijom. Većinu stanovnika čine Bošnjaci (muslimani). Grad je doživeo veliku emigraciju. Rožaje je smešteno blizu puta za **Peć** i Novi Pazar, i smatra se ključnom tačkom za šverc droge. U oktobru 2014, vođa grupe "Rožaje", Safet Kalić, uhapšen je u Austriji. Optužen je za pranje 7.7 miliona evra, zarađenih navodno od šverca droge. Nekoliko njegovih nekretnina bilo je konfiskovano. Porodica Kalić je kasnije oslobođena i obeštećena u Crnoj Gori, dok se u Nemačkoj još uvek vodi poseban proces protiv njega.

Severoistočno od Rožaja, na putu za Novi Pazar, granični prelaz **Špiljani/Dračenovac** je poznat kao žarište za šverc cigareta, droga i lekova, kao i migranata. Falsifikovan novac i lažne lične karte takođe su bile među zaplenjenim stvarima na tom prostoru. Krijumčarenje je takođe česta aktivnost u zelenom pojasu duž granice između Crne Gore i Kosova. Očevic iz sela Balotice, udaljenom pet kilometara od Rožaja, ispričao je za GI o čestim prizorima krijumčara koji na konvojima od po više stotina konja prenose opijate i oružje sa Kosova u Crnu Goru.³⁰ Neometanu trgovinu dodatno olakšava brdovit teren i korumpirani službenici s obe strane granice.

Područje oko graničnog prelaza **Kula**, između Kosova i Crne Gore, i u okolini sela **Čakor** važi za žarište šverca cigareta i droge.³¹ Regija obuhvata glomazne planine, nepristupačne za kola i stoga je nemoguće tuda patrolirati. Šverceri koriste magarce i konje kako bi prelazili nezvanične granične tačke. U aprilu 2018. kosovska policija je zaplenila 1.3 miliona cigareta u selu nadomak granice. Sedam konja išlo je samo, noseći tovar. Upravljanje granicom dodatno je otežano usporenim napretkom dogovora dve države oko demarkacije granice.

Idomeni/Đevđelija je glavni granični prelaz između Grčke i Severne Makedonije duž glavnog auto-puta E75 koji spaja Grčku, Skoplje i dalje na sever – sve do Mađarske i Slovačke. Prelaz je postao poznat 2015. tokom izbegličke i migrantske krize po sukobima policije i velikih grupa ljudi koji su dolazili uglavnom sa Bliskog Istoka. To je takođe tranzitna tačka za šverc droge: naročito za ulazak heroina u region; ali i za krijumčarenje kanabisa (iz Albanije) u Grčku i Tursku. U maju 2018. godine bilo je zaplenjeno 130 kilograma kanabisa na ovom graničnom prelazu. U decembru te godine je bilo presretnuto 515 kilograma.

Smatra se da je granični prelaz **Jažince/Globočica** blizu Tetova u Severnoj Makedoniji žarište šverca najrazličitije vrste robe. Sumnja se da granične službenike kontrolišu političari iz lokalne partije. To je u skladu sa utemeljenom praksom prema kojoj se kontrola graničnog prelaza daje političkom savezniku kao protivusluga za podršku vladajućoj stranci. Bivši policijski službenik to objašnjava na sledeći način: "Nakon ponoći, oko 3 časa, policijski i granični službenici dobijaju naređenje od svojih šefova da ugase sve kamere i zatvore oči na oko pola sata. Naravno, za to dobijaju adekvatnu nagradu. Kamion koji prolazi u to vreme pripada kriminalnoj grupi koja deli profit sa visokim funkcionerima albanske vladajuće partije."³² Nedaleko od zvaničnog prelaza nalazi se ilegalni put koji kriminalne grupe koriste za šverc robe u kamionima, traktorima i na konjima.

Skadar, na severoistoku Albanije, žarište je organizovanog kriminala, jer važi za središte šverca kanabisa i nalazi se blizu susedne Crne Gore. S brojem stanovnika od oko 200.000 ljudi³³ u prefekturi u januaru 2019, Skadar je četvrti najveći grad u Albaniji. Skadar je bio poznat kao centar za krijumčarenje tokom Balkanskih ratova 90-ih. Danas, kriminalne grupe u gradu su umešane u trgovinu ljudima, zelenašenje i iznuđivanje, kao i šverc narkotika i migranata. U gradu operiše barem četiri moćna klana, uglavnom zasnovanim na rodbinskim vezama.³⁴ Veruje se da su ove porodice, slične mafijaškim, čvrsto povezane sa kriminalnim grupama u zemlji, kao i sa sličnim grupama na Kosovu i u Crnoj Gori.³⁵ Takođe se pretpostavlja da su povezane sa grupama iz dijasporu u Zapadnoj Evropi, kao i sa političkim lličnostima i strankama. Godine 2018. u Skadru je petoro ljudi je ubijeno a dvoje oteto, što je pokrenulo najskoriji lanac nasilja.

Luka **Drač** (prefektura sa oko 290.000 stanovnika prema podacima iz januara 2019³⁶), jedna od najvećih u Albaniji, centar je različitih oblika šverca. To je ključna tačka za ulazak teretnih brodova iz Latinske Amerike. Mnoge trajektne kompanije takođe koriste luku, uz popularne puteve za Italiju. Droga se švercuje u autobusima, kolima i kamionima, dok se veće pošiljke sakrivaju u kontejnerima. Nedavno, 28. marta 2019, vozač kamiona je uhapšen sa dva kilograma

čistog heroina prilepljenih uz telo.³⁷ Izvor GI tvrdi da se za skrivanje ilegalnih opijata koristi neprerađena koža, a jedan od razloga je taj što jak miris kože navodno efikasno prikriva drogu. U februaru 2018. albanska policija je zaplenila tovar u vrednosti od 613 kilograma kokaina pristiglog iz Kolumbije smeštenog u kontejnerima punim banana. Sve češća upotreba opreme za skeniranje (kao i Jedinice za kontrolu luke koju potpomaže UNODC) ima izgleda da poboljša primenu zakona u luci, međutim razgovori sa lokalnim službenicima pokazuju da više instance vlasti ponekad "obeshrabruju" proveru određenih vozila.³⁸

Valona u južnoj Albaniji (prema podacima iz januara 2019, oko 190.000 stanovnika³⁹) druga je po veličini luka u zemlji. Nalazi se na maloj udaljenosti od Italije zbog čega važi za popularno tačku za odlaske brzih glisera koji švercuju robu, naročito kanabis, koji se, donedavno, uzgajao u velikom delu regiona. Postoji čitava tradicija kriminalaca koji se iz Valone sele u Italiju ili Španiju, gde nastavljaju sa nezakonitim aktivnostima. Grad je nedavno bio pogođen serijom ubistava (između ostalog, ozloglašenog vođe grupe Edisona Harizaja u novembru 2018), koja se pripisuju okrajima mafijaša radi preuzimanja kontrole tržišta van Albanije, kao i osvetničkim likvidacijama između kriminalnih grupa. Pretpostavlja se da se kriminalna aktivnost u Valoni i njenoj okolini u velikoj meri odvija u dosluhu kriminalca sa policijom i uz zaštitu koju obezbeđuju pojedini političari.⁴⁰

Saranda je prelepi grad na albanskoj obali, blizu granice sa Grčkom i ostrva Krfa. Popularna turistička destinacija, smeštena nedaleko od antičkog grada Butrinta, ima funkcionalnu luku. Proteklih godina stanovništvo Sarande se gotovo udvostručilo (na oko 55.000 stanovnika⁴¹). Visokogradnja je doživela ekspanziju, a luka je proširena. Smatra se da je region Saranda centar šverca. Krijumčari koriste mazge za prevoz opijata (najviše kanabisa) duž granice sa Grčkom. Izvori GI kažu da su identiteti glavnih krijumčara poznati lokalnoj policiji i carinskim službenicima, ali da su im lokalni nadređeni naložili da ih ne diraju.⁴² Smatra se da šverceri takođe krijumčare drogu – najviše heroin i kokain – duž granice kod prelaza Čafe Boti/Sagiada, gde ima manje opreme za skeniranje. Pretpostavlja se da je najveći deo tih opijata usmeren ka grčkoj luci Igumenica i dalje, prema južnoj Italiji. U januaru 2019, jedan od glavnih kriminalaca u regionu, Klement Balili, predao se policiji. Nakon optužbe za transport 700 kilograma kanabisa u Grčku, bio je tri godine u bekstvu.⁴³

Rat za luke u Crnoj Gori: Bar, Budva i Kotor

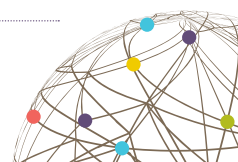
Priča o dva klana

Krvava razmirica buknuła je 2014. u crnogorskim jadranskim lukama zbog kontrole lukrativne trgovine kokainom (između ostalog) preko ovih luka. Lanac nasilja s porukom „oko za oko, zub za zub“ između škaljarskog i kavačkog klana – nazvanih po selima u kotorskoj opštini – obuhvatao je ubistva i korišćenje eksploziva, bombi i snajpera. Zatim je eskalirao, tako da su se mnoge kriminalne grupe iz Srbije i Crne Gore umešale stajući na jednu ili drugu stranu. Razdor je za posledicu imao destruktivni trag duž prelepe crnogorske obale, na desetine mrtvih u Crnoj Gori i Srbiji (većina slučajeva je ostala nerešena), kao i nekontrolisano nasilje u inostranstvu – o čemu svedoči incident sa pucnjavom u Beču, u decembru 2018. godine.

Crnogorska obala ima brojne odlike zbog kojih slovi za žarište šverca, računajući tu i lokaciju, dobru infrastrukturu, političku zaleđinu i spremnu četu mladih ljudi sa gotovo nepostojećim održivim alternativama.⁴⁴

Pre više od jedne decenije, veći deo šverca droge u regionu kontrolisao je ujedinjeni kotorski klan, koji je bio povezan sa dobavljačima kokaina u Južnoj Americi, kao i sa italijanskom mafijom. Pretpostavlja se da je droga putovala iz Argentine, Urugvaja i Kolumbije (ponekad preko Brazila) ka obalama Valensije, Đoje Taura i u italijansku Kalabriju (koju je kontrolisala 'Ndrangeta), ka lukama u Holandiji i Grčkoj kao i u crnogorsku luku Bar. Odatle su pošiljke preuzimali članovi kotorskog klana i prevozili je po Evropi. Kotsorski klan je bio poznat po efikasnosti i pouzdanosti.

Ali onda se suočio sa krizom vođstva. Dragan Dudić ("Fric") – "biznismen" i kriminalac sa jakim vezama sa političarima, biznismenom Rodoljubom Radulovićem i Darkom Šarićem (balkanskim "kraljem kokaina") – ubijen je u kotorskom

kafiću u maju 2010. godine. Darko Šarić se 2014. predao policiji nakon što je bio u bekstvu od 2010. godine. Njegovog brata Duška su 2010. takođe uhapsile crnogorske vlasti na osnovu optužbe za šverc droge.

Godine 2018. Darko Šarić je osuđen na 15 godina zatvora zbog krijumčarenja pet i po tona kokaina iz Južne Amerike u Evropu u 2008. i 2009. godini.⁴⁵ On se takođe suočio sa optužbama za pranje novca od trgovine drogom u vrednosti od oko 22 miliona evra. Prema proceni istrage, Šarić je u sklopu svojih aktivnosti pranja novca uložio između dve i tri milijarde evra u Zapadni Balkan, između ostalog i preko banke koju je posedovao brat predsednika Crne Gore.⁴⁶

Unutrašnji rat je počeo zbog upražnjenog mesta lidera, kada je jedan od članova grupe, Goran Radoman bio označen kao krivac za nestanak više od 200 kilograma kokaina u Valensiji. To je dovelo do unutrašnjeg rata i podelu nekada moćne kotorske grupe na dva klana – kavački i škaljarski. I, kao što smo već rekli, to je pokrenulo krvavu razmiricu koja do danas traje.

Žestina sukoba može delimično biti objašnjena količinom novca koji je bio u igri. Procenjuje se da kilogram kokaina u Zapadnoj Evropi može doneti prihod u vrednosti 75.000 - 80.000 evra, od čega crnogorske grupe uzimaju samo oko polovinu sume. Ostatak se troši na originalnu nabavku (oko 2.000€ po kilogramu), međunarodnu isporuku i međugranični transport (18.000-20.000€) kao i na skladištenje i distribuciju (oko 13.000€). Ako se uzme da prosečna organizovana grupa u regionu prokrijumčari između 500 i 1.000 kilograma kokaina godišnje, visina potencijalnog profita je značajna. Pretpostavlja se da se deo tog novca pere preko nekretnina, hotela, kasina i restorana u Srbiji, Kotoru, Baru i Budvi, kao i preko crnogorskih i inostranih banaka.

Rat između klanova ukalljao je sliku prelepih istorijskih znamenitosti u gradovima kao što su Kotor i Budva. Utvrđeni grad Kotor (22.000 stanovnika⁴⁷) lokacija je pod zaštitom UNESCO sa jednom od najvećih i najstarijih pomorskih škola u regionu, dok je Budva (20.000 stanovnika⁴⁸) popularno turističko mesto poznato po plažama, noćnom životu i festivalima. Tokom prethodnih nekoliko godina, u ovim gradovima su se događali bombaški napadi i pucnjava usred bela dana.

Dvadesetog februara 2015. Radoman je ubijen u zasedi na Novom Beogradu u srpskoj prestonici. Ubica, još uvek nepoznat, ispalio je najmanje 25 metaka iz kalašnjikova. Nekoliko sati pre incidenta (usred dana) na automobil Radomanovog najboljeg prijatelja Milana Vujotića bačena je bomba. To je pokrenulo seriju nasilnih incidenta u maniru „oko za oko zub za zub” u Kotoru, Budvi i Podgorici. Klanove uglavnom čine članovi porodice i prijatelji, i stoga je žeđ za osvetom duboko ukorenjena.

Dvadeset sedmog oktobra 2015. Goran Đuričković, član škaljarskog klana ubijen je iz snajpera sa zidina Starog grada u Budvi. Sumnja se da je ubica Srđan Popović iz Bosne i Hercegovine. On je u avgustu 2017. bio uhapšen u Gracu, u Austriji. Pripadnik škaljarskog klana je ubijen iz snajpera u septembru 2016. tokom služenja kazne u zatvoru. Moglo bi se navesti na desetine sličnih slučajeva.

Deluje kao da su kriminalci uvek jedan korak ispred policije. Prema jednoj teoriji, Kotor se nadzire kamerama za prismotru koje nije postavila policija, već kriminalne grupe. U skladu s tim, kamere se navodno koriste delimično radi nadziranja policije.⁴⁹ Osim toga, veruje se da je viši komandir kotorske policije – koji je bio uhapšen u septembru 2016. – doturao informacije kavačkom klanu.

Nasilje se zatim preliło iz Crne Gore u Srbiju. Prekretnica je najverovatnije bilo ubistvo Aleksandra Stankovića (poznatog kao „Sale mutavi”), vođe navijača Fudbalskog kluba Partizan u oktobru 2016. godine. Pretpostavlja se da je njegovo ubistvo povezano sa razmiricom oko neplaćene isporuke kokaina.

Nakon ovog incidenta, srpski ministar policije Nebojša Stefanović je proglasio rat protiv lokalne mafije - mada su pojedini komentatori primetili da je reakcija države bila selektivno usmerena na određene grupe dok su druge ostale van domašaja.⁵⁰ Od 52 ubistva, većina onih koja su se odigrala u Beogradu posle 2012. povezuje se sa ratom između škaljarskog i kavačkog klana, iako situaciju komplikuje veza između ovih klanova i još bolje pozicioniranih grupa poput bande Luke Bojovića i klana koji predvodi Mutavi. Čak i posle hapšenja lidera škaljarskog klana Jovice Vukotića u Turskoj, u septembru 2018, i vođe kavačkog klana Slobodana Kaščelanina u Pragu, u decembru 2018, nasilje nije prekinuto – to potvrđuje ubistvo Vladimira Roganovića u decembru 2018. u Beču (videti odeljak o balkanskom kriminalu u inostranstvu).

Otvoreni Bar

Ako se krene dalje niz obalu Crne Gore, situacija u luci Bar (42.000 stanovnika⁵¹) deluje manje nasilno – iako je u protekle tri godine bilo pet ubistava u mafijaškom maniru. Razlog možda leži u tome što se barski kartel smatra efikasnim, disciplinovanim i dobro povezanim. Šverc droge preko Bara verovatno ostvaruje korist od veza između, s jedne strane, srpskih i crnogorskih kriminalaca i, s druge strane, kriminalaca sa Kariba i iz Južne Amerike, uz nekolicinu posrednika. Na primer, u 2014. policija je zaplenila 250 kilograma kokaina sakrivenog u kontejneru banana iz Ekvadora (odredište je bila Albanija). Niko nije bio uhapšen. U Baru je u junu 2018. konfiskovano 38 kilograma kokaina iz Ekvadora.⁵² Ništa ne vredi ni to što u Bar svake nedelje stigne oko 50 kontejnera banana koji se kasnije distribuiraju na Kosovo, u Srbiju i Bosnu i Hercegovinu.⁵³ Izgleda da grupe koje deluju preko Bara čine kriminalci iz Crne Gore koji sarađuju sa partnerima u Srbiji i Hrvatskoj, kao i da te grupe operišu na međunarodnom nivou.

Bar je takođe poznat kao žarište šverca cigareta. Inostrane marke navodno stižu preko Bara za reeksport, dok se cigarete proizvedene u Crnoj Gori transportuju iz Bara. Tokom 2018. bilo je zaplenjeno više od 43 miliona cigareta koje su ušle u luku Bar. Teško je izneti procenu količine falsifikovanih cigareta, poznatih kao *cheap whites* (navodno proizvedenih u fabrikama u Podgorici i Mojkovcu), koje se otpremaju iz Bara. Izvor blizak službenicima luke kaže za GI da je izvoz cigareta toliko veliki (i povezan sa uticajnim ljudima) da u luci navodno postoje skladišta koja su isključivo namenjena za čuvanje švercovanih cigareta, dok se privatne kompanije bave punjenjem i pražnjenjem kontejnera.⁵⁴

Toliko razrađen posao moguće je ostvariti jedino u dosluhu sa lukom i carinskim službenicima i policijom. U avgustu 2018. deset carinskih službenika luke Bar bilo je uhapšeno zbog šverca cigareta. Takođe, postoje indicije da su pojedine ofšor kompanije aktivne u slobodnoj ekonomskoj zoni u luci Bar. Navodno, klanovi „Mojkovac“ i „Grand“ su najveće grupe umešane u šverc cigareta iz Bara, i pretpostavlja se da ostvaruju bliske kontakte sa važnim ličnostima u vladi i bezbednosnim službama.

Cigarete koje se utovaruju u Baru odlaze uglavnom u Libiju, Egipat, Liban i na Kipar. Prema podacima iz istrage koju je provela Evropska služba za suzbijanje prevara, brodovi stižu prazni na predviđenu destinaciju, dok cigarete najverovatnije završe preusmerene na crnom tržištu EU. Cigarete bivaju ili ilegalno istovarene na teritoriji EU ili se prebacuju na druge brodove na otvorenom moru, van domašaja carina ili obalskih patrola, odakle se švercuju nazad u EU. Ukupno uzev, od početka 2015. presretnuto je osam brodova sa važnim teretom cigareta – natovarenih u Baru – zbog krijumčarenja cigareta u Grčku i Španiju. Na šest brodova pronađene su cigarete čije je odredište bila Libija, jedan je plovio ka Kipru a jedan ka Libanu. Sveukupno, konfiskovano je gotovo 350 miliona cigareta koje su prevozili ti brodovi, što iznosi skoro 70 miliona evra kada se uračunaju carininjenje, taksa i porez na dodatu vrednost.⁵⁵ Međutim, to je samo vrh ledenog brga.

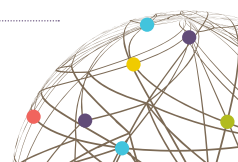
Navodno, svake godine se iz luke Bar prošvercuje 600 kontejnera cigareta. Procenjuje se da svaki kontejner vredi oko pola miliona evra. Tako dolazimo do obrta od oko 300 miliona evra godišnje, kojima treba dodati nekoliko miliona od prodaje na crnom tržištu Crne Gore i drugim delovima Evrope preko kopnenih puteva.

Crnogorska obala je podjednako privlačna i za druge oblike kriminala. Sumnja se da malazijska pokeraška zvezda i magnat u oblasti onlajn bettinga Vei Seng „Pol“ Fua koristi investicije koje on i njegovi prijatelji kontrolišu u Crnoj Gori za pranje novca.⁵⁶ Fua je označen kao član hongkonške organizovane kriminalne grupe poznate kao Trijade.

Krađa automobila: Sarajevo

U petak 26. oktobra 2018. dvojica policajca su ubijena tokom akcije hapšenja osumnjičenog za krađu kola. Jedan je usmrćen na licu mesta, drugi je podlegao ranama nekoliko časova kasnije.

Grad je bio u šoku, iako su se i ranije događali slični incidenti. Dvojicu policajca ranili su kradljivci kola 22. maja 2018. u pucnjavi koja se dogodila u sarajevskom naselju Novi Grad.

U periodu 2014–2017. zabeleženo je između 15 i 20 slučajeva u kojima su kradljivci kola pucali na policiju tokom pokušaja bekstva ili u kojima su tokom bekstva bila oštećena policijska vozila. Kradljivci kola zbog toga slove za najopasnije kriminalce u gradu.

U 2017. godini svakog dana je bilo ukradeno barem jedno vozilo. Kradljivci su zapanjujuće drski – među ukradenim vozilima nalaze se čak i ona koja pripadaju lokalnoj policiji u Sarajevu, Državnoj agenciji za istrage i zaštitu i Ministarstva odbrane.

Dobit ostvarena od krađe kola tokom prethodnih 15 godina procenjuje se na 50 miliona evra, što ovaj oblik kriminala čini jednim od najunosnijih u zemlji.⁵⁷

Većina počilaca navodno je iz Republike Srpske, tačnije sa Pala (oko 20 minuta udaljenog od Sarajeva), iz Zvornika, iz Mirogaja i iz Sokolca. Obično je reč o ekipama sastavljenim od troje naoružanih ljudi koji nose crne maske, uzrasta između 25 i 27 godina. Njihovi mentori su bosovi koji su zanat ispekli pre 10 ili 15 godina i koji su se sada izveštali u obavljanju brojnih drugih – često nezakonitih – delatnosti. Nesumnjivo, krađa kola je dobra odskočna daska za one koji žele da se bave kriminalom. Neke od najozloglašnijih kriminalnih grupa u regionu – poput Zemunskog klana – navodno su započeli kriminalne karijere kao kradljivci kola.

Pretpostavlja se da su ove grupe umešane u šverc droge, iznuđivanje (koje obuhvata slučajeve krađe kola) i pranje novca.⁵⁸ Nesumnjivo, ovaj opis je usredsređen na krađu automobila, dok u Sarajevu postoje i drugi oblici organizovanog kriminala. Situacija se, međutim, donekle popravila nakon hapšenja dvojice vođa (i rivala), Zijada Turkovića i Nasera Keljmenđića 2013. godine.⁵⁹

Kola ukradena u Sarajevu obično se odvoze na obod grada. U nekim slučajevima, koriste se za prevoz drugih kriminalaca, nakon čega bivaju uništena. U drugim slučajevima, vlasnicima se dostavlja informacija kako da otkupe svoja kola. Ponekad se kola prodaju u inostranstvu, ili se rastavljaju radi prodaje delova na crnom tržištu. Možda nije puka slučajnost to što su duž graničnog područja Bosne i Hercegovine gusto poređane auto-mehaničarske radnje – od kojih mnoge posluju nelegalno. Takođe se ispostavlja da se veliki deo profita od krađe kola i iznude pere preko biznisa povezanog sa kolima; na primer auto-radionice, perionice automobila, taksi-kompanije i agencije za iznajmljivanje automobila.

Krađa automobila u Bosni podrazumeva mali rizik i veliku zaradu. Svega nekoliko počilaca je uhvaćeno. Razlog za to je složen administrativni sistem, koji je posledica različitih nivoa upravljanja. Osim toga što je zemlja podeljena, Sarajevo – u kom živi oko 275.000 ljudi,⁶⁰ pretežno Bošnjaka – pripada Federaciji Bosne i Hercegovine, dok Istočno Sarajevo⁶¹ – u kom živi oko 60.000 ljudi – pripada Republici Srpskoj.

I dok se kriminalci neometano kreću unutar međuetničkih granica između Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, krivično-pravni sistem je sputan sporom razmenom informacija, različitim nadležnostima i retkim zajedničkim operacijama i istragama usled složenog administrativnog sistema zemlje. Na primer, svaki od 10 kantona, kao i svaka od tri administrativne jedinice (Federacija Bosne i Hercegovine, Republika Srpska i Brčko) ima svoje policijske snage. Odsustvo saradnje među njima je sistemski odliko.

Pojedini pripadnici policije u Sarajevu u razgovoru za ovaj izveštaj izražavaju, na primer, frustraciju zbog toga što njihove kolege u Istočnom Sarajevu, ili u drugim delovima Republike Srpske, ne čine dovoljno napora da pronađu kradljivce kola – čak i kada se osumnjičeni ne ustručavaju da se provozaju okolo u nagizdanim automobilima.⁶²

Čak i kradljivci kola koji su procesuirani retko bivaju osuđeni, dok oni koji odu u zatvor često počinju isti prestup odmah po izlasku. Nesumnjivo, činjenica da se stalno pojavljuju ista imena osumnjičenih za krađu kola (i druge prestupe) ukazuje na visok nivo recidivizma.

Međutim, postoje indicije da bi se situacija mogla popraviti. Početkom novembra 2018. bosanske vlasti su pokrenule veliku operaciju pod nazivom "Volan" protiv kradljivca automobila, nakon čega je bila podignuta optužba protiv blizu 27 ljudi. Istraga bi, prema očekivanjima, mogla potrajati godinama. U skorije vreme zabeležene su i velike policijske racije zbog rasturanja droge. U oktobru 2018. zaplenjena je pošiljka od 900 kilograma kanabisa. Međutim, izgleda da na ulicama ima još droge. Izvor iz policije kaže za GI da je tržište kokaina i sintetičkih droga u bosanskoj prestonici u porastu, što navodi na zaključak da postoji žestoka konkurencija u toj oblasti.⁶³

Glavne raskrsnice i prestonice

Kao i u slučaju posla s nekretninama, u organizovanom kriminalu najvažnija je lokacija. Osim oblasti pored granica, glavne raskrsnice su često središta kriminalne aktivnosti. One obuhvataju velike (često glavne) gradove, raskrsnice auto-puteva ili druge tačke duž švercerskih ruta (videti Mapu 3). Listu počinjemo od najsevernije lokacije.

Novi Sad (322.000 stanovnika⁶⁴) drugi je grad po veličini u Srbiji i glavni grad Autonomne pokrajine Vojvodina. Smešten je na razmeđi međunarodnih saobraćajnih puteva koji ga povezuju sa Srednjom i Zapadnom Evropom – Rumunijom i Bugarskom na istoku, i Beogradom na jugu. Posедуje i veliku luku na reci Dunav.

Ove karakteristike ga čine poželjnim za šverc – naročito šverc droge i ukradenih kola, koje treba preneti sa juga na sever, ali i streljačkog oružja i migranata. Veruje se da je Darko Šarić (rodом iz Pljevalja) vodio svoje međunarodne kokainske poslove iz Novog Sada.⁶⁵ Od 2012. odigralo se osam ubistava koja se pripisuju mafiji, kao i nekoliko pokušaja ubistava i nasilnih kriminogenih aktivnosti (u mnoge od njih su bili umešani Crnogorci). Veoma malo tih slučajeva je bilo rešeno. Najverovatnije je reč o izmirenju računa između različitih kriminalnih grupa koje pokušavaju da kontrolišu narko-tržište u gradu – naročito od 2012. kada je preminuo Ratko Buturović (poznatiji kao Bata Kan Kan), kontroverzni crnogorski biznismen i predsednik Fudbalskog kluba Vojvodina,⁶⁶ za koga mnogi smatraju da je bio glavni bos.

Jedan visoki policijski službenik opisao je ta ubistva kao proces „prirodne selekcije“, dok su pojedini predstavnici civilnog društva koji su govorili za GI bili zabrinuti zbog porasta beskrupuloznih napada i izostanka odgovora države.⁶⁷ Profit od kriminala se pere u gradu, koji doživljava građevinski bum uz nagli skok cena nekretnina. Krupni igrači takođe kupuju poljoprivredno zemljište u Vojvodini.

Banja Luka je drugi najveći grad u Bosni i Hercegovini i glavni grad Republike Srpske. Ranije je bila multietnička sredina. Nakon izbijanja rata, većinu u ovom starom gradu, koji broji oko 185.000⁶⁸ stanovnika, danas čine Srbi. Region važi za izvor šverca vatrenog oružja i eksploziva (ratna zaostavština), koji se ilegalno prodaju u EU (naročito kriminalnim grupama u Švedskoj) a takođe se koriste za terorističke napade u Zapadnoj Evropi.⁶⁹

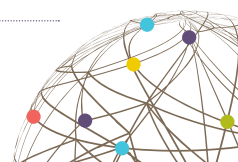
U regionu je veoma rasprostranjen šverc droge. To se često povezuje sa umešanošću lokalne policije. Na primer, 2013. bilo je uhapšeno četvoro policijskih inspektora iz odeljenja za suzbijanje narkotika zbog šverca droge. Izvori GI rekli su da je u prethodnim godinama bila u porastu količina kokaina koji je cirkulisao u noćnim klubovima Banja Luke (kao i u Sarajevu), dok su cene padale.⁷⁰ Prema jednoj teoriji, šverceri umešani u šverc narkotika plaćani su u robu. Profiti od kriminalne aktivnosti se peru u gradu preko kupovine nekretnina, skupih kola i legalnih biznisa sa visokim obrtom keša (poput agencija za iznajmljivanje kola, kafića, barova, restorana i noćnih klubova).

Tuzla, u kojoj živi oko 110.000⁷¹ ljudi, treći je najveći grad u Bosni i Hercegovini. Smatra se ekonomskim, kulturnim, obrazovnim, zdravstvenim i turističkim centrom severoistočne Bosne. Grad je smešten nedaleko od poznate rute za šverc droge, što podrazumeva heroin i kanabis.

U izveštajima se govori o zaplenama sintetičkih droga. Međutim, izgleda da se sintetičke droge koriste kao sredstvo plaćanja za prenos droge kroz regiona Tuzle, i uopšte balkanske rute, na putu ka EU. Kao i u drugim krajevima Bosne – npr. Banja Luka ili Sarajevo – prema saznanjima GI, poslednjih godina zabeležen je porast količine heroina na ulicama.⁷²

Izveštaji takođe govore o švercu tekstila i cigareta. Poput Sarajeva, Tuzla ima relativno visoku stopu krađe automobila (100 godišnje). Objašnjenje se delimično može pronaći u činjenici da se nalazi veoma blizu Republike Srpske i Brčko Distrikta: u radijusu od 20 kilometara postoje tri različite policije, a svaka od njih ima svoja ovlašćenja. Zbog nedostatka komunikacije i saradnje među njima moguće je relativno lako odvesti ukradena kola (na primer, ka regionu Zvornika u Republici Srpskoj). Navodno, postoje veze između kradljivaca automobila koji deluju u regionima Sarajevo i Tuzla (poput sokolačke grupe), kao i sa mrežom u Srbiji.⁷³

U skorije vreme u srpskoj prestonici **Beogradu** (1.7 miliona stanovnika⁷⁴) zabeležen je porast aktivnosti kriminalnih grupa. Od 2012. dogodilo se 145 ubistava.⁷⁵ Tek mali broj slučajeva je rešen.⁷⁶ Advokat poznat po tome što je na

Mapa 3: Glavne raskrsnice

suđenjima branio kriminalce ubijen je ispred svoje kuće. Osim toga, i dalje traje krvava razmirica između familija Bojović i Šaranović. Organizovan kriminal u Beogradu često se povezuje sa huliganima, političarima i takozvanim „kontroverznim biznismenima“.

Grad **Niš** (260.000 stanovnika⁷⁷) smešten je na raskršću glavnih auto-puteva koji spajaju severni deo Severne Makedonije sa Beogradom (ili preko Kosova ili preko južne Srbije), kao i s pravcem istok-zapad, zatim kroz Bugarsku do Turske. To je takođe glavni železnički čvor, a postoji i aerodrom. Zbog svoje lokacije predstavlja glavnu tačku za ilegalne aktivnosti. Kriminalne aktivnosti su pojačane nakon 2010, trećom godinom bez načelnika policije. Pretpostavlja se da je u gradu bilo aktivno šest velikih kriminalnih grupa, koje su se uglavnom bavile švercom droga i cigareta.⁷⁸ Tokom 2017. zapaljeno je osam automobila, od kojih je visokim policijskim službenicima pripadalo tri vozila. Kola zamenika gradonačelnika su takođe uništena.

Novi Pazar (105.000 stanovnika⁷⁹), smešten na krajnjem jugo-zapadu Srbije, blizu granice sa Crnom Gorom, stari je centar regije Sandžak. Puno muslimana živi u regionu (82%), najviše Bošnjaka. Sandžak je jedan od najsiriomašnjih regiona u Srbiji sa jednom od najbrže rastućih populacija. Prosek godina je 31, a gotovo polovina populacije (45%) mlađe je od 29.⁸⁰ Sandžak je zbog toga jedna od najmlađih regiona u Evropi. Oni koji mogu da odu, to i čine. Procene su da je tokom protekle tri godine blizu 10% populacije emigriralo u Nemačku. Nezaposlenost u regionu je 26%.⁸¹ Čak i oni koji rade ne žive dobro: prosečna neto plata u Novom Pazaru je 305€,⁸² što je 50% ispod nacionalnog proseka.⁸³

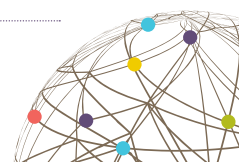
Procenjuje se da lokalna ekonomija u mnogome zavisi od doznaka ili kriminala. Novi Pazar je smešten blizu puteva koji idu prema severu iz Crne Gore ili severnog Kosova. Zbog toga on predstavlja veliku raskrnicu za šverc, zatim za prepakivanje heroina iz Turske i Bugarske preko Kosova, kao i kanabisa iz Albanije i sa Kosova u pravcu Beograda i dalje na sever prema EU. Sumnja se takođe da određena količina kokaina koja dolazi iz Južne Amerike preko Jadrana (preko luka u Albaniji i Crnoj Gori) prolazi kroz region. Područje je takođe poznato kao centar za šverc goriva i cigareta. Zbog silne droge koja preplavljuje grad, jedan komentator je za Novi Pazar rekao da je „Nova Kolumbija“.

Jedan od glavnih krijumčara koji kontrolišu rutu jeste Naser Keljmendi – jedan od najozloglašnijih kriminalaca u regionu. Keljmendi je rođen na Kosovu, ali ima državljanstvo i Bosne i Crne Gore i ima mrežu saradnika po čitavom Balkanu. Uhapšen je 2017. i osuđen na šest godina zatvora. Još jedan ozloglašeni trgovac iz grada je Hikmet Hajrović koji je bio uhapšen 2011. godine

Iako su Hajrović i većina članova njegove grupe Bošnjaci, njihovi klijenti su uglavnom Srbi. „Kriminalne grupe ne poznaju nacionalnost i veroispovest kad je u pitanju posao u ovoj oblasti“, rekao je jedan izvor iz regiona.⁸⁴ Nesumnjivo, prema jednom poznavaoцу prilika, kriminalne grupe iz Novog Pazara imaju ulogu ključne spona između Beograda i Kosova. „Bez obzira na rastuće političke tenzije između Srbije i Kosova, saradnja između kriminalaca koji se bave švercom nikada nije dovedena u pitanje. Upravo suprotno, biznis ide sve bolje i bolje.“

Nikšić je industrijski grad na severozapadu Crne Gore. Drugi je po veličini grad u zemlji, s populacijom od oko 72.000 ljudi.⁸⁵ Nikšić je rodni grad crnogorskog predsednika, kao i kontroverznog biznismena Branislava Mićunovića. Smešten je na putu koji iz Podgorice ide za Trebinje (Bosna), i iz Srbije ka Jadranskoj obali (posebno ka Dubrovniku i crnogorskim lukama Kotor i Budva). Zbog toga je on ključna tačka za krijumčarenje opijata i cigareta. Nikšić je tradicionalno poznat kao krijumčarsko žarište. Tokom rata u Bosni, kada je bilo teško doći do duvana, goriva, oružja, lekova i drugih potrepština, takve stvari su bile švercovane u Bosnu uz prećutnu suglasnost državnih zvaničnika Srbije i Crne Gore.

Poslednjih godina grad je potonuo u krvavu razmiricu između dve porodice povezane sa kriminalnom aktivnošću, odnosno između Ranka Radulovića i porodice Vilotijević. Radulović je bio uhapšen 2018, između ostalog zbog pravljenja liste za odstrel na kojoj su se našla braća Vilotijević, Duško Roganović (pomenut u priči o bečkom ubistvu) kao i specijalni tužilac. Smatra se da postoje veze između Nikšića i kriminalnih klanova na crnogorskoj obali. Prema tim tvrdnjama, Nikšić je centar za operacije kvartaškog klana, koji se, prema pisanju medija, već decenijama bavi krijumčarenjem kokaina i kanabisa. Pojedini njegovi saradnici obavljaju poslove u inostranstvu, najčešće u Španiji. Deo profita od kriminalnih aktivnosti ovih grupa navodno pere ulaganjem u poslove u Nikšiću, između ostalog, u kockanje, klađenje i građevinske firme, kao i u nekretnine na Jadranskoj obali (naročito u Budvi).

Priština, glavni grad Kosova (oko 200.000 stanovnika⁸⁶), uživa ugled živog kriminalnog okruženja. Najjače kriminalne grupe u gradu trude se da budu prisni sa mrežama veterana Oslobođilačke vojske Kosova (OVK). Glavne aktivnosti organizovanih grupa u Prištini podrazumevaju šverc droge. Na primer, u decembru 2018. Enis i Selim Kerka bili su uhapšeni zbog sumnje da su prokrijumčarili 113 kg heroina na graničnom prelazu između Kosova i Severne Makedonije.⁸⁷ U drugom skorašnjem primeru, sin bivšeg predsednika Ibrahima Rugove bio je uhapšen zbog bavljenja falsifikovanjem italijanske Šengen vize. Česte su i optužbe da pojedine grupe krivotvore dokumenta da bi prisvojili državno zemljište.⁸⁸ Dalje, pojedene grupe smeštene blizu glavnog grada poznate su po zelenašenju. U skorije vreme Prištinu i druge delove Kosova pogodio je talas pljački banaka.

Grad **Peć** na zapadu Kosova (oko 96.000 stanovnika⁸⁹) predstavlja raskrsnicu brojnih važnih švajcarskih puteva. Reč je o planinskoj regiji u blizini Crne Gore, na putu za prestonicu Prištinu i nedaleko od severne Albanije, Mitrovice i Novog Pazara. U regionu vlada visoka nezaposlenost. Veruje se da su brojni slučajevi ubistava koji su se u Peći odigrali povezani sa razmricom između dva krila OVK. Priroda sukoba bila je i kriminalna (oko kontrole švajcarskih puteva u regionu) i politička, budući da su bivši komandanti sada na visokim političkim pozicijama. Oblast navodno kontrolišu ključne političke figure. I dok je broj ubistava u porastu, izveštaji beleže visok nivo kriminalnih aktivnosti u ovoj tački, naročito šverca opijata, cigareta kao i određene količine oružja. Među švercerima su naročito popularni putevi prema prelazu Kula i oblasti Čakor (videti videti odeljak sa graničnim čvorištima).

Ferizaj/Uroševac treći je po veličini grad na Kosovu, ima oko 108.000 stanovnika.⁹⁰ Nalazi se na jugoistoku zemlje, blizu granice sa Severnom Makedonijom, blizu auto-puta koji spaja Prištinu i Skoplje. Važi za žarište šverca droge, uglavnom kanabisa i heroina, posebno za potrebe dijaspore u Švajcarskoj. Policija je u maju 2017. u blizini sela Ferizaj konfiskovala više od 800 kg kanabisa iz Albanije. Kriminalne grupe koje operišu u gradu navodno su umešane u šverc ljudima (namenjenih prostituciju), zelenašenje kao i iznude u poslovima oko građevinskog zemljišta.

Crnogorska prestonica **Podgorica** (oko 185.000 stanovnika⁹¹) dom je nekolicini velikih kriminalnih grupa. Jedna od njih, na čijem čelu je Vaso Ulić, umešana je u šverc heroinom, kokainom, metamfetaminima i kanabisom – naročito na australsko tržište. Druga grupa, okupljena oko braće Lambulić (Vjekoslav i Jugoslav) navodno je umešana u ilegalno kockanje, pranje novca i šverc droge. Dalje, postoji i grupa poznata kao zagorički klan (koja je dobila po podgoričkom prigradskom naselju). Veruje se da su ostale grupe umešane u krijumčarenje droge u Hrvatsku, kao i u šverc skupih ukradenih kola – uvoze ih i izvoze u Podgoricu i Albaniju.⁹²

Navodno postoje veze između grupa koje deluju u Podgorici sa grupama u Nikšiću, Rožajama i Baru (videti prethodni deo). Važno je napomenuti da Darko Šarić – iz Pljevlja (Crna Gora) – ima snažnu zaleđinu u Podgorici. Proteklih nekoliko godina, rat kotorskih bandi između kavačkog i škaljarskog klana proširio se na crnogorsku prestonicu i navodno je deo njihovog novca opran tamo. Smatra se da su pojedine grupe koje deluju u Podgorici povezane sa bezbednosnim službama, kao i sa uticajnim biznismenima i političarima. U Podgorici se razvija novi oblik kriminala – pranje novca preko (ponekad) neovlašćenog internet kladenja.

Skoplje, glavni grad Republike Severne Makedonije (oko pola miliona stanovnika⁹³) smeštene je pored transportnih i švajcarskih puteva koji pokrivaju pravce: istok–zapad i sever–jug. Iako gradsku populaciju čine većinom Makedonci, navodno glavne gradske kriminalne grupe čine Albanci. Najčešće organizovane kriminalne aktivnosti obuhvataju šverc opijata, krađu kola, krijumčarenje migranata kao i legalne biznise za organizovanje transporta za šverc kao i mogućnosti za pranje novca. Navodno, najjače tri grupe (iz sela Aračinovo, Kondovo i Grčec) uživaju zaštitu političara.⁹⁴

Veles, u centralnom delu Severne Makedonije, najveća je raskrsnica za šverc droge na Balkanu. Smeštena je pored glavnog koridora s pravcem sever-jug (iz Grčke za Skoplje i Prištinu), kao i auto-puta koji ide na istok ka Bugarskoj: drugim rečima, gde se presecaju panevropski koridori 8c i 10. Ovaj grad (54.000 stanovnika⁹⁵) smatra se trgovinskim središtem za razmenu heroina za kanabis između kriminalnih grupa iz Bugarske, Severne Makedonije, Albanije i Grčke. Interesantno je da zvanična statistika pokazuje niski procenat slučajeva zaplene droge, a isto važi i za zvaničnu stopu kriminala. Ovi podaci sugerišu stepen saučesništva ili blagonaklonog prećutkivanja od strane policije i političara. Šira vardarska regija je jedna od najproređenijih delova Severne Makedonije. Veles je nekada bio glavni industrijski grad, sa topionicom, fabrikom za proizvodnju porcelana i tekstilnom industrijom, međutim u postkomunističkom

periodu grad je pao u ekonomsku depresiju. Stopa nezaposlenosti je za više od jedne trećine iznad nacionalnog proseka⁹⁶, a zabeležene su i visoke stope samoubistava i depresije. Ovi podaci mogu pomoći u traženju odgovora na pitanje kako je 90-ih Veles postao klevka takozvane frankfurtske mafijaške grupe – jedne od najvećih udruženja za šverc droge u Nemačkoj, koje takođe učestvuje u biznisu trgovine heroinom u Beču. Na vrhuncu moći, procenjuje se da je nekoliko stotina mladih ljudi iz Velesa (obično sa bugarskim pasošem) prodavalo drogu na ulicama Austrije i Nemačke u sklopu aktivnosti grupe. Deo profita od ove ilegalne aktivnosti pere se preko gradskih diskoteka, kafića, restorana, turizma, hotela i kladionica. Frankfurtska grupa je na kraju razbijena združenim operacijama austrijske, nemačke i severnomakedonske policije.⁹⁷

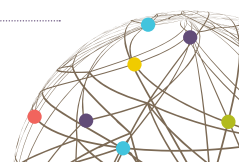
Štip je grad u kom živi oko 48.000 ljudi,⁹⁸ smešten je blizu koridora koji ide od Velesa ka Kočani i potom Bugarskoj. Poput Velesa, u regionu vlada ekonomska depresija koja je dovela do visoke stope nezaposlenosti,⁹⁹ samoubistava i emigracije. Štip je smešten blizu koridora sa polikriminalnim aktivnostima koje najviše kontrolišu Makedonci. Nelegalni poslovi obuhvataju šverc droge, krijumčarenje cigareta kao i reketiranje i iznudu, u koju spadaju kompanije za obezbeđenje koje se bave "biznisom zaštite".

Kočani (oko 37.000 stanovnika¹⁰⁰) smešten je na istoku Severne Makedonije, blizu bugarske granice. Poput Velesa i Štipa, Kočane karakterišu emigracija (naročito u Italiju i Nemačku) i nezaposlenost, ali ovo mesto uživa pogodnosti usled blizine glavnog puta za šverc heroinom. Kočani su takođe ključna tačka za krijumčarenje cigareta i kanabisa. Veruje se da su grupe iz Kočana blisko povezane sa bugarskim kriminalnim grupama. Navodno, pre nekoliko godina su kriminalne grupe bile toliko moćne da su osnovala „agenciju za obezbeđenje“, koja je ustanovila „bezbednosnu globu“ za sve prodavnice u iznosu od 30-50€ mesečno. Oni koji odbiju da plate suočavaju se sa zapaljenim kolima i razbijenim radnjama.¹⁰¹ Pretnja je umanjena nakon velike operacije (nazvane „Detonator“) koju je u u aprilu 2012. sprovela policija Severne Makedonije.

Područja oko **Kubrina i Lješa** predstavljaju žarišta organizovanog kriminala u Albaniji (u prefekturi živi oko 125.000 stanovnika¹⁰²). Oblast Kubrina (koja pokriva 235 km²) smeštena je pored auto-puta između Tirane i Lješa, s jedne strane, i jednog od lokalnih gradova, Fuše Kruja, na granici Jadrana. Zbog toga je on idealna lokacija za šverc droge za Italiju. Kurbin je regija u kojoj vlada ekonomska depresija. Pojedine kriminalne grupe iz regiona – obično sačinjene od ljudi iz iste porodice – umešane su u šverc droge, dok su druge ozloglašene zbog pljački, provala i pranja novca (naročito u poslovima sa nekretnina). Navodno se u regionu uzgaja kanabis.

Godine 2014. u Fuše Kruje je otkrivena fabrika za prerađu droge. Policija je tokom operacije konfiskovala 7 kilograma kokaina, 18 kilograma heroina i 100 kilograma kanabisa, kao i vatreno oružje. Veruje se da je grupa koja stoji tog posla još uvek aktivna, kao i da je povezana sa kriminalnim grupama na Kosovu. Među najozloglašenijim gradovima u Kurbinu je Laš. Kriminalce iz tog grada nije glas da su nemilosrdni i nasilni, i navodno druge grupe iz albanskog podzemlja nemaju u njih poverenje. Oblast Lješ (još severnije) takođe se nalazi na graničnom delu Jadrana i obuhvata luku Sveti Jovan (alb. Shëngjin). Kriminalne grupe iz Lješa bave se krijumčarenjem ljudi, droge i oružja. Pojedini članovi su aktivni u inostranstvu, naročito u Italiji i Holandiji. Novac navodno peru u regionu, najviše preko poslova sa nekretninama, turizma, kafića, restorana i pumpi. Oblast je na zlom glasu zbog moćnih kriminalnih porodica koje su bliske sa političarima. Osim toga, nekolicina članova parlamenta je najverovatnije bilo umešano u organizovani kriminal, što je rezultiralo nedavnim izbacivanjem jednog od njih iz te ustanove. U martu 2018. gradonačelnik Lješa i 11 službenika bili su uhapšeni zbog navodne sumnjive prodaje obalskog zemljišta za ogromne svote novca.

Tirana je jedna od najdinamičnijih prestonica na Balkanu. Njegova populacija (oko 895.000 ljudi u 2018¹⁰³) učtverostručila se u poslednjih 20 godina (prosek godina je 27).¹⁰⁴ U prošlosti, glavni grad je bio dom nekim od najopasnijih albanskih kriminalnih grupa. Njihov uticaj je donekle umanjen, ali nekoliko glavnih kriminalnih grupa su i dalje aktivne u gradu. One uglavnom služe kao ispostava za operacije u inostranstvu, uglavnom u Holandiji, Belgiji, Španiji, Švajcarskoj, Nemačkoj, Italiji, na Kosovu i u Velikoj Britaniji, uz veze sa Turskom i Latinskom Amerikom. Glavni poslovi ovih grupa su krijumčarenje droge, ucena, nelegalno kockanje, pranje novca, reketiranje i plaćena ubistva. Tirana je poznata i kao važna tačka gde se kriminalne grupe iz zemlje sastaju, bilo da je reč o međusobnom dogovoru ili o sastanku sa službenicima u vladi ili bezbednosnim službama. Odnosi nisu uvek kolegijalni. U proteklih nekoliko godina, u gradu se odigralo nekoliko ubistava, bombaških napada i eksplozija povezanih sa kriminalnim grupama. Nedavno je izvedeno nekoliko profesionalnih oružanih pljački koji ukazuju na transfer keša iz Tirane za Beč.¹⁰⁵

Elbasan u centralnoj Albaniji (u prefekturi živi oko 274.000 ljudi, prema podacima iz 2018¹⁰⁶) smešten je na švercerskom raskršću pravaca sever-jug i istok-zapad (iz luka Drač i Valona ka Ohridu). Kriminalne grupe u Elbasanu umešane su u trgovinu kanabisom, heroinom i, odskora, kokainom. Godine 2015. u jednom selu u ovoj regiji otkrivena je laboratorija za pravljenje droge koja je korišćena za preradu kokaina.¹⁰⁷ Policija je zaplenila 115 kilograma kokaina u vrednosti od 359 000€, kao i oružje. U akciji je uhapšeno 11 ljudi, među kojima i – dva Kolumbijca. Navodno, grad je baza dvama najmoćnijim kriminalnim grupama u Albaniji, koje se bave krijumčarenjem kokaina u Veliku Britaniju preko Zapadne Evrope.

Fjer na jugu Albanije (u prefekturi živi 294.000 ljudi prema podacima iz 2019¹⁰⁸), smešten je na raskrsnici glavnog auto-puta koji povezuje Albaniju sa jugom. Kriminalne grupe iz tog područja navodno su dobro povezane sa mrežama iz inostranstva (naročito u Zapadnoj Evropi i Latinskoj Americi), kao i sa političarima u Albaniji. Na primer, Arian Šanaj iz Fjera, koji je u proleće 2017. bio uhapšen, uhvaćen je sa kokainom za koji se pretpostavlja da potiče od kolumbijskog klana. Za pojedine grupe takođe su karakteristične snažne porodične i političke veze. Jedan dobar poznavalac lokalnih prilika objašnjava: „Činjenica da su veoma nasilne, dobro organizovane i blisko povezane sa političarima, čini grupe iz Fjera gotovo nedodirljivim.”¹⁰⁹ Glavne ilegalne aktivnosti ovih grupa su šverc droge i prerada (grad je poznat kao stecište heroinskih laboratorija), ucenjivanje (što podrazumeva i kompromitujuće fotografije političara sa prostitutkama ili dok konzumiraju drogu) i pranje novca (naročito preko benzinskih pumpi, kasina, kafića, restorana i hotela) u Fjeru i na obali. Status i ekonomske perspektive Fjera profitiraće od izgradnje Transatlantskog naftovoda (iz Turske ka Italiji). Gasovod (za prirodni gas) kao i kompresorska i merna stanica biće izgrađene blizu Fjera i trebalo bi da budu spremne za probno puštanje 2020. godine.¹¹⁰ Takođe je u planu izgradnja velikih infrastrukturnih projekata.

Krizni trougao: Južna Srbija, Kosovo i Severna Makedonija

Oblast trougla koji čine Severna Makedonija, Kosovo i Srbija – koju najvećim delom naseljavaju Albanci – pati od nedovoljne ekonomske nerazvijenosti, nestabilnosti, propusnih granica i nefunkcionalne uprave, zbog čega predstavlja plodno zlo za organizovani kriminal.

Centralni gradovi ove oblasti su Kumanovo i Tetovo, a broj stanovnika se u njima procenjuje na blizu 109.000¹¹¹ i 92.000,¹¹² (vidi Mapu 4.). Kumanovo se nalazi na raskršću između autoputa Solun-Beograd (tj. severoistočno prema Kosovu) i od Skoplja do Ćustendila (Bugarska). Takođe se nalazi i pored pruge koja povezuje Atinu i Tetovo. Od Tetova (i albanskih sela severno od Skoplja) putevi se protežu na sever prema Kosovu, preko Uroševca do Prištine.

Topografija regije je pretežno planinska, dok je kontrola granica – izuzev na zvaničnim graničnim prelazima – problematična.

Tetovo, Kumanovo i obližnje selo Lipkovo (broj stanovnika se procenjuje na oko 30.000¹¹³) imaju najveću stopu nezaposlenosti u zemlji (58%)¹¹⁴ i veoma slabu ekonomiju. Mladi ljudi iz regiona pokušavaju da emigriraju (naročito od kada je EU uvela vizne olakšice za Severnu Makedoniju 2010.), ili lako bivaju regrutovani u kriminalne ili oružane grupe. Zbog toga je Lipkovo dobilo nadimak „krizni region”.

Za vreme Jugoslavije, nisu postojale čvrste granice između albanske zajednice u severnom delu Severne Makedonije, doline Preševa na jugu Srbije i južnog dela Kosova. Iako danas ovaj region pripada trima različitim državama, porodice i dalje imaju običaj da prelaze granicu kako bi posetile rodbinu. Ove rodbinske veze, kao i ležeran odnos prema granicama, takođe otvaraju mogućnost za krijumčarenje.

Smatralo se da je region bio ključna oblast za krijumčarenje robe u Srbiju i Crnu Goru (posebno goriva) 90-tih godina, dok su te zemlje bile pod embargom. Veruje se da danas glavna roba koja se krijumčari širom regiona između ostalog stoka, hrana, zlato, cigarete i droga. Čini se najveći udeo u trgovini narkoticima ima kanabis koji u Srbiju,

Bugarsku i Grčku dolazi iz Albanije preko Kosova i Severne Makedonije, ali i Preševska doline; odnosno heroin, koji dolazi iz Bugarske u preko Turske; kao i kokain poreklom iz Srbije.

Veruje se da se heroin prerađuje i ponovo pakuje u regionu, a da je Švajcarska jedna od glavnih destinacija. Na primer, u decembru 2017. godine, 110 kilograma heroina je zaplenjeno u autobusu koji je putovao iz Preševske doline za Švajcarsku. U oktobru 2018, policija je upala u laboratoriju za preradu heroina u planinskoj regiji Has u Albaniji (blizu Kukeša), i pronašla morfijum i sastojke za pravljenje droge koji došli iz Turske preko Severne Makedonije i Kosova.

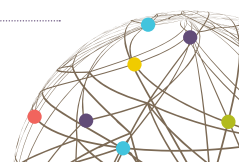
Mapa 4: Krizni trougao

Takođe, postoje dokazi koji ukazuju na to da se sintetičke droge isto tako proizvode u regionu. U decembru 2017. godine, u selu u blizini Tetova, pronađena je ilegalna laboratorija, i zaplenjeno je oko 300 kilograma tableta amfetamina – najveća količina sintetičke droge koja je ikada zaplenjena u jugoistočnoj Evropi. Milan Zarubica, koga je Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije označilo kao jednog od najvećih proizvođača sintetičkih droga u regionu, uhapšen je u Srbiji nakon zajedničke operacije sa policijom Severne Makedonije.

Region je takođe žarište trgovine ljudima. Od 2014, severna granica Severne Makedonije – naročito sela Vaksince i Lojane – takođe predstavlja ozloglašeni put za krijumčarenje migranata. Svedočenja migranata ukazuju na to da ih je lokalno stanovništvo iskorišćavalo kada su tražili hranu i smeštaj. Takođe postoje navodi da su pasoši Severne Makedonije prodavani migrantima (iako nije jasno ko ih je pribavio).¹¹⁵

U proteklih 20 godina, region je bio poprište nekoliko ozbiljnih sukoba. Godine 1999, tokom kosovske krize, veliki broj Albanaca je raseljen na teritoriju Severne Makedonije. Međuetničke tenzije su porasle uprkos pozivima albanske zajednice da se pojača zaštita prava manjina. Kriza koja je izbila na srpskoj strani granice, gde su bivši pripadnici OVK

osnovali Oslobođilačku vojsku Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB), koja je pozivala na otepljenje ove tri srpske opštine koje naseljava albansko stanovništvo, odnosno na njihovo pripajanje Kosovu.

Borbe su sa prekidima trajale skoro dve godine, naročito u okolini Bujanovca. Godine 2001, izbili su sukobi u Severnoj Makedoniji između albanskih pobunjenika (koji sebe nazivaju Oslobođilačka nacionalna armija - ONA) i severnomakedonske policije i vojske. Prvi sukobi su se dogodili u okolini Tetova u martu 2001. U maju 2001, ONA je krenula u ofanzivu u selima severno od Kumanova, ali su oni na kraju istisnuti odatle nakon velike operacije severnomakedonskih snaga bezbednosti. Na kraju je postignut politički dogovor Ohridskim sporazumom iz avgusta 2001. godine.

U maju 2015, ponovo je izbilo nasilje u Kumanovu. Tada se naoružana grupa sa Kosova dva dana borila protiv policijskih snaga – što je rezultiralo brojnim žrtvama i mnoštvom pitanja bez odgovora. Osmorica policajaca iz Severne Makedonije i 14 pripadnika oružanih snaga je ubijeno, dok je 37 policajaca ranjeno. Vlasti Severne Makedonije uhapsile su trideset muškaraca (uglavnom sa Kosova) i optužile ih za terorizam. Dok su neki okarakterisali incident kao obnavljanje etničkih tenzija, drugi su ukazivali na to da je mali broj napadača bio iz regiona, da je većina imala kriminalnu prošlost, da nijedan civil nije stradao, kao i da je služba bezbednosti možda bila upoznata sa planiranjem incidenta (barem u njegovoj prvobitnoj fazi).¹¹⁶

Uprav zbog ovih incidenata, Kumanovska oblast ima problem da privuče investicije, a kako kažu, država joj pruža minimalnu podršku.

Kontrola granice u ovoj oblasti je veoma slaba. Zvanični granični prelazi su ranjivi, zbog korumpiranih zvaničnika koji imaju veze sa političkim partijama (vidi gore opis graničnog prelaza Jažince/Globočica). Posmatrač situacije na pomenutoj teritoriji je izjavio za GI da marljivi pripadnici granične policije strahuju da će biti kažnjeni – ili smenjeni – a ne nagrađeni zbog toga što su bilo šta preduzeli. Saradnja između granične policije sve tri zemlje je takođe ocenjena kao loša.¹¹⁷

Tamo gde krijumčari procene da je rizik prevelik, oni se jednostavno služe nezvaničnim prelazima. Na primer, prema saznanjima GI, krijumčarenje je uobičajeno ilegalnim putevima na granici između Severne Makedonije i Srbije, blizu graničnog prelaza Tabanovci/Preševo, koji se nalazi blizu sela Lojane.¹¹⁸

Smatra se da danas postoje brojne kriminalne grupe (oko 8 glavnih) koje su aktivne na teritoriji Tetova. Sve one imaju dobre veze u zajednici, mnoge vode restorane ili barove, odnosno imaju veze u inostranstvu. Jedna grupa je međutim dosta dobro povezana sa jednom dobro umreženom grupom Albanaca iz Severne Makedonije koja je aktivna u Slovačkoj. Jedan od najvećih narko bosova u Severnoj Makedoniji, Bajruš Sejdiu, rodom je iz Kumanova.

U planu je bilo otvaranje dva nova granična prelaza u predelu oblasti trougla: jedna između Severne Makedonije i Kosova (Belanovce – Stančić) i još jedan prelaz između Severne Makedonije i Srbije (Lojane-Miratovac). Otvaranje ovih graničnih prelaza je, međutim, odloženo. Kako je jedan posmatrač izjavio za GI: „Čini se da bi pretvaranje ovih puteva u normalne granične prelaze donelo sa sobom dodatnu kontrolu i nadzor nad ovom oblašću, a da ljudi na vlasti [koji su] povezani sa onima koji nesmetano krijumčare robu preko nelegalnih graničnih prelaza možda žele to da izbegnu.”¹¹⁹

U takvom okruženju, nestabilnost, nerazvijenost, pa čak i krize i dalje će biti uobičajena pojava.

Profil žarišta: Severno Kosovo

Istaknuti srpski političar Oliver Ivanović ubijen je 16. januara 2018 u pucnjava iz automobila u pokretu ispred sedišta partije u Mitrovici, severno Kosovo.¹²⁰ Strahovalo se da će Ivanovićovo ubistvo – na dan kada je Beograd i Priština trebalo da nastave razgovore na temu normalizacije odnosa – dodatno pojačati međuetničke tenzije. Međutim, Ivanovićeva smrt otkriva više o tamnoj strani ekonomije na severu Kosova nego o postojanju tenzija između srpske zajednice i zajednice kosovskih Albanaca.

Severni deo Kosova obuhvata oblast od oko 1.200km² na najsevernijoj tački Kosova (uključuje severni deo opštine Kosovska Mitrovica, Leposavić, Zvečan i Zubin Potok). Broj stanovnika se procenjuje na oko 80.000, od kojih su 70.000 Srbi.¹²¹ U odnosu na ostatak zemlje, ovaj deo je relativno slabo naseljen. Najveći grad na severu Kosova je Severna Mitrovica koja od 2013. godine funkcioniše kao zasebna opština u odnosu na Južnu Mitrovicu sa druge strane reke Ibar. Većinu stanovnika Severne Mitrovice, njih 30.000, čine Srbi.¹²²

Sever Kosova je neka vrsta sive zone još od kraja rata na Kosovu 1999. godine, s obzirom da kosovske vlasti i međunarodna zajednica imaju ograničenu vlast od tada. Kosovo je proglasilo nezavisnost od Srbije 2008, što je bio potez koji je dodatno polarizovao odnose Prištine i Beograda i nakon čega je EU poslala svoju misiju policije i civilne administracije EULEKS Kosovo kako bi doprinela naporima da se izgradi država. Nakon dugotrajnih napora od strane UN i EU, 2013. potpisan je Briselski sporazum, koji je smatran prekretnicom u procesu zategnutog dijaloga između nekadašnjih ratnih neprijatelja.

Međutim napredak u primeni Briselskog sporazuma se odvija sporo, posebno kada je reč o osnivanju Zajednice srpskih opština. I dalje postoje tenzije u odnosu Kosova i Srbije, uprkos naporima EU da posreduje u postizanju sporazuma putem dijaloga.

Prvobitno se smatralo da je ubistvo Olivera Ivanovića u neakvoj vezi sa ovim političkim pitanjima, ali sve više se čini kao da je ono posledica borbe za prevlast nad onim ko kontroliše unosnu klijentelističku mrežu na severu Kosova.

Lukrativna siva zona

Dok neki još osporavaju suverenitet Kosova, status severa Kosova još više je predmet sporenja. Centralna vlast Kosova ima slabu kontrolu na severu. Ali i same institucije na severu imaju ograničenu moć zbog sporosti samouprave. Ovo ima svoje i dobre i loše strane.

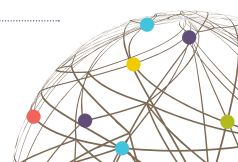
Procenjuje se da vlada Srbije godišnje daje do pola milijarde evra¹²³ u vidu finansijske pomoći sunarodnicima na severu Kosovu. Ovo otprilike čini jednu petinu ukupnog budžeta kosovske vlade. Takođe, od 2005. do 2011. nekolicina lokalnih preduzetnika je profitirala zahvaljujući odluci Vlade Republike Srbije da ukine PDV na robu koja se prodaje na severu Kosova. Ovo je praktično od regiona napravilo bescarinsku zonu, što je značilo da su cene benzina, automobila i potrošačke robe bile jeftinije nego na ostalom delu Kosova – pa čak i na teritoriji Srbije. Beograd je preinačio odluku u septembru 2011. u cilju suzbijanja zloupotreba.

“Krijumčarenje cveta u tolikoj meri da se smatra uobičajenom ekonomskom aktivnošću, dok se misteriozne eksplozije bombi prihvataju kao nešto sasvim normalno.”

Pored sredstava koja je davala Srbija, još od lokalnih izbora 2013. i u skladu sa odredbama Briselskog sporazuma, četiri opštine na severu takođe imaju pristup sredstvima koje se iz kosovskog državnog budžeta izdvajaju za lokalne samouprave.

Pored finansijske pomoći iz Srbije i kosovskog državnog budžeta, postoji još i dodatni Fond za razvoj severa. Njega čine carine na potrošačku robu koja je uvezana za potrebe severnog Kosova. Ova sredstva su namenjena za razvoj regiona, ali postoji veoma malo podataka o tome na koji način se troši taj novac. Takođe, strani sponzori, naročito EU, obezbedili su desetina miliona evra kroz razvojnu pomoć severu Kosova. Vredi napomenuti da ovu oblast naseljava manje od 80.000 ljudi.

Pošto u regionu postoji veoma malo industrije (uglavnom posluju mala preduzeća), ko god da kontroliše novac u ovoj ekonomiji zasnovanoj na pomoći, ima veliku moć. Da bi opstala, preduzeća zavise od veza sa političkim pokroviteljima.

I zaista, za većinu ljudi koji žive na severu, daleko je isplativije da sebi obezbede pristup javnim fondovima nego da regularno posluju. Ovakve okolnosti podstiču korupciju kroz klijentelizam i stvaraju političku ekonomiju zavisnosti. Takođe, vladavina prava nije razvijena (posebno kada je reč o političko-pravosudnom sistemu), dok je odgovornost u pogledu trošenja javnih sredstava ograničena. Sve to stvara stvaraju pogodno tlo za kriminal i korupciju.

Simptomi su više nego jasni. Krijumčarenje cveta u tolikoj meri da se smatra uobičajenom ekonomskom aktivnošću, dok se misteriozne eksplozije bombi prihvataju kao nešto sasvim normalno. Na osnovu zahteva za slobodan pristup informacijama koji je GI podnela Regionalnoj direkciji kosovske policije Sever za vremenski period 2013 - 2017, evidentno je da se zapanjujuće veliki broj nasilnih krivičnih dela dogodio na severu Kosova. Tokom četvorogodišnjeg perioda, 14 vozila je zapaljeno dok su eksplozivne naprave bačene na privatne kuće i lokalna preduzeća 23 puta. Pripadnici kosovskih snaga bezbednosti iz srpske zajednice su takođe bili meta. Informacije koje je policija dostavila ukazuju na to da je od 40 evidentiranih slučajeva počinjenih teških krivičnih dela tokom ovog perioda, u samo pet slučajeva istraga dovela do hapšenja počinilaca.¹²⁴ To je samo delić kriminalnih aktivnosti u ovoj malo zajednici, jer mnogi stanovnici odbijaju da prijave incidente policiji.

“Ovo ukazuje na to da, barem kada je reč o mrežama krijumčarenja, nacionalna pripadnost, geografske i administrativne granice ne predstavljaju prepreku za saradnju kriminalaca.”

Status sive zone severnog Kosova je očigledno od njega napravio utočište za kriminalce iz ostalih delova Zapadnog Balkana.¹²⁵ To takođe omogućava cvetanje nelegalnih aktivnosti. Put koji prolazi kroz severno Kosovo spaja Srbiju (naročito Novi Pazar) severno od Prištine i ostatak Kosova na jugu. Kosovska policija i carina, kao i osoblje EULEKSA, prisutni su na kosovskoj strani prelaza (npr. na Jarinju i Brnjaku), dok se srpska policija nalazi sa druge strane. Kažu da postoji i izvestan broj „alternativnih prelaza“ (obično zemljanih puteva), koji se koriste za ilegalni ulazak u i izlazak sa Kosova, kao i za krijumčarenje.

Gorivo je proizvod koji se najčešće krijumčari (sa severa na jug). Slede građevinski materijali, lekovi, automobile, cigarete, hrana, piće i ostala roba. Procenjuje se da nedeljni finansijski gubici u kosovskom budžetu iznose oko 750.000 evra: od čega 400.000 evra iznosi carina na gorivo, potom se 200.000 evra gubi na građevinskom materijalu i 150.000 evra na ostaloj robi. Mnogi od ovih proizvoda ne ostaju na severu koji pretežno naseljavaju Srbi, već idu dalje ka jugu do delova Kosova gde Albanci čine većinu. Ovo ukazuje na to da, barem kada je reč o mrežama krijumčarenja, nacionalna pripadnost, geografske i administrativne granice ne predstavljaju prepreku za saradnju kriminalaca.

Sa druge strane, saradnja između onih koji su zaduženi za sprovođenje zakona je ograničena zbog neslaganja u vezi sa nadležnošću, kao i zbog nepoverenja. Taj nedostatak saradnje stoji na putu da se sagleda veličina problema, a istovremeno smanjuje stepen rizika za kriminalne grupe.

Pored krijumčarenja akcizne robe, oružja i narkotika (kanabisa iz Albanije i heroina Balkanskom rutom), zabeležena je i trgovina ljudima (najviše sa juga) preko severnog Kosova. Od 2015, ovaj put se navodno koristi za krijumčarenje migranata.

Ko upravlja severnim Kosovom?

Kada se toliko novca sliva na sever Kosova i kada postoji toliko mnogo mogućnosti za ilegalne aktivnosti uz minimalni rizik, korist onih koji kontolišu region je više nego očigledna. Dakle, ko su to oni?

Na osnovu pregleda intervjua i izvora, čini se da je Kosovo lokalni feud nekolicine pojedinaca čija imena se samo nekolicina odvaži da izgovore, ali koje svi dobro poznaju.¹²⁶ Kao i u drugim delovima Balkana, čini se da su poslovna,

politička i kriminalna elita tesno povezane. Imena koja se u ovom kontekstu stalno pojavljuju su Zvonko Veselinović i Milan Radojičić.

Veselinović i Radojičić su dugogodišnji poslovni partneri, bliski prijatelji, i prema zvaničnim izveštajima i tekstovima medija koji se bave istraživačkim novinarstvom, saučesnici. Kada je počela takozvana kriza barikada na severu Kosova 2011 – nakon što su međunarodna zajednica i kosovske institucije rasporedile svoje snage na prelazima sa Srbijom – smatralo se da su upravo Veselinović i Radojičić vođe otpora i čuvari interesa Srba na Kosovu. I dok su igrali na kartu nacionalizma, stiče se utisak da su ustvari bili zabrinuti na koji način će strožija kontrola carina naneti štetu kriminalnim i poslovnim interesima. Ove navode su potvrdili i lokalni zvaničnici kosovske policije, zapadne diplomate i organi carine, tvrdeći da je Veselinović vođa kriminalne mreže koju je sada ugrozila kontrola carine, kao i da je on glavni organizator odgovoran za postavljanje i postojanje desetina barikada.¹²⁷

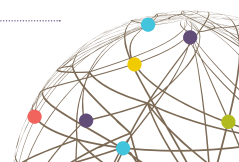
Izgleda da je Veselinović preselio svoje aktivnosti van severnog Kosova i da je započeo niz unosnih infrastrukturnih projekata u Srbiji – između ostalog i izgradnju autoputa. Čak postoje navodi da su isti kamioni koji su blokirali mostove u Mitrovici pomogli izgradnju takozvanog Patriotskog autoputa na Kosovu. Ovo nije prvi put da ovaj kontroverzni biznismen blisko sarađuje sa kosovsko-albanskim partnerima: ranije se sumnjalo da se bavi krijumčarenjem goriva.¹²⁸ Ili kako je jedan komentator rekao: „Nije iznenađujuće da poznati srpski nacionalisti i ‘branioci’ Kosova učestvuju u izgradnji autoputa Priština-Tirana, dok istovremeno postavljaju barikade. U oba slučaja oni prave novac koji se, po pravilu, uvek krije iza takozvanog patriotizma.”¹²⁹ Početkom ove godine, sud u Pirotu, na jugu Srbije, osudio je Veselinović na dve godine zatvora zbog navodne zloupotrebe položaja tokom izgradnje Koridora 10, kao i navodne pronevere oko 200.000 evra.

Milan Radojičić je Veselinovićev blizak saradnik, koji se do nedavno relativno držao po strani i bio je poznat kao vlasnik restorana u severnom delu Kosovske Mitrovice. Ovo se promenilo nakon ubistva Olivera Ivanovića. Pre njegove smrti, u intervjuu za Balkansku Istraživačku Novinarsku Mrežu (BIRN), Ivanović je opisao Radojičića kao „severnokosovskog mračnog vladara iz senke” i „ključnu figuru zastrašujućeg sistema moći na severu Kosova.”¹³⁰ Ivanović je takođe tvrdio da vlast na severu Kosova ne pripada izabranim zvaničnicima i lokalnim institucijama, kao i da Radojičić predstavlja nezvanični centar moći i donošenja odluka u regionu.

“Građani su posebno zabrinuti zbog porasta nasilja u proteklih nekoliko godina, naročito od 2013; sveopšteg osećaja bespomoćnosti; i nekažnjavanja počinitelja krivičnih dela.”

U junu 2018, kada je interesovanje javnosti za slučaj bilo u jeku, Radojičić je postao potpredsednik Srpske liste, koja se može smatrati kosovskom sestrinskom partijom vladajuće partije Srpske napredne stranke. Srpska lista ima vlast u četiri opštine na severu Kosova i jedna je od koalicionih partnera u kosovskoj vladi. Uprkos etničkim tenzijama, kažu da je Radojičić – barem do nedavno – održavao bliske odnose sa političkom elitom kako u Srbiji tako i na Kosovu. No i pored toga, vrlo efikasno manipuliše spornim statusom Kosova. Kada je pritisak na njega porastao, on je, kao kosovski Srbin odbio da prizna legitimitet kosovske policije i da se preda. Takođe je odbio da prihvati nadležnost srpskih sudova i da odgovori na teška pitanja, pod izgovorom da nije na zvaničnom položaju u Srbiji. Radojičić živi u Srbiji od kraja 2018.

Ubistvo Olivera Ivanovića ostaje traumatični događaj za Srbe sa Kosova, a naročito zbog toga što u istrazi nije bilo pomaka. O tome govore brojna svedočenja, ali se isto tako ogleda i u nedavno organizovanom ispitivanju javnog mnjenja koje je sprovedla lokalna organizacija za civilno društvo Aktiv u sve četiri srpske opštine. Broj građana koji veruju da je kriminal najveći problem na severu Kosova se udvostručio u 2018. u poređenju sa 2016. I mnogi ispitanici su posebno naglasili da se osećaju manje sigurno zbog ubistva Ivanovića.¹³¹ Građani su posebno zabrinuti zbog porasta nasilja u proteklih nekoliko godina, naročito od 2013; sveopšteg osećaja bespomoćnosti; i nekažnjavanja počinitelja krivičnih dela.¹³²

Ovaj slučaj ilustruje to da uprkos opštoj nacionalističkoj retorici za pregovaračkim stolom, Srbi i kosovski Albanci nastavljaju da sklapaju poslove ispod žita. Obe grupe profitiraju od stepena nestabilnosti na severu Kosova, jer im to omogućava da posluju u sivoj zoni dok istovremeno igraju na kartu nacionalizma.

Tržište nasilja

Na mnogim od ovih žarišta, kao i u drugim delovima Balkana, postoji tržište nasilja – na kome se nasilje zauzdava ili primenjuje. Pružaoci ovih usluga su mladići koji su voljni da primene silu, odnosno grupe ljudi koje je moguće angažovati kako bi pružili podršku političkim subjektima. Kao što je prethodno objašnjeno, to su kriminalne grupe, plaćene ubice, pripadnici firmi za privatno obezbeđenje, siledžije, politički demonstranti, pripadnici paravojnih jedinica i fudbalski huligani.

Kriminalne grupe

Glavni akteri na tržištu nasilja na Balkanu su organizovane kriminalne grupe. Ove grupe najčešće dobijaju imena po nekom mestu ili porodici. Većinom su sastavljene od pripadnika šire familije, i/ili ljudi iz određene sredine. Dok su mnogi pripadnici iste grupe mahom i iste nacionalnosti, to je retko razlog koji sprečava da se uspostavi saradnja i sa grupama druge nacionalne pripadnosti. Većina kriminalnih grupa su aktivne u okolini određenog žarišta, iako su neke veće i bolje organizovane grupe – poput grupe Darka Šarića ili grupe Namera Keljendija – aktivne i na teritoriji Bosne i Hercegovine, kao i Kosova. Većina grupa kojima se ova studija bavila su višestruki kriminalci – drugim rečima, uključeni su u više različitih vrsta organizovanog kriminala. Neke grupe imaju veze ili posluju sa inostranstvom, ili su povezane sa kriminalnim grupama druge nacionalne pripadnosti u inostranstvu.

Plaćene ubice

Balkan ima reputaciju legla plaćenih ubica. Zbog ratnog nasleđa i ekonomske ranjivosti pojedinih regija, postoje grupe mladih muškaraca – posebno iz Bosne, Hrvatske i Srbije – koji imaju pristup oružju i eksplozivima. Mladići iz regiona su izvršioci profesionalnih atentata, kako u regionu tako i srednjoj Evropi. Na primer, tokom kotorskog rata klanova, obe strane su angažovale plaćene ubice. Važno je napomenuti da izgleda da veliki broj plaćenih ubica dolazi iz Banja Luke, kao i iz pograničnog područja između Bosne i Hercegovine i Srbije. Gradovi Burela i Fuše Kruja u Albaniji, se često navode kao leglo plaćenih ubica u toj zemlji. Grad takođe ima istoriju nasilja, na primer tokom ekonomske krize 1997, a takođe i kao posledica krvnih osveta i ubistava iz osвете. U intervjuu za GI, nekoliko izvora je izjavilo da su mladići iz Burela prisiljeni da se ponašaju nasilno.

Firme za privatno obezbeđenje

Prilikom pripreme ovog izveštaja, susreli smo se sa nekoliko primera firmi za privatno obezbeđenje koje se bave reketiranjem i iznudom. Oni primenjuju standardni poslovni model pružanja zaštite protiv pretnje koju, u velikom broju slučajeva, predstavljaju oni sami: to su lovokradice i čuvari lovišta pod istim krovom. Jedan od mnoštva primera je kompanija za obezbeđenje iz Tuzle koja obezbeđuje ljudstvo lokalnim kriminalnim grupama – tako što reketira iste one klubove koje je plaćena da štiti. Ta firma je sada obezbeđuje jedan veliki maloprodajni lanac. Suparnička kriminalna grupa ima sopstvenu firmu za privatno obezbeđenje. Ove male legalne vojske su retko na meti policije zato što često u svojim redovima imaju bivše ili još uvek aktivne pripadnike policijskih snaga.

Siledžije

Zbog visoke stope nezaposlenosti mladih i loših izgleda za budućnost, mnoge oblasti Zapadnog Balkana su pogodne za regrutovanje pešadije u redove kriminalnih grupa. Mladići koji postanu deo tih grupa se navuku na novac, adrenalin, a ponekad i na drogu. Neki postanu fudbalski huligani (o čemu će biti reči dalje u tekstu). Drugi, da ironija bude još veća, u nastojanjima da izbegnu nasilje u zajednici u kojoj žive, bivaju uvučeni u kriminalne aktivnosti u inostranstvu.

Neki gradovi u Albaniji su, čini se, posebno pogodni da u njima odrastaju mladići skloni kriminalu – bilo u svojoj zemlji ili u inostranstvu. Ovim mladićima ide na ruku činjenica da su poznati po uličnom nasilju, na primer u Belgiji, Holandiji, ili UK. Ili kako je primetio jedan od posmatrača bande Helbanianz u UK: „Koćopere se poput irskih kriminalaca za vreme i nakon severnoirске krize.”¹³³ Nedostatak perspektive kod kuće, veze sa dijasporom u inostranstvu i mogućnost migracione krize 2015. godine rezultirale su velikom migracijom iz gradova kao što su Lač i Kukeš u Albaniji. Mnogi mladići su uvučeni u kriminal kako bi otplatili dugove koji su nastali kao posledica toga što su prokrijumčareni u EU, ili iz osećaja solidarnosti sa onima koji su im pomogli da napuste Albaniju. Neke od njih je privukao gangsterski način života. Takvi mladići, obično iz ugroženih sredina, ključna komponenta su za kontrolu maloprodaje droge, krađu automobila, naplatu dugova ili rade kao telohranitelji. Neki - ako prežive - mogu i da napreduju. Ali, većina će verovatno retko kada saznati ko su oni iznad njih koji zaista vuku konce.

“Mnogi mladići su uvučeni u kriminal kako bi otplatili dugove koji su nastali kao posledica toga što su prokrijumčareni u EU, ili iz osećaja solidarnosti sa onima koji su im pomogli da napuste Albaniju.”

Siledžije se koriste i za promenu stanja na terenu, zaobilazanje zakona i stvaranje unosnih prilika. Šokantan primer je rušenje privatnih kuća i firmi u beogradskom naselju Savamala u izbornoj noći 24. aprila 2016. Prema rečima svedoka, muškarci naoružani bejzbol palicama i sa maskama na licu su automobilima bez registarskih oznaka i zaključali očevice u hangaru nakon što su im prethodno oduzeli mobilne telefone i lične karte, a zatim su buldožerima srušili zgrade.¹³⁴ Time je otvoren put za početak izgradnje kontroverznog razvojnog projekta Beograd na vodi koji finansira UAE (omiljeni projekat Vlade Srbije).¹³⁵ Reakcija policije i pravosuđa u vezi sa ovim slučajem gotovo je izostala.

Zabrinjavajuće je da se siledžije koriste širom regiona za zastrašivanje ili napade na novinare - od kojih su neki izveštavali o slučajevima navedenim u ovom izveštaju. U nekim slučajevima, počinioci su državni službenici. Na primer, 2018. godine, Udruženje bosanskih novinara, BH Novinari, zabeležilo je 41 napada na novinare, uključujući pet pretnji smrću, sedam fizičkih napada i osam direktnih pretnji političara. U periodu od januara do sredine avgusta 2018. godine, Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) registrovalo je 50 slučajeva nasilja, pretnji ili zastrašivanja novinara, uključujući četiri fizička napada i 18 slučajeva kada su državni zvaničnici vršili zastrašivanje.¹³⁶

Politički demonstranti

Političke proteste na Balkanu povremeno organizuju političke stranke. Jedan oblik mobilizacije (koji retko rezultira nasiljem) je da javni službenici koji su lojalni, ili se barem nalaze na vladinom platnom spisku, prisustvuju skupovima i učestvuju u mitinzima. Takvi mitinzi se često organizuju i koordiniraju putem društvenih medija i aplikacija. Kao što je jedan zvaničnik rekao za GI: „Primili smo SMS gde i kada treba da se pojavimo. Prevoz je obično organizovan za sve. Skoro svako mora da se pojavi jer se plašimo da ćemo izgubiti posao.”¹³⁷ U drugim slučajevima, posebno u vreme izbora, nasilnicima se plaća da zastraše ili pretuku demonstrante ili da maltretiraju ili „organizuju” birače. Neki čak imaju običaj da nasilno ulaze u zgradu skupštine, kao što je to bio slučaj u Skoplju u aprilu 2017. godine.¹³⁸

Fudbalski huligani

Analizirajući organizovani kriminal na Balkanu, ne može se zanemariti uloga fudbalskih huligana. U nekim od žarišta koja su označena u ovom izveštaju (posebno u Srbiji), članovi navijačkih klubova se navodno bave trgovinom drogom. Na primer, za članove navijačkog kluba novosadske Vojvodine, poznate pod nazivom Firma („kompanija“), kažu da regrutuju maloletnike da trguju drogom, jer ne podležu kazni zatvora.

U decembru 2017. godine, rečeno je da je jedan od vođa jedne kriminalne grupe u Budvi platio hrvatskim građanima (i dao šifrovane telefone) da napadnu vođe navijačkog kluba Partizan iz Beograda tokom utakmice sa Crvenom zvezdom. Cilj je bio da se uspostavi kontrola nad jakom grupom huligana Partizana uključenih u distribuciju droge i iznuđivanje na području Beograda. Čini se da je i ovaj incident bio deo sukoba između jednog od čelnika grupe FK Partizan, Aleksandra Stankovića i visokog člana budvanske grupe, a koja se ticala neizmirenog duga za drogu. Postoje tvrdnje se da u nekim slučajevima fudbalski huligani služe interesima nekih političara (na primer, u pružanju usluga bezbednosti, razbijanju protesta i prljavim poslovima), i da imaju veze sa višim policijskim službenicima, koji štite huligane ako upadnu u nevolju.¹³⁹ U proteklih nekoliko godina, pripadnici navijačkih grupa FK Partizan i navijača protivničkog tima Crvene zvezde ubijeni su u pucnjava u obračunu nalik na mafijaški. Čini se da ovo ima više veze sa kriminalom nego sa fudbalom.¹⁴⁰

Pripadnici paravojnih jedinica

Najekstremnije tržište za nasilje je između pripadnika paravojnih jedinica. Dugo postoje veze između kriminalnih i naoružanih grupa na Balkanu. Tokom balkanskih ratova 90-tih godina prošlog veka, jedan broj poznatih ličnosti iz sveta podzemlja je pomogao u odbrani Sarajeva, dok su paravojne snage poput OVK i Srpske dobrovoljačke garde (poznate i kao „Arkanovi tigrovi“) imale - u različitim stepenima - elemente kriminala i bavile se kriminalnim radnjama. Prema izjavama Srećka Latala, političkog analitičara iz Bosne i Hercegovine, „neki od tih vrhunskih kriminalaca održavali su bliske veze sa političarima u vlasti i u daljem razvoju tih odnosa, ponekad je bilo teško razlikovati ko koga kontroliše“.¹⁴¹

Kao što je navedeno u odeljku o trouglu „kriznog regiona“, postoje veze između kriminalnih i naoružanih grupa u Severnoj Makedoniji i na Kosovu, a poslednji put se to videlo u nasilnom incidentu u Kumanovu, maja 2015. U poslednjih nekoliko godina bilo je izveštaja o paravojnim grupama u Bosni pod nazivom „Srbska čast“, sastavljenim uglavnom od srpskih ratnih veterana i pojedinaca iz podzemlja sa kriminalnim dosijeom (kao što je bivši vođa grupe u Bosni i Hercegovini Igor Bilbija, koji je opisan kao „okoreli kriminalac“).¹⁴² Tvrdi se da je bosanski ogranak grupe postao deo Narodnog sindikata, koji vodi ozloglašeni kriminalac Saša Milaković. Takve grupe - kao i druge, poput Veterana Republike Srpske i moto-kluba Noćni vukovi – su, kako se tvrdi, angažovane od strane vlasti Republike Srpske (RS) kao demonstranti, kontra-demonstranti ili kao bezbednosne snage koje pomažu policiji RS.¹⁴³

Kriminalni ekosistem

Žarište koje je identifikovano u ovom izveštaju mora se posmatrati u širem kontekstu ekosistema kriminala koji prožima zapadni Balkan. Mnogi sagovornici s kojima se razgovaralo za potrebe ovog izveštaja su dali opis «kulture kriminala» u svojoj zemlji.

Prvo i pre svega, ovo prečesto uključuje prisne odnose između političkih, poslovnih i kriminalnih elita.¹⁴⁴ Za razliku od nekih država u kojima se kriminalne grupe ponašaju kao paraziti koji žive na račun države domaćina, u mnogim zemljama Zapadnog Balkana, odnos između državnih struktura i kriminalnih grupa više je nalik na zajednički poduhvat. Čak je i Evropska komisija, koja obično koristi diplomatski jezik, nedavno izjavila da zemlje Zapadnog Balkana pokazuju jasne elemente zarobljavanja države, uključujući veze sa organizovanim kriminalom i korupcijom na svim nivoima vlasti i uprave, kao i snažnu isprepletanost javnih i privatnih interesa.¹⁴⁵

Kriminal i korupcija na visokom nivou su u velikoj meri nevidljivi, ali u poslednje postoje naznake i za to. Demokratsku partiju socijalista (DPS-Crna Gora), koja je već duže vremena na vlasti, nedavno je potresao skandal nakon što je objavljen video snimak (iz 2016. godine) u kome crnogorski biznismen, Duško Knežević, daje koverat koji sadrži veliku količinu novca jednom službeniku u vladi kako bi pomogao finansiranje predizborne kampanje.¹⁴⁶ To je ponovo probudilo kritiku korupcije koja vlada u najužem krugu predsednika Đukanovića.¹⁴⁷ Postoje izveštaji o vezama između mafije i bar jednog ministra u srpskoj vladi.¹⁴⁸

U Albaniji je opozicija (Demokratska stranka - DP) bojkotovala Parlament zbog kritika izrečenih na račun korupcije i veza između vladajuće stranke i kriminalnih grupa. Slične optužbe su ranije izrečene na račun DP-a kada je ona bila na vlasti. U Severnoj Makedoniji, jedan predstavnik civilnog društva je primetio da „cilj državnih struktura koje kontrolišu političke stranke nije borba protiv organiziranog kriminala, već preuzimanje kontrole nad njim“. U svom poslednjem intervjuu pre nego što je ubijen, Oliver Ivanović je opisao veze između sumnjivih likova i lokalne vlasti na severu Kosova, rekavši: „Centar moći se ne nalazi unutar zgrade opštine - jer zgrada opštine pripada ovom drugom, nezvaničnom centru moći.“¹⁴⁹ Ova situacija nije isključivo vezana za severni deo Kosova: već dugo se izriču kritike i optužbe na račun bivših komandanata OVK koji su učestvovali u organizovanom kriminalu i koji su prešli u politiku.¹⁵⁰ Ali skoro niko nije osuđen.

“Za razliku od nekih država u kojima se kriminalne grupe ponašaju kao paraziti koji žive na račun države domaćina, u mnogim zemljama Zapadnog Balkana, odnos između državnih struktura i kriminalnih grupa više je nalik na zajednički poduhvat.”

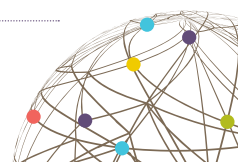
Simbiotski odnos između političkih elita i kriminalnih grupa daje sledeću sliku. Političke elite pružaju razne vrste zaštita kriminalnim grupama (koje mogu uključivati njihovu porodicu i prijatelje) i njihovim aktivnostima, dok kriminalne grupe pomažu političkim elitama da se obogate, kao i da dobiju i zadrže moć. Kada se jednom postigne moć, ona stvara mogućnost da se poboljša zaštita i daje legitimitet za pokrivanje drugih aktivnosti.

Pošto politika omogućava pristup raspodeli bogatstva, konkurencija za sticanje moći je velika.

Moć na Balkanu se zasniva na političkom klijentelizmu, odnosno na davanju materijalnih dobara ili koristi u zamenu za političku podršku. Ovo je dvosmerna ulica. Kriminalne grupe obezbeđuju novac i snagu u izbornim kampanjama (na primer kupovinom glasova ili podsticanjem lokalnih birača da glasaju za određenu osobu ili stranku), a zauzvrat, nakon što bivaju izabrani, pojedinac ili stranka obezbeđuju političku zaštitu za kriminalne aktivnosti, kao i radna mesta i usluga za njihove birače. Na jedan čudan način, ovo uspeva da održi društveni ugovor - sve dok održavate vezu sa vladajućom strankom. To znači da neformalne mreže igraju ključnu ulogu: na primer, preko porodice i prijatelja, etničkog srodstva i/ili ljudi iz određene regije / zajednice, ratnih veterana i kriminalaca.

U društvima u kojima je javni sektor jedan od najvećih poslodavaca, upravljanje državnom kasom pruža značajan uticaj. Šef vladajuće stranke *de facto* postaje šef državne kase. Javni novac se može koristiti za zapošljavanje porodice i prijatelja, za kupovinu lojalnosti i nagrađivanje određenih regija ili političkih saveznika. Moguće je manipulirati procesima javnih tendera, zvanični dokumenti se mogu izdati za nezakonite postupke (kao što su izdavanje dozvola ili sertifikati za krajnjeg korisnika), dok se istovremeno može raditi na slabljenju javnih institucija kako bi se smanjio nadzor i povećalo lično bogaćenje. Ključne pozicije u državnoj službi (uključujući carinike i policiju) mogu se poveriti lojalnim sledbenicima, ili se dati u koncesiju kako bi se pridobile određene manjinske partije ili grupe.

Štaviše, bezbednosne službe se mogu koristiti za unapređenje interesa onih koji su na vlasti. Ovo je daleko manje rasprostranjeno nego tokom devedesetih, ali neki slučajevi i dalje postoje. Na primer, bivši šef obaveštajnih službi Severne Makedonije, Sašo Mijalkov, optužen je da je organizovao ilegalno prisluškivanje hiljada ljudi, uključujući ministre, sudije, novinare i članove opozicije od strane službe nacionalne bezbednosti - skandal koji je Severnu

Makedoniju uvukao u dugotrajnu političku krizu 2015.¹⁵¹ U martu 2019. godine, Mijalkov je, zajedno sa šefom Demokratske partije Albanaca, osuđen za vršenje uticaja na članove izborne komisije.¹⁵² U prošlosti su uspostavljene jasne veze između službi bezbednosti i kriminalnih grupa u Srbiji.¹⁵³

Politički klijentelizam se širi i na poslovni svet. U ekosistemu kriminala, političke elite koriste svoju nekontrolisanu moć za sopstveno bogaćenje, tj. za bogaćenje svoje porodice i prijatelja. Teško je pratiti kriminal i korupciju među državnim službenicima, ali se oni manifestuju u tenderima, insajderskim poslovima, urbanističkim odlukama i pranju novca. Političari pružaju prilike i zaštitu prijateljima (ili porodici), koji im za uzvrat daju deo kolača. Kontroverzni biznismeni takođe mogu da kupe zaštitu i uticaj pružajući podršku vladajućoj eliti, na primer kroz finansiranje kampanje.

Postoje i primeri pojedinaca koji su deo organizovanog kriminala i koji pružaju podršku političkim elitama i/ili koji razvijaju bliske odnose sa svojim poslovnim partnerima. U takvom okruženju, granice između dozvoljenih i nedozvoljenih aktivnosti postaju nejasne, a to obezbeđuje povoljnu i unosnu klimu preduzetnicima koji imaju prijatelje na visokim položajima i koji su eufemistički opisuju kao „kontroverzni biznismeni”.¹⁵⁴

Politička elita sa snažnim uticajem na poluge moći i dobrim vezama sa kriminalnim grupama i poslovnim saradnicima se veoma teško menja.¹⁵⁵ U takvom sistemu, oni koji su na vrhu imaju tendenciju da izbegavaju ili prekrše zakon nekažnjeno, dok oni na dnu misle da je ovaj sistem toliko ukorenjen da se ne može promeniti. Kada upravljate takvim sistemom, ne želite da ga se odreknete. Ne samo da imate mnogo toga da izgubite, već ukoliko su faktori koji to omogućavaju strukturalni i sistemski, svesni ste toga da jednom kada postanete opozicija, više niste u igri. Uz malo istorije ili kulture "lojalne opozicije", nedovoljno provere i ravnoteže, i slabom idejom "zajedničkog ustavnog dobra"¹⁵⁶, politika na Balkanu postaje borba za vlast po principu sve ili ništa. To je bilo očigledno u oštroj i dugotrajnoj borbi za vlast između Socijaldemokratske unije Makedonije (SDSM) i VMRO-DPMNE (Unutrašnja makedonska revolucionarna organizacija - Demokratska stranka za makedonsko nacionalno jedinstvo) u Severnoj Makedoniji 2017. godine. Isto se odigrava i sada u sukobu u Albaniji između Demokratske stranke i vlade. Uopšteno govoreći, oni koji su na vlasti koriste ovaj sistem, dok oni koji su nisu žele da sruše vladu i imaju malo poverenja u parlament - dok oni sami ne dođu na red.

Ova situacija nije samo svojstvena Balkanu. Međutim, postoje i drugi faktori koji slabe vlast u regionu. Nerešeni status Kosova i slaba vladavina prava u severnim opštinama stvaraju legalno sivo područje koje omogućava sivu zonu kriminala. Razgovor o "izmenama granica" daje mogućnost za promene, što znači da se malo ulagaže u upravljanje granicama. Neke zemlje odbijaju da priznaju Kosovo kao suverenu i nezavisnu državu, što stvara prepreke za uzajamnu pravnu pomoć i saradnju u sprovođenju zakona. Do nedavno je nedostatak rezolucije o imenu Severne Makedonije ometao normalizaciju odnosa s Grčkom.

Složen sporazum o podeli vlasti u Bosni i Hercegovini stvorio je zastoj i pružio mogućnosti za zloupotrebu na različitim nivoima vlasti. Prema predstavniku lokalnog civilnog društva koji je razgovarao sa GI, „nijedna lokalna kriminalna grupa [u Tuzli] nije tako opasna ili organizovana kao političari koji sistematski izvlače novac”.¹⁵⁷ To se postiže nameštanjem procesa javnih nabavki, uticajem na procese zapošljavanja i kontrolom policije, tužilaštva i sudstva.

Proteklih godina je pokrenut niz slučajeva protiv visokih javnih zvaničnika u Bosni i Hercegovini. Na primer, jedan zvaničnik je uhapšen zbog izdavanja lažnih računa za poslove koji nikada nisu izvršeni. U drugom slučaju, bivši ministar je uhapšen zbog davanja državnih bespovratnih sredstava pojedincima u tuzlanskoj regiji, nezakonito tražeći za uzvrat da primaoci bespovratnih sredstava 50% daju ministru. Nekoliko procesa se trenutno vodi protiv bivšeg premijera Severne Makedonije Nikole Gruevskog zbog izborne prevare, zloupotrebe položaja, korupcije i nezakonitog finansiranja stranaka, uključujući pranje novca.¹⁵⁸ Gruevski je u međuvremenu dobio politički azil u Mađarskoj.

U Albaniji su postojale tvrdnje o kupovini glasova - posebno u vezi sa prihodima od trgovine kanabisom.¹⁵⁹ Štaviše, neki pojedinci sa kriminalnom prošlošću su imenovani za članove parlamenta. Stoga ne iznenađuje da su nedavno uhapšena dvojica bivših poslanika zbog falsifikovanja dokumenata o vlasništvu nad imovinom koja se prostire na hiljadama kvadratnih metara unosnog javnog zemljišta. S druge strane, albanski ministar unutrašnjih poslova je morao da da ostavku 2018. godine zbog navodnih veza sa jednom kriminalnom grupom. Sve ovo se dešava u trenutku kada je vlada pod budnim okom javnosti da sprovede Zakon o garanciji integriteta osoba koje su izabrane, imenovane ili u javnim službama, koji je usvojen, pod međunarodnim pritiskom 2015. godine.

U kriminalnom ekosistemu, institucije štite one koji su na vlasti, a ne nužno i vladavinu prava. I zaista, u takvom okruženju sistem krivičnog prava se isuviše često koristi protiv onih koji pokušavaju da promene *status quo*.

Žarište kriminala se razvijaju tamo gde je vladavina prava slaba. Banja Luka je dobar primer. Nedavno se grad našao u vestima zbog smrti 21-godišnjeg Davida Dragičevića. Nakon što je nestao u ranim jutarnjim satima 18. marta 2018. godine, telo na kome su bile uočljive teške telesne povrede, pronađeno je šest dana kasnije, 24. marta, u plićaku Crkvene reke, nedaleko od centra grada. Nedoslednosti u policijskim izjavama o uzroku smrti dovele su do protesta javnosti i stvaranja društvenog pokreta nazvanog «Pravda za Davida».¹⁶⁰

Ovo nije prvi put da se banjalučka policija našla pod lupom: navodi se da su neki lokalni policajci uključeni u trgovinu drogom u tom gradu. 2013. godine uhapšena su četiri policijska inspektora iz odeljenja za borbu protiv narkotika zbog nezakonite trgovine drogom. U 2015, pet pripadnika specijalne policije Republike Srpske napalo je iz zasede oklopno vozilo koje je prevozilo novac iz Banje Luke u Zagreb i ukrado oko 300.000 evra. Prema izveštajima, napadači su imali automatske puške i prenosni protivtenkovski raketni bacač.

“U kriminalnom ekosistemu, institucije štite one koji su na vlasti, a ne nužno i vladavinu prava.”

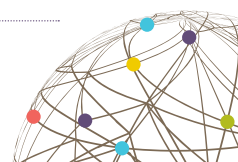
Tri člana grupe priznala su i svedočila protiv drugih članova (uključujući saučesnika u firmi za obezbeđenje), dok su četiri člana grupe dva puta osuđena u Okružnom sudu u Banja Luci. Uprkos priznanjima i osuđujućim presudama, obe presude su poništene od strane Vrhovnog suda Republike Srpske. Treće suđenje je počelo u novembru 2018. godine.

Banja Luka nije usamljen slučaj. U sastavljanju ovog izveštaja, članovi mreže GI civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi naveli su brojne slučajeve carinskih i graničnih službenika koji su gledali kroz prste; tzv. “happy hour” na graničnim prelazima (kada vozači znaju da za malu sumu mogu proći bez kontrole); reketiranje koje vrši policija, kao i to da policija i kriminalne grupe rade u dosluhu. Na primer, službenici Policijske uprave Trebinje (blizu granice između Bosne i Crne Gore) osuđeni su jer su bili deo organizovane kriminalne grupe. U Srbiji, javna evidencija pokazuje da je najmanje 14 carinskih službenika i 11 pripadnika granične policije uhapšeno 2017. i 2018. godine i optuženo za uzimanje mita. Vođa jedinice za borbu protiv narkotika bosanske policije - Bojan Cvijan - je 2016. godine osuđen na 20 godina zatvora zbog ubistva, pljačke i zločinačkog udruživanja.¹⁶¹ Spisak je jos duži, ali je krivična odgovornost policije samo delimična.¹⁶²

Još više zabrinjavaju izveštaji o pripadnicima obaveštajnih i bezbednosnih snaga sa vezama u politici koji pružaju podršku i informacije kriminalnim grupama kako bi ih zaštitili. U nekim slučajevima, viši granični, carinski i policijski zvaničnici su imenovani od strane političke stranke, stvarajući zaštitnu piramidu u kojoj službenici za sprovođenje zakona rade ono što im kažu njihove političke gazde, a zauzvrat stvaraju uslove za ilegalnu trgovinu koja omogućava dalje bogaćenje korumpiranih političara. Ovaj fenomen je zabeležen u brojnim žarištima u Severnoj Makedoniji, ali nije samo svojstven toj zemlji.

Autori ovog izveštaja su uvek iznova izveštavali o primerima policijskog uzimanja mita ili umešanosti u druge aktivnosti povezane sa korupcijom. U regionu Tuzle, na primer, nedavno su podignute optužnice protiv policijskog komandira koji je otkrivao poverljive informacije kriminalnim grupama i krivotvorio zvanična dokumenta; bivšeg glavnog inspektora koji je uzimao mito kako ne bi vršio legalne pretrase ili provere; čak i protiv bivšeg ministra unutrašnjih poslova koji je primao mito kako bi omogućio zastarevanje određenih krivičnih prijavi.¹⁶³ Zaista, dva ministra unutrašnjih poslova u Bosni su sada osuđeni kriminalci, dok je jedan osumnjičen.

Dok neki zvaničnici kradu novac, mnoge javne institucije nemaju dovoljno novca. Izveštaji o proceni ukazuju na nedostatak infrastrukture i opreme na graničnim prelazima (kao što je video nadzor), nedovoljnu bezbednost kontejnera u lukama, kao i nedovoljno osoblja i slabo plaćene granične i policijske službe. Agencije za borbu protiv korupcije su često ili nedovoljno plaćene ili se njihov rad ometa.

Čak i sposobne policijske i granične službe sa dovoljno dobre volje ne mogu zaustaviti kriminalce. Ponekad, kao na Kosovu ili u Bosni i Hercegovini, postoje problemi nadležnosti. Zločini koji su počinjeni u jednom delu zemlje (na primer na severu Kosova ili u Republici Srpskoj) vlasti ne prate u drugom. Tome dodatno odmažu unutrašnje ili međudržavne političke tenzije ili nedostatak poverenja. Na primer, ne postoji sporazum o izručenju između Kosova i Srbije, a postoji slaba policijska saradnja između Kosova i Srbije, posebno nakon napora Srbije da spreči Kosovo da postane članica Interpol.

Iako u većini zemalja u regionu postoje pristojni pravni okviri, tužilaštvo je verovatno najslabija karika u lancu krivičnog pravosuđa na Balkanu. Kao što su analitičari Florijan Biber i Marko Kmezić istakli: "Balkanski sudovi su samo nezavisni i autonomni u pravnom smislu, dok su u praksi funkcije sudova ograničene političkim uticajem, neefikasnošću, nepotizmom, kronizmom i korupcijom."¹⁶⁴

U izveštaju koji se bavi vladavinom prava u Severnoj Makedoniji 2017. godine uočena je „kontrola i zloupotreba pravosudnog sistema od strane malog broja sudija na moćnim pozicijama zarad promovisanja političkih interesa“. Ove sudije „vrše pritisak na svoje mlađe kolege kroz kontrolu nad sistemima imenovanja, evaluacije, napredovanja, discipline i otpuštanja koji se koriste za nagrađivanje poslušnika i kažnjavanje onih koji to nisu.“ U primedbi koja bi se lako mogla odnositi i na druge zemlje u regionu, zaključuje se da je „ovo opisano kao vrsta “zarobljavanja države”, ali se možda preciznije može okarakterisati kao zarobljavanje sudstva i krivično gonjenje od strane izvršne vlasti“.¹⁶⁵

Na Zapadnom Balkanu, veoma mali broj slučajeva ozbiljnog organizovanog kriminala dospeva na sud, a čak i kada je to slučaj, veoma mali broj rezultira osuđujućom presudom. Na primer, jedan istraživački novinar je rekao za GI da za više od 74 nedavna napada identifikovana na severu Kosova, niko nije izveden pred sud. Niko. Situacija je malo bolja u ostatku Kosova, čak i nakon 10 godina vladavine prava EU Misije na Kosovu (EULEKS).

“Na Zapadnom Balkanu, veoma mali broj slučajeva ozbiljnog organizovanog kriminala dospeva na sud, a čak i kada je to slučaj, veoma mali broj rezultira osuđujućom presudom.”

U mnogim situacijama slučajevi se odbacuju; optuženi visoki zvaničnici ili ozloglašeni kriminalci bivaju oslobođeni optužbi; ima toliko kažnjavanja da slučajevi zastarevaju ili se kazne smanjuju zbog političkog uplitanja na visokom nivou. U mnogim slučajevima se izriču manje kazne za teška krivična dela koja rezultiraju visokim stopama recidiva. I zaista, prilikom sastavljanja ovog izveštaja i proučavanja starih optužnica, stalno su se ponavljala jedna te ista imena.

I suviše često, kriminalci - ako ih uhvate - uspevaju da zadrže svoj nezakonito stečen profit. Finansijske istrage i zaplena i konfiskovanje imovine se nedovoljno primenjuju na Zapadnom Balkanu - nešto što je Evropska komisija pozvala ZB6 da promene.¹⁶⁶ Osim toga, čini se da postoji nedostatak stručnosti i/ili spremnosti da se uhvati u koštac sa utajom poreza, sumnjivim nabavkama i privatizacijama, neobjašnjenim bogatstvom, pranjem novca i netransparentnim finansiranjem stranaka.

Istovremeno, pravosudni sistem je veoma brz kada su u pitanju novinari koji otkrivaju korupciju, ili koji se protive vlasti. U stvari, neki od kritički nastrojenih medija u regionu podležu finansijskim istragama i redovno bivaju tuženi - često su tužitelji visoki lokalni i državni zvaničnici.

Policijci i tužioci koji su intervjuisani za ovaj izveštaj - u nekoliko žarišta - rekli su da su uspeli da reše obična ubistva, ali kada su u pitanju oni koji imaju političku pozadinu, jednostavno nema rezultata. Nekoliko ogorčenih sagovornika pomenulo je slučajeve nadređenih koji kažu „ne diraj ga, on je krupna zverka“. Bivši visoki policijski zvaničnik iz Skoplja objasnio je: “[Severna] Makedonija ima kapacitet za borbu protiv organiziranog kriminala i korupcije ... ali smo uvek dolazili do tačke kada bi neki moćni političar od nas tražio da zaustavimo proces hapšenja ili istrage.”¹⁶⁷ I zaista, čini se da što je zločin ozbiljniji, to je manja verovatnoća da će počinilac biti izveden pred lice pravde. Nedostatak nezavisnosti pravosuđa i politizacija pravosuđa ozbiljno podrivaju vladavinu prava.

U nekim slučajevima, glavešine se gotovo tretiraju kao Lord Voldemort iz serijala o Hariju Potteru: gospodar mračnih sila čije se ime ne sme izgovoriti. Zloglasni kriminalci se eufemistički nazivaju „biznismenima koji svaki put uspevaju da izbegnu pravdu“. Izveštaji Evropske komisije o napretku zvuče prilično diplomatski, ali je njihova poenta jasna: za skoro sve ZB zemlje, visokoprofilni, politički osetljivi slučajevi koji se bave ozbiljnom korupcijom, organizovanim kriminalom ili zloupotrebom vlasti su posebno podložni raznim uticajima, i stoga je važno izricanje presuda kako bi postojeća evidencija (slučajeva) bila verodostojna.

Možda nije iznenađujuće da je većina slučajeva „krupnih zverki“ koje su poslednjih godina izvedene pred lice pravde na Balkanu rezultat pritiska iz inostranstva. U zaključku, ovu kompleksnu analizu žarišta moraju da prate odluke s vrha sredine koja sve to čini mogućim. Svako održivo rešenje moraće da se pozabavi i počincima na visokim pozicijama, kao i uslovima u lokalnoj sredini koji sve to omogućavaju.

Balkanski kriminal u inostranstvu

Hici su odjeknuli u uskoj uličici u srcu Beča. Dvojica muškaraca krvare na trotoaru ispred Figmlera, jednog od najpopularnijih restorana u gradu. Ljudi u sred božićne kupovine beže u panici dok im policijski helikopter lebdi iznad glave. Očevici su primetili čoveka koji trčeći napušta mesto zločina. Nekima se učinilo da priča jezikom sa balkanskog govornog područja.

Pozadina ovog incidenta otkriva nekoliko aspekata organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu koji su istaknuti u ovom izveštaju pre svega prelivanje sukoba bandi oko kontrole trgovine kokainom, krvne osvete, veze između organizovanog kriminala i fudbalskih huligana i sve beskrupuloznijih pucnjava i podmetanja bombi.

Pred sam kraj 2018, 21. decembra, dva mladića iz Crne Gore i Srbije napala je osoba sa vatrenim oružjem ispred jednog od najpoznatijih bečkih restorana nacionalne kuhinje. Vladimir Roganović (32) je umro istog trenutka, a 23-godišnji Stefan Vilotijević je teško ranjen prilikom pucnjave. Iako je policija pokrenula potragu za počiniocem, njihova istraga i dalje traje i tokom pisanja ovog izveštaja, a osoba koja je pucala još uvek nije pronađena.

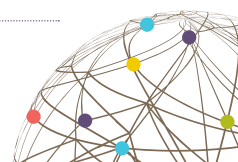
Roganović je rodom iz Herceg Novog u Crnoj Gori. On je nedavno pušten iz zatvora blizu Podgorice i napustio je Crnu Goru svega tri dana pre napada u Beču. Prethodno je bio u zatvoru u Beogradu, ali je zatražio da bude prebačen u Crnu Goru zbog straha za bezbednost (objašnjeno ispod). Roganović je navodno bio član kavačkog klana iz Kotora koji vodi krvavi rat sa rivalskim klanom Škaljari za kontrolu trgovine kokainom u crnogorskim lukama. Vladimirov brat od strica Duško izgubio je obe noge u aprilu 2017. u Herceg Novom nakon eksplozije bombe postavljene ispod automobila koji je vozio. Zanimljivo je da je Duškov tast na čelu policijskog odseka za javni red i mir u Nikšiću. Duškovog otaca, Nika Roganović (66) ubila su dva još uvek neidentifikovana napadača u mafijaškom okršaju u julu 2017. To se desilo nakon što je Niko preživeo bombaški napad na svoje vozilo samo tri meseca ranije.

Postoji još jedan preokret u ovoj priči. Braća Roganovići su dospeli u žižu javnosti 2009. nakon ubistva Marka P. Vesnića, jednog od vođa Delija, fudbalskih navijača beogradskog kluba Crvena Zvezda. (Verovalo se da je Vesnić bio deo kriminalne grupe uključene u prodaju droge.) Prema optužnici, braća Roganovići su ubili Vesnića i ranili još jednog čoveka – Ivana Markovića – blizu Omladinskog parka u Igalu (gradu pored Herceg Novog). Braća su osuđena na 12 godina zatvora, ali su obojica puštena na slobodu posle manje od 6 godina.

Stefan Vilotijević iz Nikšića navodno ima bliske veze sa kavačkim klanom (kao i Roganović), i deo je porodice poznate po zeleništvu, krijumčarenju cigareta i droge, i koja je u dugom i krvavom sukobu sa porodicom Roganović (isto iz Nikšića), povezanom sa škaljarskim klanom.

Kavački i škaljarski klan su upetljani u konflikt oko velike pošiljke kokaina koja je 2014. nestala u Valensiji i od tada se bore za dominaciju na tržištu i ne izlaze iz svog začaranog kruga osvete.

Prema navodima jednog crnogorskog novinara, klanovi Kavača i Škaljara su u prošlosti angažovali plaćene posrednike iz Bosne i Hercegovine za eliminaciju svojih neprijatelja. Vrlo je verovatno da je sličan *modus operandi* korišćen i za

napad u Beču. Ili je to možda bila osveta za smrt Marka Vesnića, navijača Crvene Zvezde? To još uvek nije sasvim jasno, ali incident ilustruje blisku povezanost između organizovanog kriminala i fudbalskog huliganstva, rasprostranjenost plaćenih ubistava (kroz atentate i podmetanje bombi ispod vozila), kao i prelivanje krvnih osveta i ratova bandi – čak i na teritoriju Zapadne Evrope.

Prema navodima novinara sa Balkana, činjenica da se skorašnji napad dogodio u Beču – i to usred bela dana u centru grada – jasan je indikator da se mafija oseća slobodnom da rešava svoje klanovske konflikte izvan Balkana, i da to radi nekažnjeno.¹⁶⁸ Drugi primeri uključuju pretnju koju predstavlja albanska mafija u trgovini drogom u Velikoj Britaniji; banda kradljivaca nakita 'Pink Panther' (čiji su članovi uglavnom sa Balkana); balkanske grupe uključene u krijumčarenje migranata u Evropsku uniju; uticaj krijumčarenja oružja iz regiona, kao i aktivnu ulogu koju imaju kriminalci iz Srbije i Crne Gore u trgovini drugom na lokacijama toliko dalekim kao što su Latinska Amerika, Zapadna Evropa i Južna Afrika.¹⁶⁹ To je možda tema za neki budući izveštaj.

Buduća kriminalna žarišta?

Teško je predvideti gde će se na Zapadnom Balkanu stvoriti buduća žarišta organizovanog kriminala, ali postoji nekoliko stvari na koje treba obratiti pažnju.

Jedna od njih su velike investicije u razvoj infrastrukture. Veliki autoputevi se grade od Bara (Crna Gora) do Beograda i od albanskih luka do Kosova (poznati kao autoput Albanija – Kosovo, autoput Drač – Kukeš ili Patriotski autoput). Planirano je da Jadransko-jonski autoput ide od severa Grčke pa sve do hrvatske granice sa Slovenijom. Ovi projekti bi mogli da imaju veoma pozitivan efekat na region: povećanjem povezanosti i trgovine, ali i privlačenjem većeg broja turista. Ovi putevi, međutim, mogu uticati i na rute za krijumčarenje, bilo povećanjem efikasnosti samih krijumčara ili policije. Istovremeno, ovi projekti sami po sebi stvaraju priliku za kriminalnu aktivnost – kroz tendere za izgradnju i korupciju na najvišim nivoima vlasti.

“Ovi projekti bi mogli da imaju veoma pozitivan efekat na region: povećanjem povezanosti i trgovine, ali i privlačenjem većeg broja turista. Ovi putevi, međutim, mogu uticati i na rute za krijumčarenje, bilo povećanjem efikasnosti samih krijumčara ili policije.”

Još jedna stvar na koju treba obratiti pažnju je potencijalni rast niskobudžetnih (low cost) avio-kompanija koje bi poslovale u regionu. Da ponovimo, to je uglavnom dobra stvar, ali da li bi to takođe moglo da stvori nove prilike za organizovani kriminal?

Situacija u Bosni i Hercegovini i na severu Kosova bi trebalo da se pažljivo motri – ne samo u smislu političkih posledica, već takođe i uloge kriminalaca koji profitiraju od nestabilnosti.

Paradoksalno, politička stabilnost može takođe da stvori nove prilike za kriminalnu aktivnost. Sa poboljšanjem odnosa između Severne Makedonije i Grčke, očekuju se i novi granični prelazi. Primer toga je region Prespa blizu granice Albanije sa Grčkom. Da li bi oni mogli postati nova žarišta kriminala? A šta tek reći o planiranom graničnom prelazu između Severne Makedonije i Srbije: da li će on stvoriti nove rizike ili prilike za krijumčarenje?

Kakav će biti uticaj “balkanskog puta svile” i velikih investicija i pozajmica koje Kina donosi u region kao deo svoje “Jedan pojas, jedan put” inicijative? Neki planovi uključuju veliki autoput od luke Pirej kroz Skoplje i Beograd do Budimpešte, kao i investicije u crnogorske i albanske luke.

Neke zemlje regiona pokušavaju da privuku strane investicije stvaranjem zona slobodne trgovine. Takve zone, međutim, pogodne su za zloupotrebu, kao što je primećeno u slučaju nezakonitog ulaza duvanskih prerađevina na teritoriju EU iz slobodne zone luke Bar. U septembru 2018, vlada Crne Gore je potvrdila da će nova zona slobodne trgovine blizu Podgorice biti stvorena na istoj lokaciji na kojoj se nalazi fabrika duvana DKP. U prošlosti, vlada Severne Makedonije je razmatrala ideju stvaranja “međunarodnih finansijskih zona”, defakto poreskih rajeva. To bi moglo da pretvori Severnu Makedoniju u poželjnu destinaciju za ofšor bankarstvo poslovanje. Kreiranje ovakvih sivih zona bi predstavljalo pravi magnet za nezakonite aktivnosti.

Takođe, postoje naznake da bi region mogao pokazati slabe tačke u slučaju kriminalnih grupa koje koriste kladenje i igre na sreću za pranje novca, ali i da bi državna regulacija industrije igara na sreću na internetu mogla biti implementirana tako da samo određene grupe imaju koristi od nje.

Još jedno potencijalno žarište bi moglo nastati u sajberspejsu. U 2018, troje ljudi sa Balkana (iz Albanije, Kosova i Srbije) je osuđeno (zajedno sa još 33 osoba iz drugih zemalja sveta) zbog veze sa međunarodnim lancem kradljivaca identiteta po imenu Infrod, koji je prodavao informacije sa ukradenih kreditnih kartica na *dark webu*. Ovo je samo vrh ledenog brega. U 2016, grad Veles u Severnoj Makedoniji (jedno od žarišta pomenutih u ovom izveštaju) je postao ozloglašen za vreme američkih izbora kada se pročulo za nekoliko mladih ljudi iz ovog kraja koji su pravili sajtove za lažne vesti. Da li to znači da bi preduzimljivi mladi ljudi upoznati sa informacionim tehnologijama i sa viškom vremena iz šest zemalja Zapadnog Balkana mogli postati izvršioci mnogo zlokobnijih aktivnosti na internetu? I da li postoji rizik da ovaj region postane “digitalna slepa tačka EU” i svojevrsna “zadnje dvorište” za sajber napade i špijunažu u EU? Ovo je nešto na šta treba obratiti pažnju.

Zaključak

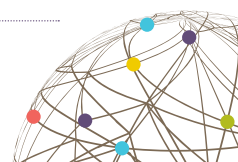
Ovaj izveštaj je identifikovao žarišta organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu. Ne iznenađuje da su mnoga od ovih čvorišta nelegalnih aktivnosti duž granica, zona slabe ili nefunkcionalne vlasti, ranjivih ekonomskih regiona, kao i luka i urbanih područja lociranih na velikom raskršću saobraćajnica. Izveštaje je takođe stavio ova žarišta u kontekst šireg ekosistema kriminala koji karakteriše klijentalizam, zaštita od strane moćnih pojedinaca i grupa na vlasti, a u nekim slučajevima i potpuna kontrola same države. Kao rezultat toga, iako lokalni razvoj i intervencije organa reda mogu da smanje kriminalnu aktivnost u nekim od ovih žarišta, zameniće ih druga ako se ne popravi sistem upravljanja i njegov integritet.

Region je žrtva svoje geografije: on je tranzitni region za većinu nezakonitog protoka novca, robe i ljudi. Dok se ponuda i tražnja za ovom robom i uslugama ne smanji, Balkan će biti raskrsnica za krijumčarenje. Napredak u infrastrukturi bez napretka u sprovođenju zakona i kontroli granica (kao što je efikasnije korišćenje tehnologije, prekogranična saradnja i korišćenje obaveštajnih izvora u radu policije) samo će povećati efikasnost krijumčara.

Inicijative da se izgrade zidovi i zatvore granice neće rešiti problem dugoročno, štaviše oni će stvoriti još veći podsticaj za kriminalnu aktivnost. Kao što je Mojses Naim istakao: “Što su svetli primeri uspešniji u ograđivanju i zaštiti svojih teritorija, to je veća vrednost u prolasku kroz njihove barijere. Što je svetli primer svetliji, postaje privlačniji i unosniji da mreža koja operiše ispod površine pronađe načine da obezbedi svoje proizvode i usluge unutar njega.”¹⁷⁰

Ignorisanje i potcenjivanje problema takođe nije održivo rešenje. To samo ohrabruje korumpirane elite, cementira nepoštene prakse, dovodi do odliva mozgova, podstiče nestabilnost i plaši strane investitore. Podupiranje autoritarnih vladara povezanih sa organizovanim kriminalom kao strategija za održavanje stabilnosti potkopava proces pristupanja EU. To takođe diskredituje vrednosti, kredibilitet, imidž i *aquis* EU. Pa ipak, ljudi na sadašnjim pozicijama imaju malo podsticaja da se promene. Štaviše, oni će imati više štete nego koristi ako se odreknu klijentalizma.¹⁷¹

Paradoksalno je da su političari koji igraju na nacionalističku kartu često saučesnici u urušavanju suvereniteta svoje zemlje iznutra ili ugrožavanja nacionalnog interesa zarad ličnog – često preko tajnih dogovora sa “neprijateljem” – ili interesa stranih sila. Kao što je ovaj izveštaj pokazao, etnička pripadnost je retko barijera saradnje između različitih

kriminalnih grupa. Neki od najuspešnijih kriminalnih bosova i grupa imaju mrežu širom Balkana (a i drugde), dok neke od najsamodestruktivnijih kriminalnih grupa potiču iz istog mesta ili su deo istih društvenih grupa.

Postoje znaci da je ljudima sa Balkana dosta uticaja organizovanog kriminala na njihove zajednice i države. Skorašnji protesti u mnogim zemljama sugerišu rastuću frustraciju sa nasleđenim elitama i njihovim koruptivnim ponašanjem. Politička ekonomija kriminaliteta je, međutim, čvrsto zacementirana. Neke mreže su se razvijale tokom decenija, a postoje i eksterni faktori sa ličnim interesom za održavanje ili iskorišćavanje sadašnjeg stanja, ali i spremnošću da stvore nove prilike za nezakonitu dobit. Osim toga, ako ne postoje delotvornije institucije i mehanizmi uzajamne kontrole za unapređenje odgovornosti, transparentnosti i integriteta, biće teže promeniti sistem.

Ono što je ovaj izveštaj pokušao da uradi je da pokaže geografiju kriminala u regionu: da se fokusira na pojedinična mesta, razume njihove slabe tačke, i složi sve kockice tako da se vidi regionalni kontekst kriminala.

Prikazana situacija nije statična. Ona je dinamična jer se menja kao reakcija na promene političkih i ekonomskih okolnosti, preokreta na tržištu i uspona i padova glavnih igrača. Žarišta će se u budućnosti sigurno promeniti.

Situacija takođe nije veoma jasna. Postoji oskudica informacija. Organizovani kriminal mora biti detaljnije proučen na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou.

Iz tih razloga ovaj izveštaj ne bi trebalo smatrati završenim. On je deo *work in progress*. U njemu su predstavljene samo neke tačke gledišta, ali nadamo se da može da doprinese boljem razumevanju situacije i tako eliminiše odgovarajuće slabe tačke i dovede do korektivnih akcija. I dok se organizovani kriminal na Balkanu razvija, Globalna inicijativa – kroz svoju regionalnu Opservatoriju civilnog društva za borbu protiv organizovanog kriminala u jugoistočnoj Evropi – nastaviće da prati situaciju i rasvetljuje je: na lokalnim žarištima i u celom regionu.

Primedbe

- 1 Kad se spominje Kosovo u izveštaju, to se čini bez komentiranja statusa, u skladu sa rezolucijom UN 1244/1999 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.
- 2 INTERPOL, RHIPTO & The Global Initiative Against Transnational Organized Crime, World Atlas of Illicit Flows, 26. septembar 2018, <https://globalinitiative.net/world-atlas-of-illicit-flows/>.
- 3 Walter Kemp, Crooked kaleidoscope: Organized crime in the Balkans, Global Initiative Against Transnational Organized Crime, predlog praktične politike, jun 2017, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/OC_balkans.pdf.
- 4 Ivan Krastev, Europe is facing a potential crisis in the Balkans. It has to act soon, *The Guardian*, 21. februar, 2018, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/21/europe-crisis-balkans-eu-membership-russia-china-turkey>.
- 5 Marko Kmezić & Florian Bieber (ur.), *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion*, Balkans in Europe Policy Advisory Group Policy Study, mart 2017, 94.
- 6 Hamdi Firat Buyuk, Turkish Exports to Balkan Countries Rise Rapidly, *Balkan Insight*, 21. jun 2018, <https://balkaninsight.com/2018/06/21/turkey-s-export-to-balkan-countries-increases-22-per-cent-06-21-2018/>.
- 7 Valerie Hopkins & James Kygne, Montenegro fears China-backed highway will put it on road to ruin, *Financial Times*, 10. april 2019, <https://www.ft.com/content/d3d56d20-5a8d-11e9-9dde-7aedca0a081a>.
- 8 Marko Kmezić & Florian Bieber (ur.), *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion*, Balkans in Europe Policy Advisory Group Policy Study, mart 2017, 95.
- 9 Freedom House, Freedom in the World 2019, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2019/map>.
- 10 Transparency International, Corruption Perception Index 2018, <https://www.transparency.org/cpi2018>.
- 11 Stopa nezaoplenosti u 28 država Evropske unije je 6.5%, EUROSTAT, Unemployment statistics, februar 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics.
- 12 The World Bank Group, Unemployment Youth Total, september 2018.
- 13 UNDP, Kosovo, <http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/countryinfo.html>; videti The World Bank Group, Western Balkans labor market trends 2019, mart 2019, 29, <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/labor-trends-in-wb>.
- 14 The World Bank Group, Western Balkan labor market trends 2018, mart 2018, 12-14, <http://documents.worldbank.org/curated/en/565231521435487923/pdf/124354-Western-Balkans-Labor-market-trends-2018-final.pdf> and The World Bank Group, Higher but fragile growth, Western Balkans regular economic growth report, jesen 2018, No.14, 28ff., <http://pubdocs.worldbank.org/en/194301538650996304/rev2-WBRER14-WQ-web-ENG.pdf>.
- 15 Marko Kmezić & Florian Bieber (ur.), *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion*, Balkans in Europe Policy Advisory Group Policy Study, mart 2017, 5.
- 16 Walter Kemp, Crooked kaleidoscope: Organized crime in the Balkans, Global Initiative Against Transnational Organized Crime policy paper, jun 2017, 1, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/OC_balkans.pdf.
- 17 United Nations Office on Drugs and Crime, Drug money: the illicit proceeds of opiates trafficked on the Balkan route, 2015, 20, https://www.unodc.org/documents/islamicrepublicofiran/publications/sp1/Drug_Money_-_the_illicit_proceeds_of_opiates_trafficked_-_Balkan_route.pdf.
- 18 United Nations Office on Drugs and Crime, Drug money: the illicit proceeds of opiates trafficked on the Balkan route, 2015, 9, https://www.unodc.org/documents/islamicrepublicofiran/publications/sp1/Drug_Money_-_the_illicit_proceeds_of_opiates_trafficked_-_Balkan_route.pdf.
- 19 United States Department of State, International narcotics control Strategy Report: drug and chemical control, Volume 1, mart 2018, 98, <https://www.state.gov/documents/organization/278759.pdf>.
- 20 Prema zvaničnim podacima Kosovske agencije za carine datim Globalnoj inicijativi u novembru 2018, 4.935.650 švercovanih cigareta je zaplenjeno u prvih 10 meseci te godine u ovoj zemlji. U poređenju s tim podatkom, 427.620 cigareta zaplenjeno je u 2017.
- 21 Jovana Čarapić & Remo Grassman, Strengthening resistance in the Western Balkans: Mapping outreach and assistance for small arms and light weapons control, Federal Ministry of Defence, Republic of Austria, decembar 2018, 12-13.
- 22 Svi demografski podaci u Srbiji su zasnovani na popisu iz 2011, sa sadašnjim procenama. Republički zavod za statistiku, Procene stanovništva Republike Srbije prema polu, starosti i tipu naselja 2013-2017, 2018, 213, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201815012.pdf>.
- 23 Republički zavod za statistiku, Procene stanovništva Republike Srbije prema polu, starosti i tipu naselja 2013-2017, 2018, 164, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201815012.pdf>.
- 24 Intervju sa službenikom policije u Vršcu, januar 2019.
- 25 Zaključci su doneti nakon što je istraživač proučio sudske odluke u Trebinjskom okrugu krajem 2018.
- 26 Svi demografski podaci u Bosni i Hercegovini su zasnovani na popisu iz 2013. Od tada nije bilo dopunskih procena, koje prikazuju podelu države po opštinama. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013: Konačni rezultati 2016, <http://popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvolzdanje.pdf>.
- 27 Intervju sa službenikom granične policije u Trebinju u decembru 2018.
- 28 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, 2013: Konačni rezultati 2016, <http://popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvolzdanje.pdf>.
- 29 Zavod za statistiku Crne Gore, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011, Stanovništvo prema starosti, polu i tipu naselja po opštinama, kao i najčešća imena u Crnoj Gori, 6. Septembar 2011, <https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje%20starost%204%2009%202011%20prevod.pdf>.
- 30 Intervju sa HF, stanovnikom sela Balotići, decembar 2018.
- 31 Dusica Tamovic, Montenegro border villagers fear trade-off with Kosovo, *BalkanInsight*, 11. august 2016, <https://balkaninsight.com/2016/08/11/montenegro-border-villagers-fear-trade-off-with-kosovo-08-11-2016/>.
- 32 Intervju sa bivšim službenikom policije, Tetovo, novembar 2018.
- 33 Zavod za statistiku Albanije, Stanovništvo, januar 2019, <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/#tab2>.
- 34 United States Department of State, International Narcotics Control Strategy Report: drug and chemical control, Volume 1, mart 2018, 38-40, <https://www.state.gov/documents/organization/278759.pdf>.
- 35 Jedanest članova jedne od grupa, Bajri grupe, uhapšeno je 2018; videti: Shqiptarja.com, Arrestohet grupi kriminal „Bajri“, 11 të fortët me në krye Safet Rustemin (Emrat), 22. septembar 2018, <https://shqiptarja.com/lajm/lajm-i-fundit-kapen-tw-fortwt-e-fisit-bajraj-dalin-emrat-e-tw-arrestuarve-tw-tjerw-detaje>.
- 36 Zavod za statistiku Albanije, Stanovništvo, januar 2019, <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/#tab2>.
- 37 United Nations Office on Drugs and Crime, IPA II Koordinacioni sastanak regionalnog programa, organizator UNDOC, 12. april 2019, <https://www.unodc.org/southeasterneurope/>.

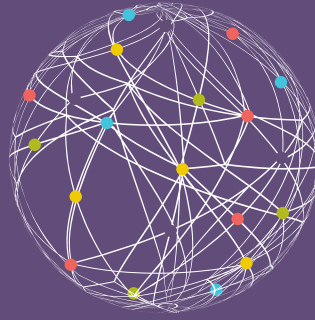
- 38 Intervju sa službenikom carine u Draču, novembar 2018.
- 39 Zavod za statistiku Albanije, Stanovništvo, januar 2019, <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/#tab2>.
- 40 Fabian Zhilla and Besfort Lamallari, Evolution of Albanian organized crime, Open Society Foundation for Albania, 2016, 41, https://www.academia.edu/35335836/Evolution_of_Albanian_Organized_Crime.
- 41 Ova cifra obuhvata i Sarandu i okolna sela. Bashkia Sarande, the Profile of the Saranda Municipality, <http://bashkiasarande.gov.al/sq-al/Qyteti/Pages/PROFILI-I-BASHKISE.aspx>.
- 42 Intervju s bivšim službenikom policije u Sarandi, januar 2019.
- 43 Ovo je zaključak donet nakon razgovora s bivšim osuđenikom za posedovanje droge u Tirani, oktobar 2018.
- 44 Treba spomenuti da nekoliko članova grupe za krađu nakita Pink Panter navodno potiče s Cetinja, grada koji je u blizini Kotora i Budve.
- 45 Igor Spaić, The long trial of the Balkan cocaine king, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 9. februar 2016, <https://www.occrp.org/en/blog/4910-the-long-trial-of-the-balkan-cocaine-king>. Videti: Filip Rudić, Serbian court convicts Saric of drug smuggling, *Balkan Insight*, 10. december 2018, <https://balkaninsight.com/2018/12/10/serbian-court-convicts-alleged-balkans-drug-lord-12-10-2018/>.
- 46 Miranda Patručić, Montenegro: Prime minister's family bank catered to organized crime, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 8. april 2014, <https://www.reportingproject.net/unholyalliances/prime-ministers-family-bank-catered-to-organized-crime.html>.
- 47 Zavod za statistiku Crne Gore, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011, Stanovništvo prema polu, tipu naselja po opštinama, etničkoj pripadnosti, veri i maternjem jeziku, po opštinama, 12. jul 2011, [https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf).
- 48 Zavod za statistiku Crne Gore, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011, Stanovništvo prema polu, tipu naselja po opštinama, etničkoj pripadnosti, veri i maternjem jeziku, po opštinama, 12. jul 2011, [https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf).
- 49 Jelena Jovanović, *Mafija snima cijeli Kotor?*, Vijesti Online, 23. april 2016, <https://www.vijesti.me/zabava/mafija-snimaj-cijeli-kotor?slika=0>.
- 50 Milica Vojinović i Bojana Pavlović, *Stefanović o hapšenjima: U Srbiji jači škalski klan*, Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK), 11. januar 2019, <https://www.krik.rs/stefanovic-o-hapšenjima-u-srbiji-jaci-skaljarski-klan/>.
- 51 Zavod za statistiku Crne Gore, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011, Stanovništvo prema polu, tipu naselja po opštinama, etničkoj pripadnosti, veri i maternjem jeziku, po opštinama, 12. jul 2011 [https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf).
- 52 Reuters, Montenegro reports record cocaine haul, hidden under bananas, 5. june 2014, <https://www.reuters.com/article/us-montenegro-cocaine/montenegro-reports-record-cocaine-haul-hidden-under-bananas-idUSKBN0E61R20140605>.
- 53 Mihailo Jovović, *Zaplijenom kokaina u Baru uništili akciju DEA*, Vijesti Online, 15. jul 2018, <https://www.vijesti.me/zabava/zaplijenom-kokaina-u-baru-unistili-akciju-dea>.
- 54 Intervju s bivšim visokim zvaničnikom u luci Bar, decembar 2018.
- 55 ESTA, OLAF izveštaj pokazuje da šverc cigareta ostaje veliki problem u Evropi, 12. jun 2018, <https://www.esta.be/olaf-report-shows-tobacco-smuggling-remains-a-big-problem-in-europe/>.
- 56 Michael Bird and Blaz Zgaga, Paul Phua: the gambler of Montenegro. How poker star, online betting king and suspected member of the Chinese Triads, Paul Phua, used money and influence to win over the Adriatic country, 27. november 2018, <https://theblacksea.eu/stories/football-leaks-2018/paul-phua-gambler-montenegro/>.
- 57 Intervju sa Eldanom Mujanovićem iz Centra za istraživanje politke suprotstavljanja kriminalitetu, Sarajevo, decembar 2018.
- 58 Ovaj slučaj je u vezi sa krijumčarenjem droge, ubistvima policajaca i krađom automobile (slučaj Volvo). Srećko Trifković je glavni osumnjičeni. Videti Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Upućen prijedlog za određivanje mjera pritvora i mjere zabrane za trinaest osumnjičenih lica koja su lisena slobode u akciji kodnog naziva „Šetač II“, 13. jun 2014, <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/?id=2494&jezik=e>.
- 59 Cecilia Ferrara, The Sarajevo Godfathers, *Osservatorio balcani e caucaso transeuropa*, 6. novembar 2013, <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Bosnia-Herzegovina/The-Sarajevo-godfathers-143029>.
- 60 Grad Sarajevo sastoji se od četiri opštine, tačnije: Starog Grada, Centra, Novog Grada i Novog Sarajeva. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, , 2013: Konačni rezultati 2016, <http://popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvolzdanje.pdf>.
- 61 Istočno Sarajevo je podeljeno na Istočno novo Sarajevo, Istočnu Ilidžu, Istočni stari grad, Pale, Trnovo i Sokolac. Ukupan broj stanovnika je 61.5000. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, , 2013: interaktivna mapa, pristupljeno 17. aprila 2019, <http://www.popis.gov.ba/popis2013/mapa/?lang=eng>.
- 62 Intervju sa policijskim službenikom iz istočnog Sarajeva, novembar 2018.
- 63 Intervju sa pripadnikom specijalne policijske jedinice, Sarajevo, decembar 2018.
- 64 Republički zavod za statistiku, Procene stanovništva Republike Srbije prema polu, starosti i tipu naselja 2013-2017, 2018, 174, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201815012.pdf>.
- 65 Najpre smešten u Pljevljima, kasnije je sedište preselio u Novi Sad, odakle je kontrolisao međunarodnu distribuciju kokaina. Podatak dobijen iz intervju sa policijskim inspektorom u Banja Luci, novembar 2018.
- 66 Navodno, pojedini navijači FK Vojvodine, okupljeni u grupu poznatu kao Firma umešani su u šverc droge.
- 67 Intervju sa službenikom policije u Novom Sadu, November 2018.
- 68 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, , 2013: Konačni rezultati 2016, 56, <http://popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvolzdanje.pdf>.
- 69 Jason Burke, Military grade firearms increasingly available to terrorists in Europe – report, *The Guardian*, 18. april 2018, <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/18/arms-race-criminal-gangs-helping-terrorists-get-weapons-report-warns>.
- 70 Razgovor sa policijskim inspektorom u Banja Luci, novembar 2018.
- 71 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, , 2013: Konačni rezultati 2016, <http://popis2013.ba/popis2013/doc/Popis2013prvolzdanje.pdf>.
- 72 Intervju sa pripadnikom specijalne policijske jedinice, Sarajevo, December 2018.
- 73 Razgovor sa tužiocem iz Tuzle, novembar 2018.
- 74 Zavod za statistiku Republike Srbije, Opštine i regioni Republike Srbije, 2018, 42, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201813045.pdf>.
- 75 Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK), Radio Slobodna Evropa, Crna Knjiga, pristupljeno 16. aprila 2019, <https://www.crnaknjiga.rs/>.
- 76 Mreža za istraživanje kriminala i korupcije (KRIK), Serbia and Montenegro: Only four gang-related murders solved in five years, 4. jul 2017, <https://www.krik.rs/en/only-four-gang-related-murders-solved-in-five-years/>.
- 77 Republički zavod za statistiku, Procene stanovništva Republike Srbije prema polu, starosti i tipu naselja 2013-2017, 2018, 394-403, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201815012.pdf>.

- 78 Z.Uskoković and D.Stojanović, *U temelju šest gangova*, 14. april 2009, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:237343-U-temelju-sest-gangova>.
- 79 Republički zavod za statistiku, Procene stanovništva Republike Srbije prema polu, starosti i tipu naselja 2013-2017, 2018, 328, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201815012.pdf>.
- 80 Zavod za statistiku Republike Srbije, Opštine i regioni Republike Srbije, 2018, <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201813045.pdf>.
- 81 Važno je napomenuti da regionalne podatke o nezaposlenosti mogu dostaviti samo centralne vlasti, dok su na početku korišćeni podaci koje je koristila Svetska banka. Republički zavod za statistiku, profil Novog Pazara, januar 2019, http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/en/1/DI_Profil_Novi%20Pazar_EURSRB002001007003.pdf.
- 82 Podaci preuzeti iz profila iz januara 2019. Republički zavod za statistiku, profil Novog Pazara, januar 2019, http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/en/1/DI_Profil_Novi%20Pazar_EURSRB002001007003.pdf.
- 83 Na sajtu se navodi da prosečna mesečna plata iznosi 75 296 RSD, dok je u Novom Pazaru 35.924 RSD. Republički zavod za statistiku, profil Novog Pazara, januar 2019, http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/en/1/DI_Profil_Novi%20Pazar_EURSRB002001007003.pdf.
- 84 Razgovor sa policijskim službenikom u Novom Pazaru, novembar 2018.
- 85 Zavod za statistiku Crne Gore, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011, Stanovništvo prema starosti, polu i tipu naselja po opštinama, kao i najčešća imena u Crnoj Gori <https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje%20starost%204%2009%202011%20prevod.pdf>
- 86 Organization for Security and Co-operation in Europe, Municipal profiles 2018, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/410279?download=true>. Navedena brojka preuzeta je od OEB5, koji se poziva na popis iz 2011. godine. Cifre dobijene od kancelarije za nacionalnu statistiku se razlikuju. Podaci dobijeni od vlade: Priština, oko 210.000 ljudi na kraju 2017. godine. Kosovo Agency of Statistics, Vlerësim Popullsia e Kosovës 2017, 2018, <http://ask.rks-gov.net/media/4118/vlersimi-i-popullsise-2017.pdf>.
- 87 Blerta Iberdemaj, *Paraburgim të dyshuarve për fshehje të veturës në të cilën u gjetën 113 kg heroinë*, Kallxo, 10. decembar 2018, <https://kallxo.com/paraburgim-te-dyshuarve-per-fshehje-ne-te-cilen-u-gjeten-113-kg-heroine/>. Labinot Leposhtica, Kosovo's prosecution indicts Ibrahim Rugova's son, BalkanInsight, 19. maj 2016, <https://balkaninsight.com/2016/05/19/kosovo-prosecution-indicts-ibrahim-rugova-son-05-19-2016/>.
- 88 Blerta Iberdemaj, *Ish-deputeti i PDK-së Azem Syla sot para gjyqit për rastin 'Toka'*, Kallxo, 16. novembar 2018 <https://kallxo.com/ish-deputeti-i-pdk-se-azem-syla-sot-para-gjyqit-per-rastin-toka/>.
- 89 Organization for Security and Co-operation in Europe, Municipal profiles 2018, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/410279?download=true>. Kosovska agencija za statistiku, Vlerësim Popullsia e Kosovës 2017, 2018, <http://ask.rks-gov.net/media/4118/vlersimi-i-popullsise-2017.pdf>.
- 90 Organization for Security and Co-operation in Europe, Municipal profiles 2018, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/410279?download=true>. Kosovska agencija za statistiku Vlerësim Popullsia e Kosovës 2017, 2018, <http://ask.rks-gov.net/media/4118/vlersimi-i-popullsise-2017.pdf>.
- 91 Zavod za statistiku Crne Gore, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011, Stanovništvo prema polu, tipu naselja po opštinama, etničkoj pripadnosti, veri i maternjem jeziku, po opštinama, 12. jul 2011, [https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf).
- 92 Dnevne Novine, *Gdje su nestali likovi iz Bijele knjige?*, CDM, 21. maj 2016, <https://www.cdm.me/hronika/gdje-su-nestali-likovi-iz-bijele-knjige/>.
- 93 Sve statistike broja stanovnika Severne Makedonije zasnovane su na poslednjem popisu iz 2002. godine. Otada, procene su sve manje pouzdane uz etničke faktore koji igraju važnu ulogu. Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije, MAKStat Database, pristupljeno 17. aprila 2019, http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat___Naselenie___ProcenkiNaselenie/124_Popis_Ops80_NasPolStar3006_eng.px/table/tableViewLayout2/?rxid=639d994d-efe1-4539-93e0-b5049a49897b.
- 94 Intervju sa bivšim zamenikom ministra inostranih poslova, Skoplje, decembar 2018.
- 95 Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije, MAKStat Database, pristupljeno 17. aprila 2019, http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat___Naselenie___ProcenkiNaselenie/124_Popis_Ops80_NasPolStar3006_eng.px/table/tableViewLayout2/?rxid=639d994d-efe1-4539-93e0-b5049a49897b.
- 96 Stopa nezaposlenosti u Velesu je 28.8%, dok je prosek na nivou države 19.4%. Business Friendly Municipality South East Europe, Veles, 2013, <http://bfc-see.org/Files/00165/BFC-SEE-Info-sheet-Veles.pdf>. Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije, MAKStat Database, pristupljeno 17. aprila 2019, http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto_en.aspx?id=14.
- 97 Navodno, jedan ogranak frankfurtske mafije aktivan je oko gradića Sveti Nikola (12.000 ljudi), smeštenog između Velsa i Štipa na putu za Kumanovo.
- 98 Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije, MAKStat Database, pristupljeno 17. aprila 2019, http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat___Naselenie___ProcenkiNaselenie/124_Popis_Ops80_NasPolStar3006_eng.px/table/tableViewLayout2/?rxid=639d994d-efe1-4539-93e0-b5049a49897b.
- 99 U 2016. bilo je 37% nezaposlenih. Business Friendly Municipality South East Europe, Štip, 2016, <http://bfc-see.org/Files/00161/BFC-SEE-Info-sheet-Stip.pdf>.
- 100 Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije, MAKStat Database, pristupljeno 17. aprila 2019, http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat___Naselenie___ProcenkiNaselenie/124_Popis_Ops80_NasPolStar3006_eng.px/table/tableViewLayout2/?rxid=639d994d-efe1-4539-93e0-b5049a49897b.
- 101 Razgovori sa vlasnicima radnje, Kocani, oktobar 2018.
- 102 Zavod za statistiku Albanije, Stanovništvo, januar 2019, <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/#tab2>.
- 103 Zavod za statistiku Albanije, Stanovništvo, januar 2019, <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/#tab2>.
- 104 Stephen Burgen, 'Build it and they will come': Tirana's plan for a 'kaleidoscope metropolis', *The Guardian*, 29. oktobar 2018, <https://www.theguardian.com/cities/2018/oct/29/tirana-2030-albania-capital-plan-erion-veliaj>.
- 105 BBC, Albania manhunt after gang target plane in "€10m heist", 10. april 2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-47879438>.
- 106 Zavod za statistiku Albanije, Stanovništvo, januar 2019, <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/#tab2>.
- 107 Važno je, međutim, napomenuti da ovom laboratorijom za kriminal nije upravljala kriminalna grupa iz Elbasana, već iz Tirane.
- 108 Zavod za statistiku Albanije, Stanovništvo, januar 2019, <http://www.instat.gov.al/al/temat/treguesit-demografik%C3%AB-dhe-social%C3%AB/popullsia/#tab2>.
- 109 Intervju s bivšim tužiocem, Fjer, oktobar 2018.
- 110 Trans Adriatic Pipeline, Southern Gas Corridor, 2019, <https://www.tap-ag.com/the-pipeline/the-big-picture/southern-gas-corridor?>
- 111 Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije, MAKStat Database, pristupljeno 17. aprila 2019, http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat___Naselenie___ProcenkiNaselenie/124_Popis_Ops80_NasPolStar3006_eng.px/table/tableViewLayout2/?rxid=639d994d-efe1-4539-93e0-b5049a49897b.
- 112 Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije, MAKStat Database, pristupljeno 17. aprila 2019, <http://makstat.stat.gov>.

- mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat__Naselenie__ProcenkiNaselenie/124_Popis_Ops80_NasPolStar3006_eng.px/table/tableViewLayout2/?rxid=639d994d-efe1-4539-93e0-b5049a49897b.
- 113 Državni zavod za statistiku Republike Severne Makedonije, MAKStat Database, pristupljeno 17. aprila 2019., http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/en/MakStat/MakStat__Naselenie__ProcenkiNaselenie/124_Popis_Ops80_NasPolStar3006_eng.px/table/tableViewLayout2/?rxid=639d994d-efe1-4539-93e0-b5049a49897b.
 - 114 World Bank Group, Employment profile in Macedonia 2004-2007, jun 2008, <https://siteresources.worldbank.org/.../MK.LMprofile.doc>. European Training Foundation, Former Yugoslav Republic of Macedonia: ETF country plan 2009, 5, https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/m/C12578310056925BC12575390036E66D_NOTE7N5DQR.pdf.
 - 115 Intervju sa lokalnim novinarom, novembar 2018.
 - 116 Walter Kemp, Crooked kaleidoscope: Organized crime in the Balkans, Global Initiative Against Transnational Organized Crime, Policy Paper, jun 2017, 15, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/OC_balkans.pdf.
 - 117 Intervju sa bivšim zamenikom ministra unutrašnjih poslova, Skopje, decembar 2018.
 - 118 Intervju sa stanovnikom Lojana, November 2018.
 - 119 Intervju sa novinarom, Kumanovo, November 2018.
 - 120 Tačno četiri godine ranije, 16. januara 2014, drugi srpski političar Dimitrije Janičijević, koji se kandidovao za gradonačelnika Severne Mitrovice, ubijen je ispred svog stana.
 - 121 Prema pojedinim procenama, broj stanovnika u severnom delu Kosova je manji: samo 39.795 ljudi živi na tom prostoru. Kosovska agencija za statistiku, Vlerësim Popullsisë e Kosovës 2017, 2018, <http://ask.rks-gov.net/media/4118/vlersimi-i-popullsise-2017.pdf>. Prethodno navedeni podatak je preuzet iz: Organization for Security and Co-operation in Europe, Municipal profiles 2018, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/410279?download=true>.
 - 122 Organization for Security and Co-operation in Europe, Municipal profiles 2018, <https://www.osce.org/mission-in-kosovo/410279?download=true>.
 - 123 Godišnje se samo na plate potroši oko 71 milion evra, dok se ukupna prebačena svota procenjuje na oko 500 miliona evra; videti: Koliko košta Kosovo, <http://kolikokostakosovo.info/en/>, i Insajder, *Na Kosovu ništa novo – rešenje za 10 godina, novac iz budžeta za srpske opštine narednih dana*, 9. septembar 2018, <https://insajder.net/sr/sajt/tema/12096/>.
 - 124 Podatak je dobijen na osnovu zahteva za dostupnost informacija, Kosovska regionalna policija – odsek sever, septembar 2017.
 - 125 Ratko Femić i Đorđe Odavić, Mentor of dangerous criminals, *Novimagazin*, 6. januar 2012, <http://www.novimagazin.rs/english/mentor-of-dangerous-criminals>.
 - 126 U decembru 2018. za potrebe ovog izveštaja intervjuisani su novinari i lokalni politički analitičari, predstavnici civilnog sektora i zaposlenici u kosovskim i srpskim institucijama na Severnu Kosovu.
 - 127 Fatmir Aliu, Kosovo petrol smuggler detained for month, *Balkan Insight*, 1. jun 2012, <https://balkaninsight.com/2012/06/01/kosovo-petrol-smugglers-ordered-month-in-detention/>.
 - 128 Fatmir Aliu, Kosovo petrol smuggler detained for month, *Balkan Insight*, 1. jun 2012, <https://balkaninsight.com/2012/06/01/kosovo-petrol-smugglers-ordered-month-in-detention/>.
 - 129 Petrit Collaku, Ivan Angelovski, Lawrence Marzouk, Ex-bridge watcher helped build Kosovo's "Patriotic Highway", *Balkan Insight*, 13. jul 2015, <https://balkaninsight.com/2015/07/13/notorious-ex-bridge-watcher-helped-build-kosovo-s-patriotic-highway/>.
 - 130 Milan Radonjić, Gordana Andrić, Ivanovic named Radoicic as North Kosovo dark ruler, *BalkanInsight*, 27 februar 2018, <https://balkaninsight.com/2018/02/27/ivanovic-named-radoicic-as-north-kosovo-dark-ruler-02-26-2018/>.
 - 131 NGO Aktiv, *Izveštaj o rezultatima istraživanja, Stavovi građana na severu Kosova*, 2018, 13, <http://ngoaktiv.org/uploads/files/Trend%20Analysis%202018%20Serbian.pdf>. Napomena: na strani 13 navodi se da je 2016. svega 8 % ispitanika rekao da je porast kriminala najveći problem. Taj broj se više nego udvostručio 2018, kada je to mišljenje iskazalo 20.6 % ispitanika. Ivanovićovo ubistvo se posebno pominje u izveštaju, zasnovanom na anketi, koja je dopunjena kvalitativnom analizom.
 - 132 Andela Milivojević, Bombs and bullets: fear and loathing in North Kosovo, Erstestiftung, 13. februar 2019, <http://www.erstestiftung.org/en/bombs-and-bullets/>.
 - 133 Mark Townsend, Kings of cocaine: how the Albanian mafia seized control of the UK drug trade, *The Guardian*, 13. januar 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/jan/13/kings-of-cocaine-albanian-mafia-uk-drugs-crime>.
 - 134 Marij Marija Ignjatijevic, The Collapse of the rule of law in Serbia: the "Savamala Case", *Pointpulse*, 17. maj 2016, <https://pointpulse.net/magazine/collapse-rule-law-serbia-savamala-case/>.
 - 135 Herbert Wright, Belgrade Waterfront: an unlikely place for Gulf petrodollars to settle, *The Guardian*, 10. decembar 2015, <https://www.theguardian.com/cities/2015/dec/10/belgrade-waterfront-gulf-petrodollars-exclusive-waterside-development>.
 - 136 Human Rights Watch, World Report, 2019, <https://www.hrw.org/de/world-report/2019>.
 - 137 Razgovor sa zaposlenim službenikom u srpskim institucijama Severnog Kosova, Severna Mitrovica, novembar 2018.
 - 138 Sinisa Jakov Marusic, Macedonia identifies thugs behind Parliament rampage, *Balkan Insight*, 18. jul 2017, <https://balkaninsight.com/2017/07/18/macedonia-tracks-identities-of-masked-assilants-during-parliament-violence-07-17-2017/>.
 - 139 Devin Windelspecht, Serbia's deadly mix: football, politics and crime, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 27. januar 2017, <https://www.occrp.org/en/blog/6016-serbia-s-deadly-mix-football-politics-and-crime> I Bojan Pavlović, Stevan Dojčinović, Serbian president's party tied to football hooligans, 20. jul 2017, Organized Crime and Corruption Reporting Project, <https://www.occrp.org/en/28-ccwatch/cc-watch-indepth/6744-serbian-president-s-party-tied-to-football-hooligans>.
 - 140 Devin Windelspecht, Serbia's deadly mix: football, politics and crime, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 27. januar 2017, <https://www.occrp.org/en/blog/6016-serbia-s-deadly-mix-football-politics-and-crime> I Bojan Pavlović, Stevan Dojčinović, Serbian president's party tied to football hooligans, 20. jul 2017, Organized Crime and Corruption Reporting Project, <https://www.occrp.org/en/28-ccwatch/cc-watch-indepth/6744-serbian-president-s-party-tied-to-football-hooligans>.
 - 141 Intervju sa Srećkom Latalom, Sarajevo, novembar 2018.
 - 142 Navodno, Bilbija – poreklom iz Prijedora u Republici Srpskoj – povezan je sa ozloglašenom bajkerskom bandom United Tribunes koja je aktivna u Nemačkoj. Reuf Bajrović, Richard Kraemer and Emir Šuljagić, Bosnia on the Russian chopping block: the potential for violence and steps to prevent it, Foreign Policy Research Institute, mart 2018, 8, <https://www.fpri.org/article/2018/03/bosnia-russian-chopping-block-potential-violence-steps-prevent/>.
 - 143 Reuf Bajrović, Richard Kraemer and Emir Šuljagić, Bosnia on the chopping block: the potential for violence and steps to prevent it, Foreign Policy Research Institute, mart 2018, 10, <https://www.fpri.org/article/2018/03/bosnia-russian-chopping-block-potential-violence-steps-prevent/>.
 - 144 Miranda Patrućić, Montenegro: Prime minister's family bank catered to organized crime, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 8. april 2014, <https://www.reportingproject.net/unholyalliances/prime-ministers-family-bank-catered-to-organized-crime.html>.
 - 145 European Commission, A credible enlargement perspective for and enhanced engagement with the Western Balkans, European Commission, Strasbourg, 6. februar 2018, 3, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf.

- 146 Organized Crime and Corruption Reporting Project, Montenegrins demand to end corrupt regime, 25. februar 2019, <https://www.occrp.org/en/daily/9282-montenegrins-demand-end-to-corrupt-regime>.
- 147 Organized Crime and Corruption Reporting Project, First bank – first family, 20. maj 2012, <https://www.reportingproject.net/firstbank/en/stories>.
- 148 Stevan Dojčinović and Pavle Petrović, Serbia: skeletons in the closet – how did the Health Minister get an apartment, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 22. februar 2016, <https://www.occrp.org/en/investigations/4961-serbia-skeletons-in-the-closet-how-did-the-health-minister-get-an-apartment>. Videti: Stevan Dojčinović, New Videos Show Crime Boss Meeting Top Serbian Police, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 7. septembar 2015, <https://www.occrp.org/en/investigations/4376-new-videos-show-crime-boss-meeting-top-serbian-police>.
- 149 Milan Radonjić, Gordana Andrić, Ivanović named Radoicic as North Kosovo Dark Ruler, *Balkan Insight*, 27. februar 2018, <https://balkaninsight.com/2018/02/27/ivanovic-named-radoicic-as-north-kosovo-dark-ruler-02-26-2018/>.
- 150 Videti, na primer: Council of Europe, Parliamentary Assembly, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo, 12. decembar 2010, <http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/ajdoc462010prov.pdf>.
- 151 U vezi sa zloupotrebom moći od strane nacionalne bezbednosne službe, videti: European Commission, 'The former Yugoslav Republic of Macedonia: Recommendations of the Senior Experts' Group on systemic rule of law issues relating to the communications interception revealed in Spring 2015', Brisel, 8. jun 2015, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/news_corner/news/newsfiles/20150619_recommendations_of_the_senior_experts_group.pdf. (Takođe poznat kao Pribeov izveštaj)
- 152 Siniša Jakov Marušić, North Macedonia Jails former spy chief for election fraud, *Balkan Insight*, 8. mart 2019, <https://balkaninsight.com/2019/03/08/north-macedonia-jails-former-spy-chief-for-election-fraud/>.
- 153 Na primer, videti: Vera Stojarova, Organized crime in the Balkans, Institute for Comparative Political Research Working Paper for the European Consortium for Political Research Conference, Piza, 6–9. septembra 2007, Faculty of Social Sciences, Masaryk University, septembar 2007, 10.
- 154 Na primer, videti Dragana Pečo, Serbian businessman with organized crime ties to profit big in airport deal, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 18. oktobar 2018, <https://www.occrp.org/en/investigations/8759-serbian-businessman-with-organized-crime-ties-to-profit-big-in-airport-deal>; Stanko Subotić je 90-ih navodno bio umešan u šverc cigareta, ali je bio oslobođen 2015. Videti: Stella Roque, Belgrade court acquits Stanko Subotic of cigarette smuggling charges in final ruling, Organized Crime and Corruption Reporting Project, 28. decembar 2015, <https://www.occrp.org/en/27-ccwatch/cc-watch-briefs/4737-belgrade-court-acquits-stanko-subotic-of-cigarette-smuggling-charges-in-final-ruling>.
- 155 Marko Kmezić & Florian Bieber (ur.), *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion*, Balkans in Europe Policy Advisory Group Policy Study, mart 2017, 20.
- 156 Marko Kmezić & Florian Bieber (ur.), *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion*, Balkans in Europe Policy Advisory Group Policy Study, mart 2017, 37.
- 157 Intervju sa predstavnikom civilnog sektora, Tuzla, novembar 2018.
- 158 Siniša Jakov Marušić, Macedonia's ousted PM awaits four trial verdicts, *Balkan Insight*, 7. jun 2018, <https://balkaninsight.com/2018/06/07/macedonia-s-ousted-pm-faces-four-more-trials-06-06-2018/>.
- 159 Značajno je spomenuti da se u izveštaju Kancelarije za demokratske institucije i nadgledanje ljudska prava pri OEBS navode upravo ovi primeri iz Skadra i Fijera (dva žarišta pomenuta u izveštaju), oba povezana sa Socijalističkim pokretom za migracije. Organization for Security and Co-operation in Europe, Albania, parlamentarni izbori 2017: finalni izveštaj, septembar 2017, <https://www.osce.org/odihr/elections/albania/346661>.
- 160 Krsto Lazarević, A young man's death in Bosnia. Krsto Lazarevic on a death that sparked the biggest wave of protests in Bosnia since the end of the Yugoslav wars, Erstestiftung, 3. januar 2019, <http://www.erstestiftung.org/en/a-young-mans-death-in-bosnia/>.
- 161 Organized Crime and Corruption Reporting Project, Bosnia and Herzegovina: prison for 13 in "doll" case, 15. septembar 2016, <https://www.occrp.org/en/daily/5648-bosnia-and-herzegovina-jail-for-13-in-doll-case>.
- 162 Pointpulse, Criminal liability of police officers clouded by lack of data, 25. decembar 2017, <https://pointpulse.net/activities/criminal-liability-police-officers-clouded-lack-data/>.
- 163 BIRN BiH, *Uhapšen komandir Policijske stanice u Kladnju, Detektor*, 6. april 2017, <http://detektor.ba/uhapsen-komandir-policijske-stanice-u-kladnju/>; Klix, *Bivši policijski komesar MUP-a TK Samir Aljukić osuđen na tri godine zatvora*, 8. april 2016, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/tuzla-bivsi-policijski-komesar-mup-a-tk-samir-aljukic-osudjen-na-tri-godine-zatvora/160408101>; and Klix, *Bivši ministar MUP-a TK Amir Husić mora ponovo na suđenje*, 5. oktobar 2017, <https://www.klix.ba/vijesti/bih/bivsi-ministar-mup-a-tk-amir-husic-mora-ponovo-na-sudjenje/171005064>.
- 164 Marko Kmezić & Florian Bieber (ur.), *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion*, Balkans in Europe Policy Advisory Group Policy Study, mart 2017, 43.
- 165 European Commission, The former Yugoslav Republic of Macedonia: Assessment and recommendations of the Senior Experts' Group on systemic rule of law issues 2017, Brisel, 14 septembar 2017, 5, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2017.09.14_seg_report_on_systemic_ro_l_issues_for_publication.pdf.
- 166 ropean Commission, A credible enlargement perspective for and enhanced engagement with the Western Balkans, European Commission, Strazbur, 6. februar 2018, 3, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf. U ovom dokumentu, na strani 4, Evropska komisija kaže: "Vlasti moraju efikasnije da demontiraju kriminalne mreže i njihove ekonomske baze tako što će sistematski sprovesti finansijske istrage i ciljane akcije poput preventivnog zamrzavanja imovine stečene kriminalnom delatnošću, konfiskacije imovine trećih lica, premeštanja tereta odgovornosti za dokazivanje legalnosti imovine, konfiskacije bez presude imovine čije poreklo se ne može objasniti, detaljno dokazivanje vlasništva kompanije i bolju saradnju među pravosudnim organima."
- 167 Intervju sa bivšim načelnikom policije, Skoplje, decembar 2018.
- 168 Kristina Amerhauser, Not killed on home turf, The Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 30. januar 2019, <https://globalinitiative.net/not-killed-on-their-home-turf/>.
- 169 Aleksandar Duricic, Serbian gangsters' deadly South Africa connection, *Balkan Insight*, 12. novembar 2018, <https://balkaninsight.com/2018/11/12/serbian-gangsters-deadly-south-african-connection-11-08-2018/>.
- 170 Moises Naim, *Illicit: How Smugglers, Traffickers and Copycats and Hijacking the Global Economy*, William Heinemann, London, 2005, 265.
- 171 Marko Kmezić & Florian Bieber (ur.), *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. An Anatomy of Stabilitocracy and the Limits of EU Democracy Promotion*, Balkans in Europe Policy Advisory Group Policy Study, mart 2017, mart 2017, 88.

THE GLOBAL INITIATIVE
AGAINST TRANSNATIONAL
ORGANIZED CRIME

www.globalinitiative.net

A NETWORK TO COUNTER NETWORKS

